

VIGILIA

1995 / 6

TOMKA FERENC: A plébániaközösség születéséről

PIERO CODA: A közösség teológiája

PÁL JÓZSEF: A magyarországi németység elhurcolásáról

Beszélgetés világi teológus-hallgatókkal

RAPCSÁNYI LÁSZLÓ: Avignon díszletei

FERDINANDY GYÖRGY: Vándormadarak

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A kassai vértanúk	401
TOMKA FERENC:	A plébániaközösség születéséről	402
PIERO CODA:	A közösség teológiája (<i>Kiss Imre fordítása</i>)	409
PÁL JÓZSEF:	Hamvas Endre és a magyarországi németiség elhurcolása	415
SALACZ GÁBOR:	Az egyház az üldözöttek védelmében (<i>III. rész</i>)	426
RAPCSÁNYI LÁSZLÓ:	Avignon díszletei (<i>I. rész</i>)	434

SZÉP / ÍRÁS

FERDINANDY GYÖRGY:	Vándormadarak (<i>elbeszélés</i>)	442
SCHEIN GÁBOR:	Madárijesztő (<i>vers</i>)	455
BÁTHORI CSABA	Különkenyér (<i>vers</i>)	455
ROCHLITZ KYRA:	Weöres: „Salve Regina”	457

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BITSKEY BOTOND:	Civil teológus-hallgatókkal	460
-----------------	-----------------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

KISS SZEMÁN RÓBERT:	A háború fenomenológiájához	470
---------------------	-----------------------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	476
---	-----

A kassai vértanúk

Ezekben a napokban II. János Pál fölkeresi Szlovákiát, s Kassán szentté avatja Körösi Márk esztergomi kanonokot, Pongrácz István és Grodecz Menyhért jezsuita atyákat — akiket mi századok óta kassai vértanúkként tisztelünk.

Minden szempontból más világot éltek 1619-ben, mint ma, alakjuk felidézése mégis különlegesen aktuális. De vajon hogyan értelmezik üzenetüket a katolikusok és hogyan a protestánsok? Hogyan a magyarok, a lengyelek, a horvátok és a szlovákok? Szenttéavatásuk különleges biztatás arra, hogy Krisztusnak a különböző egyházakhoz és egyházi közösségekhez tartozó követői járják az ökumené útját. De legalább ennyire alkalom arra is, hogy a térségben lakó különböző nemzetek és nemzetiségek végre felismerjék azt, hogy sorsuk elválaszthatatlan egymástól: létkérdés számukra, hogy együtt vagy egymás ellen akarnak-e boldogulni.

Mindehhez először közös múltunkkal kell szembenéznünk. A vallásháborúk idején katolikusok, lutheránusok és reformátusok nemcsak szócsatákban, hanem fegyverrel is harcoltak egymás ellen. A felekezeti hovatartozás politikai és hatalmi kérdés is volt. Az egyik oldalon a Habsburgok álltak, a másikon olyan nagy fejedelmek, mint Bethlen Gábor és Rákóczi György. Féktelen indulatok csaptak össze egymással, barbár kegyetlenséggel, értelmetlen kínzásokkal és bosszúkkal. Bárcsak egyszer végleg múlt időben beszélhetnénk mindazokról a szenvedésekről, amelyeket egyik ember okozhat a másiknak!

Az a kor mégis egységes európai szellemet hordozott: Graz és Kolozsvár, Alvincz és Brünn, Kassa, Zágráb és Breslau egyetlen kört alkotott, amelyben a gondolat szabadon fejlődhetett, amely az etnikai és nyelvi sokszínűségben is egységes kultúrává fejlődhetett: a különbségek gazdagítottak, nem megosztáshoz vezettek.

Vallási téren hazánkban is örvendetesen fejlődik az ökumené. A pápa tisztelettel hajtott fejet a gályarabságra ítélt prédikátorok előtt, a református és evangélikus egyház vezetői a kassai vértanúk előtt. A múlton túlléphetünk. Összetartozásunk, krisztusi örökségünk, közös küldetésünk a világért fontosabb a nézeteltéréseknél. A nemzeti-nemzetiségi megbékélés a térség népei között azonban még mindig távoli vágyálomnak tetszik. A pápa a szlovákiai Košicén szentté avatja a magyarnak tartott kassai vértanúkat: a horvát Körösi Márkot, a lengyel Grodecz Menyhértet és az erdélyi Pongrácz Istvánt. Bárcsak e térség népeinek kien-gesztelődését, megbékélését, összefogását segítené ez!

A plébániaközösség születéséről

TOMKA FERENC

Született 1942-ben, 1965-ben szentelték pappá. Teológiai és szociológiai doktort is szerzett. 1973-89 között az egri Hittudományi Főiskola tanára, 1989 óta káposztásmegyeri plébános és az OLI munkatársa. A Pázmány Péter Egyetem Hittudományi Karának magántanára.

E kérdés azért vált égetővé, mert szorongató a paphiány. Sokfelé 3—8 plébániát — vagy 20-40 000-es városrészeket — lát el egyetlen lelkipásztor, s ez a helyzet a következő tíz évben biztosan romlani fog. A papokat tovább terhelni nem lehet. Csak élő plébániai közösség, elkötelezett világi munkatársak lesznek képesek ellátni feladatukat. Minden lelkipásztori munka kiindulópontja és eredményességének feltétele, hogy a helyi egyház, a plébánia élő közösséggé váljék. Mert ha a hittanra járó gyermekek, fiatalok nem látnak maguk előtt élő plébániai közösséget, akkor elszakadnak az egyháztól; mert nem látnak egy helyet, ahol otthonra találhatnának. A jegyesek vagy a felnőttek szentségeihez járulók felkészítése csak ott igazán eredményes, ahol módjukban áll élő közösségekbe kapcsolódni. A *Catechesi Tradendae* egyértelműen megfogalmazza a tényállást: a hitoktatást, a szentségekre való felkészítést „a terméketlenség veszedelme fenyegeti, ha a katekumént nem fogadja be olyan közösség, amely a hitből él”.

24, vö.43.

A téma időszerűségére rávilágít, ha röviden átgondoljuk, hogyan is álmódja meg a *Szentírás*, illetve a zsinat utáni egyház a plébániákat. Hiszen ehhez a képhez kell mérnünk a plébániáról (vagy annak megújulásáról) alkotott elképzelésünket.

Jn 17,21; 13,35.

Jézus azt várja az egyháztól s a helyi egyházaktól, hogy tagjai úgy szeressék egymást, hogy ebből a világ megismerhesse Istent. Az *Apostolok Cselekedetei* azt írja az első plébániáról, hogy az testvéri közösség volt, amelyben „a híveknek egy volt szíve-lelke”, s ennek hatására a hívek száma folytonosan növekedett. Hasonló értelemben beszélnek a zsinati, zsinat utáni egyházi dokumentumok: „A plébánia elsősorban nem struktúra, terület vagy épület, hanem inkább Isten családja”, „testvériség, amelynek egy a lelke, család, testvéri és befogadó ház, a hívek közössége.” Olyan közösség, amelynek tagjai — a világiak — felelős részesei és hordozói az egyház küldetésének. E dokumentumok felszólítanak, hogy „érettebb egyházi közösségeket kell létrehozni, amelyekben a hit felragyog”.... S az „új evangelizáció” ezek által az érettebb egyházi és plébániai közösségek által valósulhat meg.

ApCsel 2,44; 4,32.

Chr. L. 26.

Világiak 10, EN 70,73;

Chr.L. 29 stb.

Chr.L. 26,29,34;

EN 13,21

Az újabb egyházi dokumentumok ismételten kijelentik, hogy az egyházi közösségeknek és a plébániáknak meg kell újulniuk, s „a helyi egyházi hatóságoknak elő kell segíteni” a megújulást.

Chr. L. 26,34.

Hogyan indulhatunk el vagy haladhatunk előre e megújulás útján?

A téma oly szerteágazó, hogy csak tézisekben kísérlehetünk meg összefoglalni néhányat a legfontosabb elvek és teendők közül.

1. tézis: A plébániaközösség — éppúgy mint az egyház — misztérium

Simon mágus szerette volna megvásárolni Pétertől a Szentlelket s azt az erőt, amit a Lélek ad. Mi is szívesen megvásárolnánk ezt az erőt plébániai közösségeink számára. S egy ilyen írástól lelkünk mélyén azt várnánk, hogy kész recepteket adjon plébániánk megújításához.

A közösség építési módja

A szociológia, a csoportdinamika vagy a lelkipásztorkodástan ismer szabályokat a közösség létrejöttére, alakulására vonatkozóan. A *Szentírás* és az egyház is ad irányelveket, szempontokat. De mindig újra tudatosítanunk kell a magunk számára, hogy minden krisztusi közösség (legyen az egyház, plébánia vagy család) misztérium. Hiszen minden ilyen közösségben az egyház titka, a Szentháromság titka jelenik meg és működik... Az egyház pedig a kereszten született, és a Szentlélek kiáradásával vált teljessé. A szent rendalapítók gyakran évtizedekig imádkoztak, szenvedtek, míg egyszer csak közösség született körülöttük.

2. tézis: a. Közösséget egy közös cél hoz létre

b. Meg kell találnunk azokat a célokat, amelyek a plébánia híveit vagy a hívek egy csoportját lelkesíthetik, s eléjük kell állítanunk ezeket.

Brazíliában a paphiány leküzdésére az 50-es években két püspök olyan kezdeményezést indított el, ami azóta egész Dél-Amerika (majd később Afrika) lelkipásztorkodásának modelljévé vált.

Meghívták a világiakat, hogy vállaljanak hitoktatást, pap nélküli liturgiák vezetését, sőt a sok tízezernyi pap nélküli közösség lelkipásztori összefogását. Néhány év alatt forradalmi változás következett be. S ma Dél-Amerikában több mint 50 000 településen működik olyan világi csoport, amely a plébániai közösségek minden feladatát ellátja, amit egyáltalán papszentelés nélkül el lehet látni (temetnek, igeliturgiát vezetnek, áldoztatnak, hitoktatnak, esketnek stb.). Hazai példát is találunk: egy plébános 1-2 éve elkezdett meghívni hívei közül munkatársakat hitoktatásra, igeliturgia vezetésére, áldoztatásra, Karitászcsoport szervezésére, ami a faluban először némi vihart kavart, feszültségeket is szült. Ám ez hamar elült, s ma több hitoktató és igeliturgiavezető végzi munkáját.

3. tézis a. Egy közösség születésének és életbenmaradásának feltétele, hogy tagjai felelős részt kapjanak a közös feladatok megoldásából.

b. „Azért, hogy a plébániák ismét a hívek közösségei legyenek, a helyi egyházi hatóságoknak elő kell segíteni... a világiak részvételét a lelkipásztori felelősségben”

Ch. L. 26.

Az ilyen plébániaközösségek megszületésének gyakran az a legnagyobb akadálya, hogy a papok azt gondolják, hogy mindenre csak ők képesek, s nem adnak a híveknek részt a feladatokból. Pedig a zsinati, zsinat utáni egyházi megnyilatkozások másra sem biztatnak. Érdemes egy pillantást vetni ebből a szempontból az őskereszténység korára — mondja az *Evangelii Nuntiandi*: „A szolgálatok különbözősége tette lehetővé, hogy az egyház erősödött és terjedt. Ma is sok hívő van, aki szívesen vállalna ilyen szolgálatokat az egyházi közösség javára.”

Egy plébános így foglalta össze, miként indult náluk néhány éve az egyházközségi élet: „Elkezdtem keresni, hogy milyen feladatot bízhatok a hívekre, s hogy melyiket kire bízhatom.” Egy másik plébános így számolt be tapasztalatáról: „Sokan mondják plébániánkon, hogy azóta érzik igazán otthon magukat az egyházközségben, amióta feladatot kaptak. Legyen az bármily egyszerű. És mindig újra megdöbben, hogy olyan emberek is elvállalnak feladatokat, akiknek igen nagy a családi vagy munkahelyi leterheltsége.”

Gyakran felmerül a kérdés, hogyan bír egy szegény plébánia hitoktatókat, kántort, sekrestyést, adminisztrátort fizetni.

Bizonyos esetekben szükség lehet főállású munkatársakra is. De a cél nem az, hogy néhány ember ellásson minden feladatot, hanem, hogy amennyire lehetséges, minél többen bekapcsolódjanak a közös feladatok végzésébe.

A hitoktatás például olyan terület, amelyet rábízhatunk szülőkre, pedagógusra is. Gyakori tapasztalat, hogy a frissen felkért hitoktatók eleinte óvodásokat, alsósokat oktatnak, közben beiskolázzák őket hitoktatóképzőbe, teológiai levelező tagozatra.

4. tézis: A plébániaközösség kialakítása érdekében szükségszerű lépés, hogy a lelkipásztorkodás a fiatalok és felnőttek felé forduljon.

Jézus és az egyház nagy megújítói felnőtteket szólítottak meg. A feladatátadás mellett gondoskodni kell a felnőttek képzéséről is. Ezt hangsúlyozza az *Általános Kateketikai Direktórium*: „A hitoktatás legfőbb formája: a felnőttek katekézise.” A hitoktatás összes többi formáit ennek kell alárendelni.

A felnőttek hitoktatása sok helyen nehézségekbe ütközik. Bizonyára azért van ez így, mert az alkotó korban az ember nem szereti, ha kioktatják, ha prédikálnak neki. De szereti, ha a képzés egy konkrét és számára fontos feladat megoldásához segíti őt.

Világszerte megfigyelhető, hogy ahol a felnőttek feladatot kapnak az egyházban, ott szívesen járnak olyan hittanra, képzésre, amely feladatuk ellátásában segíti őket. (Ilyen összefüggésben is gondolhatunk a világiak különböző hazai teológiai kurzusainak minden várakozást felülmúló látogatottságára.)

A nyugati országokban gyakori, de nálunk is több helyen meghívják az elsőáldozásra készülő gyermekek szüleit megbeszélésekre. Ezek célja, hogy a szülők segíteni tudják gyermekeiket a hittel való ismerkedésben. A tapasztalatok alapján a szülők meglepően nagy arányban és örömmel vesznek részt e megbeszéléseken.

5. tézis: A plébániaközösség életrekeltését elősegíti, ha több csoport tevékenykedik benne, így a plébánia a közösségek közössége lesz.

Chr. L. 26; PÉD 30;
Esztergom-Budapesti
Zsinat 3324.

A kifejezés: „közösségek közössége”, sokkal egyszerűbb valóságot fogalmaz meg, mint első pillanatra látszik. Először a lelkipásztor körül kialakul egy csoport, később egy-egy témafelelőshöz további emberek csatlakoznak. Így egy lelkipásztori területen egy csoport, már nem egyetlen személy, hanem egy közösség tevékenykedik.

Vö. Chr. L. 26. 29,56;
Világiak 19; CIC 215.k;
Esztergom-Budapesti
Zsinat 3322; 3324

Ilyen tapasztalatok alapján szorgalmazza a *Magyarországi Egyházközségi Képviselőtestületek Szabályzata*, hogy a plébániákon alakuljanak liturgikus, hitoktatói, karitatív stb. munkacsoportok, amelyeket a képviselőtestület fog össze. Ilyenkor a plébánia máris a közösségek közössége. Az egyházi dokumentumok kimondják, hogy az egyházi előjáróknak lehetőleg elő kell segíteni sajátos közösségek, mozgalmak jelenlétét, mert ez is nagymértékben hozzájárulhat, „hogy a plébániák ismét a hívek közösségei legyenek”.

Természetesen minden egyházi útmutatás hangsúlyozza, hogy a különféle csoportoknak a helyi egyház egységét is építeniük kell. S az egységesítés karizmája a helyi lelkipásztoré.

6. tézis: Egy langyos plébánia nem alakítható át egyszerre élővé, csak néhány személy, illetve egy „mag” kiemelése által.

Egy plébános egy hagyományos faluba került. Úgy látszott, minden jól működik. Majdnem minden gyermek be volt íratva hittanra; a képviselőtestület rendben tartotta az egyházközség anyagi ügyeit, a plébániát; még énekkar is énekelt a misén. Úgy tűnt, igazi plébániai közösség ez... De rövidesen azt kellett látnia, hogy a kéreg mást is takar. A faluban sok a pártoskodás, a 15-16 éves lányoknál gyakori az abortusz, s amikor a lelkipásztor, tenni akart ellene valamit, úgy érezte, falba ütközik.

**A csoportlélektan
törvényei**

A csoportlélektan szerint egy összeszokott csoportot oly erősen kötik a megszokások, az íratlan törvények, hogy lehetetlen az egészet egyszerre átalakítani. Nagy Szent Teréz sem tudott mit tenni rendjének elidegenedett szokásvilágával szemben. Többszöri hiábavaló megújítási kísérlet után néhány rendtársával fogott össze a megújulás érdekében.

Az ifjúsági hittan esetében könnyebb a megoldás. Ilyenkor a mag kialakításának legegyszerűbb módja, ha meghirdetünk egy

„hittanos szakkört”, s az oda való belépésnek komolyabb vagy evangéliumibb élet a feltétele.

Egy plébánia esetében is járhatunk el hasonlóan. Először személyesen meg kell ismernünk, kik szeretnének valami többet. Majd létrehozhatunk egy felnőtt-hittancsoportot, ahová személyesen is meghívjuk azokat, akiket a megújulásra érzékenynek találunk. E csoporttal kialakuló kapcsolatunk lehetővé teheti, hogy egyeseket megkérjünk bizonyos feladatokra, esetleg hitoktatásra, karitászmunkára. Ily módon lassacskán ez a csoport az egyház-község szívévé válhat.

7. tézis: a. Egy intézmény első feladatának kell hogy tartsa a vezetők képzését, összefogását.

Vö.: Chr. L. 63,61.

b. A plébánia első feladatának kell hogy tartsa a lelkipásztori munkatársak (csoportvezetők stb.) képzését, összefogását.

Jézus is meghívott az őt követők közül tizenkét apostolt, s tanításainak jelentős részét rájuk bízta. Szent Pál és a nagy rendalapítók is különös gondját viselték azoknak, akiknek közösségvezető szerepet szántak.

Vajon a plébániák felelősei hogyan törődnek munkatársaik lelki-emberi képzésével? Honnan vegyék rá az időt, miközben 3-4 falut látnak el?

A két említett brazil főpásztor egyházmegyéje legjobb papjait emelte ki a plébániai lelkipásztorkodásból, hogy a világi lelkipásztori kisegítők képzésével foglalkozhassanak. Így néhány év múlva sok száz felkészült világi katekéta és közösségvezető állhatott munkába.

Magyarországon is egyre több lelkipásztor ébred rá, hogy főfeladata foglalkozni munkatársaival, hitoktatóival, az elkötelezett képviselőtestületi tagokkal.

8. tézis: a. Egy ember benső átalakulásában pótolhatatlan szerepe van a személyes kapcsolatoknak

b. Egy plébánia híveinek evangéliumi megújulása néhány emberrel való személyes kapcsolattal kezdődik, nem a tömegek átalakulásával.

Az *Evangelii Nuntiandi* írja: „Szükséges szólnunk a tömegekhez, »prédikálnunk a háztetőkről«, „de a szónak be kell hatolnia az egyes emberek lelkébe, személyesen, mintha ő lenne az egyetlen. Éppen ezért az Evangélium nyilvános hirdetésén kívül mindig szükség lesz a közvetítés másik formájára is: embertől emberhez... Urunk is gyakran gyakorolta ezt, az apostolok is így tettek.”

EN 45,46; vö. PÉD 36.

Megdöböntő, hogy az a Jézus, akinek az egész világhoz szólnia kellett, akinek prédikációjára tolongva várt a nép, ráért annyi személyes beszélgetésre: az apostolokkal, Nikodémussal, Lázárékkal.

Hasonlóképpen apostolkodott Szent Pál is. Így vált képessé arra, hogy viszonylag rövid egy helyben tartózkodás után mindehnyit alkalmas személyeket állítson a közösség élére. Vajon lehet egy plébánia vezetőinek fontosabb dolguk, mint hogy minden plébánián legalább néhány elkötelezett keresztényt neveljenek? Az ilyen mély lelki nevelés azonban csak elmélyült személyes kapcsolat, lelki vezetés során valósul meg. Nem ez a személyes kapcsolat és nevelés volt az ősegyház és minden megújulás titka?

9. tézis: Élő krisztusi plébániát csak radikális evangéliumi élet képes létrehozni.

EN 75. „Az evangelizáció jó módszerei fontosak, de a legkiválóbb módszer sem pótolhatja a Szentlélek működését” „A világiak apostoli munkájának termékenysége attól függ mennyire eleven a kapcsolatuk Krisztussal”.

Világiak 4.

Egy krisztusi plébánia megszületésének legelső feltétele, hogy a közösséget vezetők maguk adják át életüket a Szentlélek vezetésének, és hogy első feladatuknak tartásuk, hogy a közösséget elvezessék a Krisztussal való egyesülésre.

A közös cél

A közösséget a közös cél teremti meg. Ám ennél is sokkal fontosabb, hogy ez a cél a krisztusi élet jegyében fogalmazódjék meg. Gyakori lelkipásztori tapasztalat, hogy egy keresztény közösség elé vezetők vagy lelkipásztoraik lelkesítő célokat tűznek, s megszületik egy lelkes, aktív csoport. Amikor azonban az első akciók lelkesedése csökken, a közösségi élet elkezd lanyhulni. Rövidesen feszültségek támadnak a tagok között, vagy éppenséggel bezárulnak, s nem indulnak el megtérések körülöttük. Ennek oka többnyire az, hogy e csoportot, plébániát vagy akár szerzetesrendet is inkább a közös aktivitás, semmint maga Krisztus tartja össze.

Plébániáink, közösségeink ott kelnek új életre, ahol akad valaki, aki meghívja a tagokat mélyebb evangéliumi életre. A legkülönbözőbb egyházi dokumentumok beszélnek erről a radikálisan evangéliumi életről. Minden hitoktatás célja — mondja például a *Catechesi Tradendae* —, hogy elvezessen a Krisztussal egyesülő életre: hogy a hittanon részt vevő megtanuljon „egyre inkább úgy gondolkodni, úgy ítélni, úgy cselekedni, ahogy Krisztus parancsai megkövetelik”.

20.

Az evangéliumi élet radikalitása több, mint amire a mai felnőtt generáció nevelődött. A világ, a divat nyomása sokszor elbizonytalanít bennünket. Vajon a közvéleménnyel szemben merhetjük-e a teljes Evangéliumot hirdetni a becsületesség, a szegénység, az apostoli felelősség vagy a szexuális tisztaság területén? Az őskereszténység mert szembeállni a római kor züllött divatjával, s ez volt az ereje. Számos mai katolikus közösség is ezzel tud vonzani.

10. tézis: Egy plébánia működőképessége a közösség egységétől függ. Ezért a lelkipásztorkodás elsődendő feladata az egységre nevelés, a plébánia egészében és minden egyes közösségben.

„Az evangelizáció sorsa nagymértékben az egyház egységének tanúságtételétől függ”. Majd még erősebben így fogalmaz: Az egység „korunk evangelizációjának legnagyobb gyöngéje”. Bizonyára igaz ez, nemcsak a világegyház, illetve az ökumené terén, hanem az egyes plébániák vagy közösségek életében is. Persze ez nemcsak korunk kérdése. Pálnak is minden levelében intenie kellett: „Ne szakadjatok pártokra...”

Az egység kérdése

Egészen új követelményként merül fel az egység kérdése a plébánián. Amíg a plébánia minden tevékenysége kizárólag a plébános és esetleg egy-két munkatársa tevékenységére korlátozódott, az egység kisebb problémát jelentett. Am ha az emberek élhetnek szabadságukkal, ha jogokat, feladatokat kapnak, ha közösségeket alkothatnak, akkor megnő a kockázata is, hogy az egyik csoport szembekerül a másikkal.

Sokan úgy tartják, hogy amikor a II. Vatikáni zsinat széleskörű jogokat biztosított a világiaknak, akkor súlyos sebek, szakadások támadtak az egyházban, egyházközösségekben.

Ezzel a problémával kapcsolatban mindig hangsúlyoznunk kell, hogy minden hívőt nap mint nap meg kell hívnunk a Jézus akarta egység megvalósítására. Ez pedig csak úgy történhet, ha minden hittanóra, csoportösszejövetel, képviselőtestületi ülés, kirándulás, ünnepség azzal kezdődik, hogy a résztvevők komolyan elhatározzák: úgy akarják egymást szeretni, ahogy Jézus szeretett minket.

Jn 15,12—13

Ahhoz, hogy egyek legyünk, hogy folytonosan a kölcsönös szeretet uralkodjék köztünk (s ne viták és feszültségek), a szeretet fenntartásának kedvéért folytonosan késznek kell lennünk arra, hogy lemondani akaratainkról, elképzelésünkről. Az egység útja nem lehet más, mint Krisztussal — és az Ő halálig tartó szeretetével — való egyesülés útja.

* * *

A lelkipásztori munkában hatalmas ereje van az imádságnak és a lelkiismeretvizsgálatnak.

Gondolataim is, amelyek néhány, a plébániai élet megújulására vonatkozó irányelvet kíséreltek meg vázolni az egyház mai tanításának fényében, bizonyára az ima, az önvizsgálat csendjében hatolhatnak belénk.

A közösség teológiája

Született 1955-ben. A Lateráni Egyetem dogmatika professzora. Az Olasz Püspöki Kar teológiai bizottságának tagja.

A közösség teológiájáról beszélni egyszerre elcsépelet és új feladat.

Nyilvánvaló, hogy az egyház önmagában közösség; vagyis az a konkrét, látható és strukturált forma, amelyben kifejeződik Isten új és megváltott népének élete. Ugyanakkor ma a Szentlélek „kairoszát” éljük, s ennek egyik legsajátosabb vonása, hogy új módon értelmezi az egyházat. Abból a szempontból, hogy mit jelent az egyház mint közösség.

Ha az egyházzal mint közösségről beszélünk, ez ma sokkal mélyebb és központibb jelentőséggel bír, mint a múltban Ennek egyik oka, hogy a II. Vatikáni zsinat újra felfedezte a kommunió ekkleziológiáját; a másik, hogy korunkban — ha nem is mindig következetesen és egyértelműen — központi helyre került az emberi személy és annak lényegileg társas természete. E két témával kapcsolatban a *Lumen Gentiumban* és a *Gaudium et Spesben* találunk újszerű gondolatokat.

A kommunikáció közössége

Ezek a tények változást idéztek elő egyház-felfogásunkban. Eddig meghatározhattuk úgy az egyházat mint a hívők vagy a megkeresztelték közösségét, ma azonban ez már elégtelen. Az egyház arra hivatott, hogy a kommunió közössége legyen. S ez olyan igény, amely nemcsak az elkötelezett keresztények között található meg, hanem azok között is, akik mintegy kívülről szemlélik az egyházat, s úgy érzik, hogy az egyidejűleg vonzó és taszító is számukra. Vonzó mert felfedezik, hogy értékes kincset hordoz, taszító mert ez a kincs (az Evangélium) nem jelenik meg eléggé a keresztény közösség életében és cselekedeteiben.

Megkísérlem teológiailag elmélyíteni a kérdést: mit jelentett a múltban (és gyakran ma is) — a hit vagy a szentségek szempontjából —, hogy az egyházat közösségként (vagy societasként) határoztuk meg. Azt jelentette, hogy kiemeltük a közösségnek két — kétségkívül alapvető és lényegi — elvét: Isten igéjének hirdetését és ennek hittel való elfogadását (fides ex auditu — a hit hallásból ered), továbbá a látható és hatékony bekapcsolódást Isten népébe a szentségek által.

Ami így elsődlegesnek és lényeginek látszott az egyházban, az az egyes személyek kapcsolata volt Jézussal, az Ő üdvözítő műve által. Az egyház itt úgy jelent meg, mint üdvözítő közösség. De e szemléletben első helyre került az én és az Isten közötti kapcsolat, s kevés szó esett az üdvösség közösségi dimenziójáról. A felebarát iránti szeretet (ami „a törvény teljessége”) sem úgy jelent meg e szemléletben, mint aminek lényegi és egyházat alkotó értéke van, hanem inkább úgy, mint egy erény, amelyet szükségszerűen gyakorolnia kell az egyénnek, aki a szeretet alanya, s amely-

Gal 5,14; Róm 13,8,10

re rászorul — anyagi és lelki értelemben — az a személy, aki a szeretet tárgya.

Vö. R. Penna: *La carita edifica*. Aspetti ecclesiologicali dell'agape in S. Paulo, in: Lateranum 1985,1—19

Ezt a felfogást módosította egyrészt az, hogy a modern korban előtérbe került a személy és annak történelmi és társas természete, másrészt a kommunió ekkleziológiájának újrafelfedezése.¹ Ebben az összefüggésben nem elegendő már a hit és a szentségek; és nem elegendő a kegyelem és a személyes (individuális) elköteleződés az örök üdvösségért. Közös tapasztalatra kell szert tenni, egy közösségileg meghatározott létezés történelmi valóságában; s ez lesz a személy megvalósulásának helye és eszköze.

Lényegileg ez tehát az „idők nagy jele”; s itt rejlik a magyarázata annak, hogy a nyugati világban sok kortársunk válságba jutott hitében és az egyházhoz való tartozásában; s egyidejűleg ez sürgeti az „új evangelizációt”, amelyről II. János Pál beszél.

Az egyház új értelmezése

Mindez arra indít bennünket, hogy új módon értelmezzük az egyházat: mint a kommunió (azaz testvéri szeretet — lelki egység) közösségét, úgy, ahogy ez megjelenik Jézus gyakorlatában és szavaiban és az induló apostoli közösségben. Nem ugyanezt a kérdést teszük e fel mindazok, akik új lelkipásztori utakat keresnek, vagy az új lelkiismereti áramlatok, hogy — G. Lohfink kifejezésével élve² — „milyennek akarta Jézus a közösséget?”

2 G. Lohfink: *Wie hat Jesus Gemeinde gewollt?* Herder, 1989.

Úgy tűnik, hogy a lényegi mondanivaló, amit az Újszövetségből kiolvashatunk, a következő: a keresztény közösség úgy jelenik meg benne, mint olyan közösség, ahol a Jézus Krisztusba vetett hit a hívők közötti kölcsönös szeretetben valósul meg. Van egy szöveg János első levelében, amely hangsúlyozza a keresztény közösségnek ezt a jellegzetességét: „Ez az ő parancsa, hogy higgyünk Fiában, Jézus Krisztusban és szeressük egymást.”

1Jn 3,23

A keresztény közösségben, meghatározó a hit Jézus Krisztusban, az Atya küldöttében, s irántunk való szeretetének (agapé-jának) hatékony jelében: „Mi megismertük a szeretetet, amellyel az Atya szeret minket, és hittünk benne” — mondja János apostol. Ez azt jelenti, hogy a hit Isten ajándékából kharisz születik, s megkívánja, hogy válasszuk Őt saját létünk abszolút értelmének: ezt jelenti a hit, amelyet az üdvösség igehirdetése kelt fel bennünk, s amely teljességgel hatékonyvá a keresztiségben válik.

1Jn 4,6

De éppen ebből következik, hogy a keresztény közösség meghatározója a Krisztusban hívők közötti kölcsönös szeretet. Éppen így válik a hit „cselekvővé” — ahogyan szent Pál mondja — Isten agapéja így válik „tökéletessé” bennünk, s így éri el — János szavaival — a beteljesülést. Nem ok nélkül van, hogy a katolikus teológia mindig a szeretet által meghatározott hitről (fides caritate formata) beszélt.

vö. Gal 5,6

1Jn 4,12

Vö. Jn 13,34—35;
15,12—13

De nem elegendő ezt egyszerűen hangsúlyoznunk. Az a parancs, amelyet Jézus „újnak” és az „Ő parancsának” nevez, a kölcsönös szeretet parancsa. „Új parancsot adok nektek. Szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket...” Itt van a gyökere a „koi-

**A szeretet
kölcsonössége**

noniában" való életnek, amely a keresztény közösség sajátja. Paradox módon a kölcsönös szeretet e parancsa egyidejűleg a „maximuma” és a „minimuma” a keresztény közösség életének. A „maximuma”, mert a hit itt válik cselekvővé, és a szeretet itt éri el tökéletességét; s a „minimuma”, mert ha nincs meg ez a kifejezett elhatározás (szövetségkötés), hogy kölcsönösen szeretni akarjuk egymást (Krisztusban, mégpedig úgy, mint Krisztus, akkor nem lehet (a szó teljes értelmében) keresztény közösségről beszélni.

A szeretet kölcsönössége által az Isten és az én kapcsolata magában foglalja a testvérrrel való kapcsolatot és a testvérek közötti kapcsolatot. Az örök üdvösség így válik aktívvá a történelemben, így lép be az ember történelmébe. Ahogy Rudolf Pesch mondja: a kölcsönös szeretet parancsa által „a menny (a Szentháromság) életformája” a „föld életformájává” lesz. Jézus imádságának megfelelően: „amint a mennyben, úgy a földön is”.³

Valójában Jézus ugyanarra a kapcsolatra hívja meg apostolait, amelyben Ő él az Atyával, a Szentlélek mindkettőjüket átölelő szeretetében. „Amint te Atyám bennem vagy és én tebenned, úgy legyenek ők is egyek mibennünk.” Jézus tanítványainak éppen ez a megkülönböztető jegye: „Erről ismerjék meg, hogy tanítványaim vagytok”; „Legyenek egyek, hogy a világ elhiggye, hogy te küldtél engem.”

Másrészt, ha a keresztség a Jézus Krisztusba vetett hitnek a pecsétje (a hit szentsége), az Eucharisztia a csúcsa és forrása a hívők közti kölcsönös szeretetnek (az egység szentsége). A kölcsönös szeretet nélkül tehát nemcsak a hit nem „tökéletes”, és nemcsak a kegyelem nem válik hatékonná az életben, hanem az egyház sem képes — a történelmi láthatóság szintjén — kifejezni, megjeleníteni azt a mélyeséges titkot, ami ő, az Eucharisztia által: „Aho- gyan egy a kenyér, úgy mi is, bár sokan vagyunk, egy test va- gyunk, mivel mindnyájan egy kenyérben részesedünk.”

Egyszóval a kölcsönös szeretet gyakorlata nélkül az egyház nem válik teljességgel azzá, ami: „az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének szentségévé” .

Meg szeretnék állni egy pillanatra a „szentség” e fogalmánál, amelynek — mint ismeretes — nemcsak a zsinat egyháztanában volt központi helye, hanem Szent Pál által az *Újszövetség*ben is. Az egyház jele és eszköze annak, hogy Krisztus jelen van az emberek között. Ha azt mondjuk, hogy az egyház közösség, ez azt jelenti, hogy a feltámadott Krisztus élő és hatékony jelenlétének szentsége, éppen azért, mert benne (a hitből és szentségekből táplálkozó) személyes kapcsolatok történelmi és konkrét formát öltenek. Dietrich Bonhoeffer ezt egy találó kifejezéssel így fogalmazta meg: az egyház „Christus als Gemeinde existierend” (az egyház Krisztus, közösségi formában).⁴

A keresztény közösség jelenkori teológiája, amely azokra a reflexiókra épül, amelyekről eddig szoltam, teljesen érthetővé teszi

³ R. Pesch: *Von der „Praxis des Himmels”. Kritische Elemente im Neuen Testament*, Graz—Wien—Köln, 197. Jn 17,21

Jn 13,35
Jn 17,21

Vö. SC 10,2

1Kor 10,17

LG. 1

⁴ D. Bonhoeffer: *Sanctorum Communio. Eine dogmatische Untersuchung zur Soziologie der Kirche* D. Bonhoeffer: *Werke*, Band 1, München, 1968, 87

az egyháznak ezt a szentségi valóságát, amelyben összekapcsolódik az egyház történeti és szentségi dimenziója, ugyanúgy amint Jézusban is a legteljesebb egységben van az isteni és az emberi természet.

Hiszen mit jelent az, hogy — amint a *Liturgikus Konstitúció* mondja — „Krisztus folytonosan jelen van egyházában”?⁵ — Nemcsak azt, hogy jelen van igéjében, a szentségekben, a pap személyében hanem azt is, hogy jelenvalóvá válik ott, ahol ketten vagy hárman összejönnek az ő nevében. Mert saját Testévé teszi őket, nemcsak egyénenként és misztikus szinten, hanem közössé-
gileg és történelmi dimenzióban is.

⁵ II. János Pál
kifejezése a római
szinóduson
Mt 18,20

A Szentlélek jelenléte

Az ószövetségi hagyomány fényében és az *Újszövetség* tanúsága szerint tehát azt kell mondanunk, hogy Krisztus hatékony módon jelen van — Szentlelke által — ott, ahol a hit és a szeretet „tökéletessé” válik a kölcsönös szeretetben. Ily módon az egyház mint közösség — és nemcsak mint az ige hirdetője és a szentségek osztogatója — lesz a föltámadt Úr szentsége.

5. A kölcsönös szeretetnek ez a központisége semmiképpen sem jelenti a közösség önmagába zárkózását.

Ha a kölcsönös szeretet hiteles, akkor mindenki felé nyitott, elsősorban a szegények felé (anyagi és lelki értelemben egyaránt). Mert a keresztyén közösség nem fejeződhet ki és nem találhat önmagára, csak „önmagán kívül”, a küldetésben. Sőt, azt mondanám, hogy a kölcsönös szeretet — amennyiben a föltámadt Krisztus a közösség jelenlétének jele és eszköze — előfeltétele egy társadalmi és evangelizáló cselekvésnek. Ennek alanya az a keresztyén, aki valóban megtapasztalta a közösség-egyházat, és ezért Jézus inspirációja és terve szerint tud közösségi módon cselekedni a világban.

1Ján 1kk

Az evangelizáció mint forrás és cél

Az evangelizáció nézőpontjából világossá válik, hogy a közösség, amelyben Krisztus kommunioja élő, egyszerre forrása és célja az egyház küldetésének. A küldetés-misszió ugyanis azt jelenti, hogy mindenki részt vesz — szóval és az élet tanúságtételével — a Krisztusban Istennel és a hívekkel megvalósuló kommunióban. Majd a kölcsönös szeretet tapasztalatától megvilágosítva az evangelizáció képes lesz fölvenni az „üdvösség dialógusának” azt a formáját, amelyet a zsinat ajánl számunkra (más egyházak keresztyeivel, más vallások követőivel, más meggyőződésű emberekkel).

A társadalmi elkötelezettséget, a szegényeket előnyben részesítő szeretetet és az ellenségszeretet tekintjük a hiteles szeretet próbájának. Mert ezek a tények igazolják, hogy mindenkihez elér Isten szeretete, és ezért mindenki meg van hívva a szeretet kölcsönösségére.

Így a keresztyén közösség fölfedezheti, hogy az új parancs — amint a *Gaudium et spes* írja — nemcsak az egyház belső életének a törvénye, hanem a világ átalakításának is. A társadalmi, gazda-

GS. 38.p.

sági és politikai élet ténylegesen ebben a törvényben találja meg feltételét, mértékét, végső célját, amire a keresztény közösség — mint „az Ország csírája és kezdete” meghívást kapott, hogy arról prófétai tanúságot tegyen. Hogy csak egy példát említsünk, elég a jeruzsálemi közösségben megélt javak prófétai jelentőségére gondolnunk.

LG 5

Vö. ApCsel 4,34—35

A közösségnek ehhez a új teológiai felfogásához szorosan kapcsolódik a pasztoráció új szemlélete. Nem véletlen, hogy II. János Pál pápa, amikor „új evangelizációról” beszél, „az egyházi közösség újjáalkotásának” feladatára gondol, és ezzel egyidőben „a társadalom újjáalkotására is”.

CL 34

Ez annyit jelent, hogy az egyházi közösség kapcsolatainak és struktúráinak együttesét újból létre kell hozni, mert azok a kereszténység társadalmi háttérbeszorulásával megszűntek, figyelve arra, amit a Lélek ma mond az egyháznak, az idők jelein és a karizmákon keresztül.

A ránk váró feladat nagysága, erőink elégtelensége, korlátaink, a konkrét nehézségek tudata gyakran elbátortalaníthat bennünket. De nem szabad elfelejtenünk, hogy az Atya értünk és mindenkiért kimondta az Ő végérvényes „igenjét” Jézus Krisztusban. És hogy a ránk váró feladat: a Lélek egy kairosga, pillanata, és egyben korunk szükséglete. A fordulat nagy korszakában élünk, és az Úr biztosít bennünket: „Elég neked az én kegyelmem, az erő ugyanis a gyöngeségben nyilvánul meg teljesen”.

Vö 2Kor 1,20

2Kor 12,9

**Az egyház hajtóereje:
a lelkiség**

Mindez azt mondja számunkra: annak, hogy az egyház élő és cselekvő legyen, egyetlen és állandó előfeltétele a *lelkiség*. Vagyis a Szentlélek működése bennünk és közöttünk. Isten: Atya, Fiú és Szentlélek, aki egységben építi egyházát: „a lelki adományok különfélék, de a Lélek ugyanaz. A megbízatások is különfélék, de az Úr ugyanaz; különfélék a csodatettek is, de Isten aki mindezt mindenkiben véghezviszi, ugyanaz.”

1Kor 12, 4—6

Ami tehát mindenekelőtt és mindenki számára — papok, szerzetesek és világiak számára — a legfontosabb, az egy mélységes és egyszerű megtérés, arra, amit a Lélek ma mond az egyháznak. Olyan megtérés, mely hitből és örömből fakad. Szükség van továbbá, a képzésnek olyan pedagógiájára, amely elvezet bennünket a kommuniónak erre a lelkületére és a közösségben való életre. II. János Pál pápa a legutóbbi római szinódus folyamán a „közösségi egyháztan iskoláinak” (scuole di ecclesiologia di comunione) szükségességéről beszélt. Végül szükséges működésbe hoznunk a közös felelősségnek azokat az eszközeit és a részvételnek azokat a struktúráit, amelyek által a kommunió nemcsak a személyek közötti kapcsolatokban válik életté, hanem a közösség döntéseiben és cselekedeteiben, valamint a közösséget alkotó különböző valóságok kapcsolódásaiban is. Ilyenek például az (egyházmegyei) lelkipásztori tanácsok vagy a kisebb közösségek is, amelyekből a nagyobb közösség felépül. A nagyobb közösség így válik a közösségek közösségévé.

⁶ Rahner szerint a jövő lelkiségének újdonsága lesz „a testvéri közösség, amely a Lélek ugyanazon megtapasztalására vezet el”. Elismeri, hogy „mi idősebbek, eredetünk és neveltetésünk következtében lelkileg individualisták voltunk... Ki gondolt arra, hogy van közösségi Lélek-tapasztalás? Úgy gondolom, hogy a jövő lelkiségében a testvéri lelki közösségnek, az együttesen megélt lelkiségnek meghatározóbb szerepe lesz.” K. Rahner: *Hit, szeretet, remény*. Egyháztórum Budapest—Luzern, 1991, 50—52

⁷ A Filippiekhez írt levél himnuszában „szó van, legalábbis a háttérben, az Isten-képnek egy egyetemes és döntő fordulatról, amely szerint Isten elsősorban nem 'abszolút hatalom', hanem abszolút 'szeretet', akinek mindelemekfelettsége nem abban áll, hogy magának tartja meg azt, ami az övé, hanem elhagyottságában... Istennek (a megtestesülésben való) kiüresedésének ontológiai lehetősége Isten örök önküresedésében, háromszemélyű ajándékozásában van...”

⁸H. U. v. Balthasar: *Mysterium paschale*. in: *Mysterium salutis*. 6,189.

Abban mindannyian egyetértünk, hogy szükség van *közösségi lelkiségre*. Karl Rahner, felismerve a múlt inkább individuális lelkiségének napjainkban kevésbé hatékony voltát, ez utóbbiban látta a „jövő lelkiségét”⁶. W. Kasper pedig rámutat, hogy ennek a lényege az Isten és a felebarát iránti szeretet egységében áll⁷. De mik a jellemzői ennek a közösségi lelkiségnek? S melyik az az út, amely hozzá vezet?

A lelki és egyúttal teológiai-pasztorális tapasztalat, ami megérett bennem ezekben az években, azt mondhatja velem, hogy az út nem más: mint az izzó és kizárólagos szeretet Krisztus, a Keresztrefeszített iránt. Amint mindig is így volt ez a keresztény lelkiségben. De míg egy individuálisabb lelkiségben a Keresztrefeszítetttel való egyesülést — önmaguk kiüresítése által — elsősorban úgy élték meg, mint az Istennel való egyéni egyesülés útját, ma önmagunk kiüresítése — azaz a képesség, hogy a legteljesebben átadjuk magunkat embertársunknak és hogy a legteljesebben magunkba fogadjuk őt — úgy jelenik meg, mint az Isten tanítványai közötti közösség (kommunió) útja. S éppen ez korunk lelki „kairosza”.

Talán a korábbi individuálisabb beállítottságú szemlélet következtében nem figyeltünk fel eléggé arra, hogy amikor Pál apostol a Filippiekhez írt levélben (2. fej.) a kiüresedésről — a kenosziszról — beszél, amelyet Krisztus megélt, ez buzdítás keretében hangzik el, amelyben meghívja a tanítványokat, hogy jussanak el a közösség (koinonia) teljességére. Igen, mert ahhoz hogy eljussunk a kommunióra (a lelki egységre) a közösségben, magunkévá kell tennünk Krisztus látás- és cselekvésmódját: Ő pedig kiüresítette önmagát. Joggal jegyzi meg Hans Urs von Balthasar, hogy ennek a híres krisztológiai himnusznak a háttere — legalábbis bennfoglaltan — szentháromságos.⁸ Az Atya és Fiú közti kölcsönös szeretet a Szentlélekben — amely kiárad az emberek szívébe is —, abból az örömteli, szabad és abszolút ürességből származik, amelyben megvalósul a három isteni személy „perikhoreziszze” (egymást magába foglaló, egymást átjáró élete).

Az Európával foglalkozó 1991-es püspöki szinódus nyilatkozata kiemeli, hogy a szentháromságos szeretetet a legteljesebb mértékben Jézus kenosziszja nyilatkoztatja ki. „Ezért — folytatja a nyilatkozat — a szeretetben való kommunió és önmagunk megtagadása az Evangélium lényegéhez tartozik, amelyet hirdetniünk kell Európának és az egész világnak...”

Meg vagyok győződve, hogy ez az az út, amelyen ma olyan keresztény közösségek szülehetnek, amelyek a remény jelei és eszközei lesznek a világ számára, mert a feltámadott Jézus él közöttük.

Kiss Imre fordítása

Hamvas Endre és a magyarországi németiség elhurcolása

PÁL JÓZSEF

A németek kollektív büntetése — tények, dokumentumok

Született 1939-ben Teskándon. A JATE magyar—történelem szakán végzett. 1962-ben. 1968 óta a szegedi Orvostudományi Egyetem Társadalomtudományi, később Népegészségtan Intézetének tanára. A csanádi egyházmegye történetével, az egyház szociális tanításával foglalkozik.

Az Ideiglenes Magyar Kormány megalakulásának napján, 1944. december 22-én született a szovjet hadsereg 0060. számú katonai parancsa, mely a közvetlen front mögötti területeken végzendő közmunkákra elrendelte az összes német származású munkaképes személy mozgósítását. Az egyes helységek katonai parancsnokai a következő napokban falragaszokon hozták az érintettek tudomására ezt a parancsot. A formanyomtatvány üresen hagyott helyére írták be az illető helység nevét és a gyülekezés idejét.

A szegedi falragasz a következőképpen nézett ki:

„Szeged város Katonai Parancsnoka

4. számú Parancsa

A hadra kelt hadsereg

Parancs: A német származású munkaképes személyeknek a közvetlen mögöttes területen közmunkára való mozgósításáról.

A hadra kelt hadsereg 1944. december 22-i, a közvetlen mögöttes területen végzendő közmunkák megszervezéséről és elvégzéséről szóló 0060 számú parancsa értelmében elredekem az összes német származású munkaképes személy mozgósítását.

1. Minden német származású munkaképes személy mozgósítandó és jelentkezni tartozik: férfiak 17-től 45, nők 18-tól 30 éves korig.

2. A mozgósítottak gyülekezőhelye Szeged városban van. Az összes mozgósítottak 1944. december 28-án 10 órakor a gyülekezőhelyen kötelesek megjelenni.

3. A mozgósítottak vigyének magukkal: meleg felsőruhát, 2 pár hordható állapotban lévő lábbelit, 3 rend fehérneműt, ágyneműt és takarót, evőedényt és 15 napi élelmet. Az egész összcsúlya ne haladja meg a 200 kg-ot fejenként.

4. A helyi polgári hatóságok kötelesek biztosítani azt, hogy minden egyes mozgósítandó személy a kitűzött időben pontosan megjelenjen a gyülekezőhelyen.

5. Mindazok, akik kivonják magukat a mozgósítás alól, a háborús törvények szerint felelősségre vonatok. — Hadbíróóság fog felettük ítélni. Ugyancsak szigorú megtorlásban részesülnek családtagjaik és büntőrsaik.

Szeged

A város parancsnoka”

Szeged-Csanád
Egyházmegye Püspöki
Levéltára, továbbbiakban
Püspöki Levéltár 35/1946

Lásd: Hetesi Erzsébet
— Mayer Éva:
*Az elhurcoltak
visszaemlékezéseiből;
in: Magyarországi
németek elhurcolása
1944/45. A kollektív
büntetés első állomása*
(Dokumentumkötet).
Szerk.: Zielbauer
György: Budapest,
1990, 139—41.

Zielbauer György: *A
magyarországi
németiség nehéz
évtizede 1945-1955.*
Szombathely — Vép,
1990. 35.

Erdei Ferenc
belügyminiszter 1945.
január 5-i rendelete.

Zielbauer György: *A
magyarországi
németiség nehéz
évtizede 1944—1945.*
Szombathely—Vép,
1990, 30.

Uo., 21.

Lásd: *Magyarországi
németek elhurcolása*
1944/45; 36.

A katonai parancsban kétszer is előfordul a „közvetlen mögöttes területen végzendő közmunka” kifejezés, azonban nyílt titok volt — legalábbis Dél-kelet-Magyarországon —, hogy itt nem arról a pár napos munkára vezénylésről van szó, mint amelyre az ország szinte valamennyi munkaképes lakóját a szovjetek mozgósították. Bár a Dunántúlon — a megtévesztő manőverek miatt — ellentétes példák is előfordultak.

A mozgósítás végrehajtását a szovjet katonai és magyar polgári hatóságok közösen végezték. A német származás gyakorlatilag a németesen csengő nevet jelentette. Igaz, rövidesen a szovjet katonai hatóságok és a magyar kormány között létrejött egy olyan megállapodás, mely szerint mentesülnek az igénybevétel alól azok a német nevűek:

„a) Akik nem német anyanyelvűek, és sohasem vettek részt német népi-kulturális társadalmi mozgalmakban (Volksbund) vagy német politikai mozgalmakban, sem pedig magyar fasiszta szervezetekben.

b) Akik németellenes hazafias mozgalmakban vagy baloldali politikai mozgalmakban vettek részt.

c) Akik olyan magyar kulturális vagy társadalmi tevékenységet folytattak, hogy nyilvánvalóan bebizonyítják magyarságukat.

d) Akik német nevűek, de nem németek, hanem zsidók.”

A mentesítést is a magyar és szovjet hatóságok közösen végezték, és a magyarok szívósságán, a szovjetek engedékenységén, illetve a rendelkezésre álló németek számán múlt, hogy mennyiben sikerült keresztülvinni.

A hazai és külföldi szakirodalom egyetért abban, hogy Magyarországról mintegy 60-65 ezer német származásút hurcoltak el a Szovjetunióba. Zielbauer Györgynek, a kérdés neves szakértőjének kutatásai szerint Békés és Csongrád megyéből 4306 főt szállítottak el. Csanád egyházmegyéről nem tudunk pontos adatot közölni, hiszen a politikai és az egyházmegyéik határai nem esnek egybe, és Csanád egyházmegye az említett két politikai megyének csupán a déli részét foglalja magába. Azt tudjuk viszont, hogy Csanád egyházmegye keleti részén, Békés megye délkeleti községeiben éltek nagyobb számban németek. Ezeket 1945. január 11-én Elek község vasútállomásáról szállították el a Szovjetunióba. Az elszállított 1368 fő döntő többsége Elekről (983) és Almáskamarásról (320) került ki. Csepregi József eleki vikárius — mint később látni fogjuk — jóval több emberről (1903 fő) ír Hamvas püspökhöz küldött jelentésében.

Hamvas püspök tiltakozó akciói a mozgósítás idején

Hamvas püspök természetesen rögtön értesült a magyarországi németek tervezett elhurcolásáról, hiszen a kifüggesztett mozgósítási parancsot 1944. december 28-i keltezéssel a püspöki levéltárban már iktatták, tehát elhelyezték.

Ebbéli tevékenységét korábban két tanulmányban is földolgoztuk: *Hamvas Endre a szegedi zsidóság deportálása ellen*. Szeged Könyvtári Műhely, 1986. 1-2. sz. 1—48. *Hamvas Endre csanádi püspök a konvertiták megmentéséért*. Alföldi Társadalom 1992, III. H., 34—65.

Püspöki Levéltár
2933/1944

**Hamvas az
igazságügyminiszternél**

Püspöki Levéltár 38/1945

Püspöki Levéltár
2923/1944

Magától értetődik, hogy a rendelkezés Hamvas püspököt érzékenyen érintette, hiszen ő maga is német származású volt: apját Hirsch Istvánnak, anyját pedig Rádl Herminának hívták. Ő maga is csupán 1904-ben magyarosította Hamvasra a nevét, amit aztán rövidesen édesapja és nyolc testvére is követett. De mint egyházi személynek, mint mélyen humánus érzésű embernek is ellenszenvét váltotta ki a kollektív büntetésnek ez a formája. Azt vallotta, hogy az embereket jogosan csak cselekedeteik és nem származásuk alapján szabad megítélni, főleg elítélni. Ezért tiltakozott néhány hónappal ezelőtt olyan erőteljesen a zsidók deportálása ellen is.

A német származásúak érdekében már 1944. december 29-én levelet írt a Szegedről elkerült igazságügyi miniszterhez, Valentiny Ágostonhoz.

„Legutóbb falragaszok hívták fel a német származásúakat jelentkezésre! Német származás címén Szegednek harmadát össze lehetne fogni a püspökkel együtt. Ha azonban a magyar szívet nézzük, akkor a német származás címen történő bárminemű kedvezőtlen elbánás legtöbb esetben súlyos igazságtalanság lesz. Származásáról nem tehet senki, ezért senkit sem lehet az igazság sérelme nélkül büntetni vagy jogától megfosztani, még represszáliák (megtorlások — P. J.) címén sem. Az embereket jogosan csak cselekedeteik szerint lehet és szabad ítélni... Legyen szabad kérnem Nagyméltóságodat, hogy befolyását az igazság és a jog javára érvényesítse.”

Néhány hónappal ezelőtt sokszor leírta ezeket az érveléseket és a kérő, könyörgő szavakat! Hamvas püspök az igazságügyi minisztert személyesen is fölkereste, és Valentiny Ágoston közölte vele, hogy „a kormány felszólalt az orosz főparancsnokságnál és ott orvoslást ígértek...”, hogy csak a bundistákat és azokat, akik magukat németeknek vallották, fogják elvinni”. A püspök azonban — mint Csepregi József eleki vikáriushoz írott leveléből kitűnik — kétkedve fogadta ezeket az ígéreteket: „Sajnos, az ígérek nem mindig mennek át a valóságba.”

De a korábbihoz hasonlóan, a püspök most is segíteni igyekezett a hozzá forduló egyes embereken is. Burgerhardt János kendergyári főgépész érdekében például titkára, Havass Géza írt (december 29-én) levelet Nagel Dénesnek, a főispán titkárának. A levél azzal érvel, hogy a név még nem jelent német származást, hiszen: „Névelemzés alapján e kérdést nem lehet eldönteni, mert akkor Szegedről a lakosság nagy részét elvihetnék, bár ezek közül legtöbbje még németül sem tud. Német az, aki az utolsó népszámláláskor annak vallotta magát vagy bundista volt! Burgerhardt pedig soha nem tette ezt.”

Nem is érezte magára nézve kötelezőnek Burgerhardt János a parancsot, és nem jelent meg a gyülekezőhelyen. Am rendőrségi nyomozók jelentek meg nála, és felszólították őt és Ede nevű fiát, hogy mint németek tegyenek eleget a felhívásnak.

De közbenjárt a püspök Jung Zsuzsanna, egy 17 éves — tehát a felhívásban előírt korhatárt még el sem ért — szegedi gimnazista lány érdekében is, egyik papját küldte el a behívásokat eszközöző bizottsághoz. A bizottság egyik tagja azt a gúnyos megjegyzést tette a közbenjáró papnak, hogy: „Bezzeg a papság nem szólalt fel akkor, amikor minket kommunistákat üldöztek.”

A kijelentésen fölháborodva, és segítségkérés szándékától vezérelve, a püspök január 6-án Vas Zoltánhoz, a kommunista párt egyik vezéralakjához írt levelet. Vas Zoltán ugyanis a püspöknél tett látogatása során igen nagyra értékelte Hamvas Endrének a zsidókért tett erőfeszítéseit.

A levél kezdő sorai erre a látogatásra utalnak.

„Azon bizalommal, melyet nálam tett megtisztelő látogatásából merítettem, kérem jelen soraim meghallgatását.”

Majd ezután részletesen beszámol a németek összegyűjtéséről:

„Az orosz parancsnokság rendelkezése folytán front mögötti szolgálatra elviszik a német származású egyéneket. A származás megítélésénél a név számít. Nem kell mondanom, hogy német neve miatt lehet még valaki vér szerint is túlnyomóan magyar, ha például egy vagy két század előtt egy egyetlen német nevű férfi beházasodott egy tiszta magyar családba. Ettől eltekintve is a név nem lehet döntő. Semmelweis, Poltenberg, Leiningen is német nevűek voltak, de igaz magyarok, sőt magyar vértanúk. Szegeden németek alig vannak, akik voltak, elmentek.”

Fölvívja Vas Zoltán figyelmét arra, hogy a német nevűek elvitele a szegediek körében komoly ellenérzéseket szül. Szól arról, hogy hozzá is fordultak közbenjárásért, majd elmondja a Jung Zsuzsáért való közbenjáráskor történeteket, az egyik bizottsági tag — említett — gúnyos megjegyzését.

Fölháborodottan írja a püspök, hogy ő mindig föllépett az üldözöttek érdekében. Szülőfaluja (Piszke) direktórium elnökének, Király Mátyásnak 1919-ben az internálótáborból való kihozatalától kezdve, a zsidók gettóba szállítása és deportálása elleni tiltakozásig. Leírja Vas Zoltánnak, hogy mostani tiltakozása sem más, mint ezek szerves folytatása.

„Ezen előzmények után felbátorítva, sőt kötelezve érzem magamat, hogy szót emeljek saját híveim érdekében is, amikor azok hibájukon kívül szenvednek.”

A püspöknél még külön lelkiismereti konfliktust okozott az, hogy a szovjetek bejövetele előtt a helyben maradásra buzdította papjait és híveit, sőt titkárának, Havass Gézának elmondása szerint, az utolsó napokban az utcákat járta, hogy a híveknek személyesen is példát szolgáltasson a maradásra.

„Én papjaim útján arra buzdítottam őket (mármint a híveket — P. J.), hogy ne meneküljenek az oroszok elől, nem lesz bántódásuk, ne higgyenek az ellenkező propagandának. És most szemrehányást kapok azoktól, akiket német származásuk miatt behívnak és elvisznek.”

Levele végén a püspök arra kéri Vas Zoltánt, hogy használja fel kapcsolatait és járjon közben az orosz hatóságoknál.

„Nagyon kérem tehát, méltóztassék nagy befolyását az orosz hatóságoknál érvényesíteni oly irányban, hogy német származása vagy német neve miatt, ha egyébként nem vétett, se Szegeden, se másutt, senkit ne háborgassanak. Hiszem, hogy kérésem megértő teljesítése nagyban fogja szolgálni az úgysis sokat szenvedett lelkek megnyugvását.”

Vas Zoltán — a püspök beszámolója szerint — gyorsan reagált a levélre: „Vas Zoltán másnap elküldte helyettesét, hogy levelemet megkapta és megteszi, amit tehet.”

Csepregi Józsefhez
írott, korábban már
idézett levél. Püspöki
Levéltár 38/1945

Hamvas püspök azonban nem nagyon bízott a közbenjárás sikerében: „A valóságban azonban, és a jelek után ítélve, nem remélem, hogy sikere jelentékeny lesz. A parancsok Moszkvából jönnek, és az itteni oroszok azokat betű szerint teljesítik, és nem mernek eltérni semmiféle közbenjárásra. Az egyedül vigasztaló, hogy a békekötéskor ezeket az elhurcoltakat visszaköveteljük.”

A mozgósítás idején Hamvas püspök tiltakozó lépései tehát — a kollektív büntetés elvi elítélése mellett — főleg a német nevű, de elmagyarosodott, magukat magyarnak vallott és valló, németül már nem is tudó személyek mentesítésére irányultak. Ez lényegében benne volt Erdei belügyminiszter január 5-i rendeletében is, de annak érvényesítése erősen csorbát szenvedett.

A tömeges elhurcolás megkezdése és Hamvas püspök lépései

Csanád egyházmegyében — mint korábban már volt róla szó — 1945 januárjának első napjaiban történt meg a német származásúak tömeges összegyűjtése és elszállítása.

Jäger Ottokár levele

Ennek lezajlásáról a püspök plébánosainak beszámolóiból nyerhetett képet. P. Jäger Ottokár eleki lelkész különösen szemléletesen írta le az eseményeket. Drámai hangvételű levelét részletesen idézzük:

„Már előző napon hallottuk (1944. december 31-ről van szó — P. J.), hogy Gyulán összeszedték a németeket és viszik őket a sarkadi cukorgyárba, hogy onnan kikerüljenek robotra. Közben a munkásifjúság táncot rendezett Kultúrházunkban, mintha minden rendjén menne. Mindenki félt és aggódott, mindenki tudott valamit. Mindenki várta azt a 3000 oroszot, akinek számára lakásokat jelöltek ki, hogy majdan kórházak legyenek ott berendezve. Volt aki tudta, hogy sorkatonaság jön vagy még több GPU-ista. Találgatás, rémhírek, valami majd csak igaz lesz belőle. Az újévi szentmisén minden szem a szónokon csüng, ugyan nem tud-e valamit, ugyan nem készíti-e elő a hallgatóságot rosszra és nagyon rosszra. De mi sem tudunk sokat, csak szomorú találgatásokról hallottunk.

Január 2-án kezdődött a siralom völgye. Korán reggel dobolnak. 16 és fél évtől 45 évig a férfiak, 17 és féltől 35-ig jelentkezzenek a

nők, két pár téli lábravalóval, meleg ruhával, 2 kg csomaggal, ágyneművel, mert nagy robotra rendeli ki a községi katonai parancsnokság a német nevű elekieket. Kivétel a román, cigány, cseh vagy tót nevű vagy pedig a magyarosított nevűek... Elek könnyekben folyt szét. Rebesgették, hogy a Hűség mozgalmiakat mentesítik. Tényleg kapott is egyik-másik mentesítő írást. De nem nagyon jelentkezett senki sem robotra.

A közszolgálatiakat is fel akarták menteni. Majdnem 750 volt a Hűség mozgalom taglétszáma. Tudtam, nem lesz belőle semmi, mert az irigység, nem hagy nyugtot az érintetteknek. Dél felé újabb dobolás: mindenkinek jelentkezni kell, mert az orosz hatóság nem hagyja a robotját szabotálni. Megint végighullámozott a községen a sírás és szívet tépő sikongás. Keresztlevelek kellettek a kor bizonyítására. Sokan rájöttek, hogy ők francia eredetűek. Pl. Reisz-Reus, Walthier stb. Egy jó néni megkérdezte tőlem: „Herr Dechant (előléptem!), ist der Name: Bauer nicht ein französischer Name? Grossvater hat mir immer gesagt, Bauer sei ein nicht-deutscher Name.” (Esperes úr, a Bauer név nem francia név? A nagyapám nekem mindig azt mondta, hogy a Bauer nem német név.) Sírnak vagy nevessek ilyesmiken?

A németek deportálása Elekre

Közben már Elekre szállítják a környékbeli németeket. Sőt Singer Kétegyházáról átüzent, hogy azonnal jöjjön valaki át, mert őt is viszik. (Singer Ferenc s. lelkészről van szó — P. J.) Magam előtte való nap jelentkeztem: Szvencsennik (helyesen Szvecsnyik — P.J.) nyet robot! (Gyertyacsinaló — azaz pap nem robotol!) Tehát papra nincs szükségük. Atüzent Csepregi (Csepregi Imre prelátus, makói esperesről van szó — P.J.), hogy nálunk mi a helyzet. Azért csak áthozták Singert is Elekre katonaőrös kocsival, mire innen visszaküldték.

Nézem a Kultúrházat, ahonnan elkótyavetyélték Niedermayer könyveit is. Az egyik tanítónő két kicsinyével is ott van. Magyarokat is fogtak. Pl. Dunai Gábor. Egy tanító is van: Rapport, ott-hon beteg a felesége és nemsokára kezdődne az iskola is. Oh Weh, oh Heryeleid, oh Jammer, oh Elend, oh Not! (Ó jaj, ó szív-fájdalom, ó nyomorúság, ó szerencsétlenség, ó baj.) Az egyik sógoromat a gyulai tanyákról vitték. A másokra azután került sor a kamrási tanyáknál. A zárdából üzent értem a t. Főnöknő. Azt sem tudja, hol a feje, szinte beszámíthatatlan. Menne a leánykáival, de állítólag nem engedik. Minden leányát viszik és ő csak a kezét tudja tördelni. Tehetetlenkedünk ahányan vagyunk. Mit kellene, mit lehetne csinálni? Mindenki ideges, mindenki kérdez és felel is egyben, mindenki tud valamit, senki sem tud semmit...

Hová fognak kerülni? Milyen munkát fognak elvégezni? Együtt maradnak-e majd? Útravalót visznek-e csak, vagy ételmet is a munka tartamára? Csak feleletlen kérdések, amiket mindenki vitat, állít vagy tagad, ki-ki hogyan szeretné. Ukrajnát említenek, két évet mondanak. Állítólag orosz őrnagy mondta volna. Volt, aki a mezőhegyesi cukorgyárra tévedt. Mások meg azt hiszik, hogy zsidómin-

tás elhurcolásról van szó. A főbíró a feleségét iparkodik kimenteni. Van, aki a lányáért, uráért, fiáért talpal, mint valami kísértet.

»Tisztelendő Úr is fog velük menni? Menjen, ne menjen stb. Látogassa meg az én családomat is. Tisztelendő Bácsi, üzenjen haza, hogy hozzák az én csomagomat is! Jaj már néhány napja fogva tartanak bennünket és még a papoknak sem mondják meg, mit akarnak velünk.«

Sajnos van olyan is, aki barátságba és több mint barátságba keveredett az örökkel. T. Főnöknő kétségbeeshetnéssel küzd. Néhány zsidó németül is beszél. Ottan sem tud az ember kiokosodni belőlük vagy bármit is kiokoskodni. A férfiak kártyáznak és káromkodnak (csak oláhul, mert sváb káromkodó szótár nincs). Van, aki még gyónni akar, mielőtt elmegy. De a lányok és az asszonyok úgy sírnak, hogy az embernek eszébe jut, amit a főbíró mondott: Életunt nem is kifejezés a mostani lelkiállapotomra. Ha ezt tudtam volna. A bundusok (volksbundistákról van szó — P.J.) örülnek, hogy a keresztényszocialisták és Hűség mozgalmiak is sorra kerültek, és velük együtt sínylődnek. Ezek szegények meg pofon érzik magukat csapva. Hát érdemes volt hinni és bízni a magyarságban? Van, aki a tisztelendő nővérekbe kapaszkodik: Nem megyek, inkább meghalok. Lőjenek agyon. Én itt maradok a tisztelendő nővérekkel. Apácaruhát szeretne szerezni az egyik, már el is híresztelték, hogy a zárdában rejtőznek kivételezettek. Amikor gyóntatóm a jézusszíves lányokat, bejön a gyanakvó ór is, hogy nézze, nem fegyverezzük-e fel leányainkat, vagy nem szöktetjük-e meg őket. Orra után ítélve tudom, hogy ez az ór is tud németül és ugyanaz, aki tegnap is hátam mögött kémkedett, amikor együtt szenvedni mentem velük szemleútra, vagy minek is mondjam utamat.

Ha tudnám, hogy lelkipásztorilag segítségükre lehetnék szegénykéknak, magam is mennék velük. De félek, hogy szétszórják azt a 3000-re tervezett eleki robotost ide-oda és magam csak a robotolók számát növelném, anélkül, hogy érdemleges munkát végezhetnék köztük. Senki sem tudja, hogy alkalmazzák őket. Lesz-e ott bor és kenyér? Lesz-e misealkalom legkezdetlegesebb keretek közt is? Tényleg hetekről és hónapokról van-e szó, vagy végleges kitelepítés ez? Már a doboltató hatóság is ellentmondásokba keveredett, úgyhogy kerülő utakon sem lehet kivenni belőlük, mi lesz, mi nem.

Édesszüleim lebeszélnek, mások vállat vonogatnak, van aki nevet, van aki közömbösen fogadja kérdésemet, van aki meg helyesli az elmeneteletemet. Mikor mennek, még azt sem tudjuk. Magam sem tudom, mit tegyek. A vonat le fog állni. Postaforgalom a körülfűrés óta nincs. Ha igaz, elvitték a postásokat is. Tanítás lesz-e, ha a szülők java része roboton van. Hier ist ein guter Rat teuer (Itt egy jó tanács drága); mondhatom nagyon drága. Csak többet tudnék oroszul, mert a tolmácsokkal is úgy van az ember, hogy vagy le tudja fordítani, vagy nem, amit kérdez, vagy felel az egyik fél.

Kint viszik az ebédet a foglyoknak vagy robotjelölteknek, de viszik az embereket is, felemelték és lejjebb szállították a korhatárt. De azt hiszem, úgysem tudják majd a kívánt számot előteremteni. Állítólag vagonokba kerülnek már itt, mások szerint még Aradig kell gyalogolniuk, ott vagonírozzák be őket, talán már 7-én el is mennek, de lehet, hogy tíz napig is itt rostokolnak még.

Nem tudom, lesz-e alkalmam még átjavítani a fentieket. Mindenesetre igyekeztem beszámolni Püspök Atyámnak erről a beszámolhatatlanról, ami itt végbement és végbemegy még. Csepregi épp most jön haza strapantjáról, reggelizetlenül. Mondja, hogy nem tudná úgysem összeszedni, amit még akarna írni. Singer is itt van, az ebédre is már kétszer beszóltak. Szeretnénk mindenesetre néha eligazítást.

Elek, 1945.I.5.

P. Jäger Ottokár"

A levelet, P. Jäger maga vitte el Hamvas püspökhöz január 6-án és szóban is beszámolt neki az egyházmegye keleti felében történekről.

**Csepregi József levele
Hamvashoz**

Az események további alakulásáról a püspököt már a másik eleki plébános, Csepregi József tájékoztatta.

Január 13-án kelt levelét teljes terjedelemben közöljük.

„Nagyméltóságú Megyéspüspök Úr!

Kegyelmes Atyám!

Az eleki helyzetről P. Jäger beszámolóiból már körülbelül mindent méltóztatik tudni.

A legutóbbi napok sok súlyos megpróbáltatáson vezettek át bennünket. Nagyon félttem, hogy a hívek nem bírják lelkierővel. Hála Istennek, aggodalmam még eddig nem vált valóra.

**Deportálások
Oroszországba**

Elekről 1903 német nevű indult útnak Oroszországba. A fájdalom súlyát növelte, hogy azok, akiket politikai bűnösnek nevezhetünk (Bund-tagok), nagy részben elmenekültek, a másik részük SS, az asszonyok jórésze pedig szoptatós anya vagy terhes, vagy pedig — nem tudjuk miért — valamilyen címen maradt. „A férfiakat 1899–1928, a nőket 1910–1927-ig vitték. Ez volt a keret, de nemcsak kivétel volt az ennél fiatalabb is. Amikor a korhatár túllépése miatt szót emeltem, azt a választ kaptam, hogy vihetik azt, akit ők jónak látnak.

Az itthoni helyzet pillanatnyilag még teljesen áttekinthetetlen. Nem nézve a gazdasági nehézségeket, igen sok helyen a szétszakított családok, gondozó hozzátartozó nélkül maradt gyermekek teszik szomorúvá a községet. Van olyan nagyszülő, akinek 15 unokája ment el, és a dédunokák gondozása rájuk maradt.

Járt itt egy miniszteri titkár, aki azonban eredményt nem ért el. Így történt azután, hogy Dunai, Tihanyi stb. magyar névvel, szintén közöttük maradtak.

A közeli községek közül Magyarbánhegyest ismerem legjobban, hiszen ott működtem több mint három évig. Ott a helyzet az volt, hogy pl. a Jäger család férfitagjainak gyermekei mennek, a család leánytagjainak gyermekei azonban itthon maradtak, mert apjuk magyar nevű.

A magyar falvakban levő német nevűek természetesen egy szót sem tudnak németül, hiszen itt Eleken is meglehetősen nagy azoknak a száma, akik csak magyarul beszélnek.

Ha nem lett volna az egésznek politikai büntetésjellege, senki sem szólhatna. Így azonban igen súlyosan érint bennünket, hogy azokat, akik eddig szenvedtek, mert magyarok voltak, most büntetik, mert németek. Keserű humorú kérdés most Eleken az a mondás, hogy ezután, ha kérdezik valakitől milyen nemzetiségű, majd azt fogja mondani: szíveskedjék megállapítani, hiszen magunktól már azt sem tudhatjuk.

A magam részéről igen sajnálom őket és ez volt az oka, hogy az oroszországi munkára önként jelentkeztem. Engem azonban kivételesen magyarnak minősítettek. Így hát itt maradtam. Az utolsó napon szinte kivétel nélkül megáldoztak és az itthon maradókat vigasztalva, Istenben bízva indultak útnak. Nagy örömnünk volna, ha hivatalos úton sikerülne eljutni addig, hogy legalább időnként egy magyarul is tudó pap felkereshetné őket. Nagyon kérem püspök Atyánkat, ha mód volna erre, szíveskedjék lépéseket tenni. Ha eredmény nem is lesz, legalább ne mondhasák azt, hogy nem próbáltunk meg mindent. Ha annyi megmozdulás történne ezen a téren is, mint a zsidók érdekében történt, azt hiszem, nagyobb eredményt várhatnánk, mint abban volt.

Magamat és az eleki híveket Nagyméltóságod imáiba ajánlom és vagyok felszentelt kezeit csókolva legkisebb fia

Elek, 1945. jan. 13.

Csepregi József s. k. vicarius

A püspök január 15-én válaszol Csepregi levelére. Ebben közli vele, hogy eddig milyen lépéseket tett a hatalom képviselőinél a deportáltak érdekében (levél az igazságügy-miniszterhez, sőt személyes megkeresése, levél Vas Zoltánhoz). Oktalan reményeket nem akar híveiben táplálni, ezért levele végén a következőkre kéri a plébánost:

„Mondja meg tehát híveinek, hogy megtörtént érdekükben minden lehető, csak egy nem, ti. a nyilvános protestálás, mert a megszálló hatalommal szemben ez céltalan, sőt a következményeket tekintve oktalan dolog volna.

Semmi reményem, hogy papot engedjenek a deportáltakkal. Erre a nemzetközi világ felfigyelne, és ezt az oroszok nem szeretnék. Mégis megkísérlem.

Imádkozzunk a deportáltakért és itt maradt hozzátartozóikért.

Egyelőre csak ezt tehetjük, és segítsük az elhagyott gyámoltalanokat.

Hamvas újabb mentési
kísérlete

A Mindenható irgalma és áldása legyen mindannyiunkkal...”
A plébánosai által közölt tényeket felhasználva, Hamvas püspök január 15-én valóban újabb kísérletet tesz a deportáltak érdekében. Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz ír levelet, közbenjárását kérve:

„Legyen szabad kérnem az új kormány különös gondját azon polgártársaink számára, akiket német származás címen deportáltak, vagy már deportáltak. Tudom, hogy érdekükben Nagyméltóságod részéről már komoly lépések történtek. Az érdeklődés azonban eddig inkább azok javára történt, akik magyar létükre német nevük miatt szenvednek, de nem érzik a védelmet még kellőképpen azok, akik tényleg német nemzetiségűek, de itt maradtak, mert lelkiismeretük tiszta volt, és mert a magyar hazával szemben hűségüket minden izgatás és csábítás ellenére megőrizték. A jog, az igazság, a magyar becsület megkívánja, hogy ezekért a német nemzetiségű polgártársainkért is felszólaljon a magyar kormány, és megmentse őket a fenyegető testi és lelki pusztulástól. Rettentő látni, hogy a német nemzetiségű községekben mily csapást szenved a nép. Családok széttépvé, hitvesek elválasztva. Jelentettek nekem családot, ahol csak a nagyanya és hat kis unoka maradt otthon, a közbeeső családtagokat elhurcolták. És ha még reményük lenne a visszatérésre! Én biztatom őket, hogy reméljenek, és hiszem, hogy kormányunk sem fogja elfeledni őket, szemét rajtuk tartja, és gondja lesz rá, hogy az emberieség törvényei érvényesüljenek sorsukban, és hogy házi tűzhegyhez mentől előbb visszakerüljenek.”

Püspöki Levéltár 91/1945

Az idézett levélrészletből kitűnik, hogy — mivel ekkorra már a magyar hatóságok is tettek lépéseket a szovjeteknél a német nevű magyarok mentesítéséért — a püspök erőfeszítéseit most a valóban német nemzetiségű, de minden politikai vétségtől mentes, a magyar hazához hű németek megmentésére összpontosítja. Levele végén a deportáltak lelki gondozásának kieszközölését is megkísérli:

„Még egy nagy óhajukat fejezték ki a deportáltak, azt, hogy lelkipásztori gondozásban részesülhessenek. Ha Nagyméltóságod kormánya kieszközölni tudná, hogy az orosz hatóságok azt engedélyezzék, biztosan fognak jelentkezni papok, akik velük, illetve utánuk utazásra vállalkoznának.”

Ugyanott

Korábban láttuk, hogy Hamvas püspök Csepregi József plébánoshoz írott levelét azzal a gondolattal zárja, hogy „segítsük az elhagyott gyámoltalanokat.” A „gyámoltalanok” segítségét kelet-csanádi egyházi személyek már a hozzátartozók elhurcolása után rögtön megkezdték. Erről számol be Csepregi Imre prelátus, makói esperesplébános, a püspökhöz írott, január 16-i keltezésű levelében:

„Ma vettem a zárdafőnöknő-nővér (Elekről van szó — P. J.) levelét, melyet még e hó 12-én, tehát egy nappal később írt, mint

Püspöki Levéltár
91/1945

az elhurcolás történt, melyben tervét közli az ottani zárdában szervezendő napközi otthonnak, azok részére, akiknek szüleit elvitték, vagy tehetetlen anya maradt egyedül gyermekeivel, apa nélkül, kenyérkereső híján. Ez ügyet az ottani főbíró-helyettessel együtt akarják foganatosítani, amelybe be akarják vonni az almás-kamarásiakat is, ahol ti. az állapotok nagyon siralmasak.”

Ugyanott

Csepregi prelátus is fölveti a deportáltakhoz küldendő lelkipásztorok gondolatát, mint amely a hívek kívánsága is, de egyúttal azon aggályának is hangot ad, hogy mi lesz akkor, ha az elhurcoltakat annyira szétszórják, hogy csak egy-két emberrel tudnak a lelkipásztorok kapcsolatot tartani. Mindenesetre kéri a püspököt, hogy a magyar kormánynál vesse föl ezt a problémát. Hamvas püspök január 19-én kelt válaszában arról értesíti Csepregi prelátust, hogy az elhurcoltak érdekében már tett lépéseket:

„Az eleki elhurcoltak tárgyában írtam Debrecenbe a miniszterelnöknek, mihelyt az ott történt dolgokról értesültem. Nagyon kértem, hogy a kormány szeme legyen ezeken a szerencsétleneken, hogy mentől előbb jó egészségben visszatérhessenek. Rámutattam, hogy éppen azok szenvednek most az orosz rendszabályok következtében, akik azelőtt a Bund részéről tapasztaltak üldözést a magyar hazafias hűségük miatt. Megírtam neki azt is, hogy kisgyermekek maradtak vissza gyámolítás nélkül. Ugyanezekről a dolgokról tájékoztattam Vas Zoltán Moszkvából jött magyar kommunistát.”

**A németek
jogfosztottsága**

A mentesítést szerzett és így a Szovjetunióba való elhurcolástól megmenekült németek azonban jogfosztottan, szinte törvényen kívülként élhettek hazájukban. Klivényi Lajos marosontúli főesperes április 16-án kelt levelében arról számol be Hamvas püspöknek, hogy a németlakta területeken: „az imádság és a prédikáció nyelve — orosz kívánságra — most magyar. A hívek ugyanúgy járnak templomba, mint azelőtt.”

Püspöki Levéltár
359/1945

Többségük számára azonban ez az állapot is csak rövid ideig tartott, hiszen az 1946 elején történő kitelepítésekkel ők is sorra kerültek, és abszolút szerencsés esetben, néhány év múltán Németországban találkozhattak újra a szétszakított családok tagjai.

✱

A magyarországi németek 1944 végén, 1945 elején történt elhurcolása az emberi jogokat alapvetően sértő, igazságtalan eljárás volt, hiszen ez a név és származás alapján történő elhurcolás ugyanúgy a kollektív felelősségre vonás formáját képezte, mint a zsidók faji alapon történő deportálása, a különbség csak formális volt közöttük. Ebből következően, a kereszténység természetjogtanából kiindulva Hamvas püspök ugyanolyan határozottan föllépett ellene, mint a zsidók deportálása ellen, és éppen úgy megpróbált az érintetteken segíteni, mint néhány hónappal korábban. Sajnos, mindkét esetben ez elég sovány eredményt hozott.

Az egyház az üldözöttek védelmében

SALACZ GÁBOR

(III. rész)

Salacz Gábor (1902-1978) történész. A Theresianum tanára volt 1938-ig Bécsben, majd 1942-ig St. Gallenben. 1942-től egyetemi magántanár, 1950-es nyugdíjazásáig a pécsi egyetem jogi karán a Történelmi Intézet igazgatója volt. A magyar állam és egyház kapcsolatával foglalkozó kiadatlan műve egy fejezetének szerkesztett változatát adjuk közre.

A primás és a miniszterelnök

Ezután jelent meg júliusban a miniszterelnök, Antal igazságügyminiszter, továbbá Imrédy és Kunder miniszterek kíséretében a primásnál. Serédi bíboros Czapik egri érsek, Apor győri püspök és esztergomi helynöke, Drahos János társaságában fogadta őket. A tárgyalást nagyon megkönnyítette, hogy a miniszterelnök magával hozta hivatalos válaszát a primás május 10-i levelére, melyben közölte, hogy július 6-án megalakította a Magyarországi Keresztény Zsidók Szövetségét, amely a Zsidók Szövetségétől függetlenül fogja intézni érdekeik védelmét. A kegyetlenkedésekről azt állította, hogy az ezekről elterjedt hírek túlzottak, de miként a nunciusz előtt, e levelében is elismerte, hogy elszigetelten előfordultak. A belügyminiszter azonban ezeket a legszigorúbban megtorolta és a jövőben preventív intézkedésekkel fogja megakadályozni. Levelének leglényegesebb közlése az volt, hogy „a budapesti zsidóknak az országból való elszállíttatása a további intézkedésig szünetel”, s ha a jövőben sor kerülne rá, a keresztény vallásúak ez alól mentesülni fognak, tehát az országban maradnak. Továbbra is elkülönített lakásokban fognak ugyan lakni, „de intézményes gondoskodás történik arról, hogy vallásuk szabad gyakorlata, a templomok látogatása és általában lelki gondozásuk zavartalansága feltétlenül biztosítottassék.”

A primást természetesen csak némileg nyugtatta meg a levél. Újból óvást emelt a pásztorlevél szétküldésének megakasztása ellen, s püspöktársaival együtt kijelentette, hogy csak azzal a feltétellel állhatnak el a már sok plébániára eljutott körlevél felolvasatásától, ha legalább valamilyen formában nyilvánosan is közölhetik híveikkel, hogy ezekben a súlyos kérdésekben nemcsak passzive nem viselkedtek, hanem hónapok óta tárgyaltak a kormányval és tárgyalásaikat tovább is folytatják. Ebbe a miniszterelnök beleegyezett. Ennek értelmében a rádió július 8-án, szombaton este és másnap reggel mint a primás kérelmét közölte, hogy a pásztorlevél „a papság tájékoztatására szolgál, és a hívek előtt felolvasását el kell hagyni.” A szószékekről viszont közölte a primás a maga és a püspöki kar nevében a katolikus hívekkel, hogy „a zsidókra, különösen a megkeresztelkedettekre vonatkozó rendelkezések tárgyában ismételten fordult a kormányhoz, s ilyen irányú tárgyalásait továbbra is folytatja.”

A primás tárgyalásairól a püspököket tájékoztatva, közölte velük Sztójay levelét, valamint az említett két közlemény szövegét. Bizonyos meglepéssel állapította meg, hogy nagyobb publicitást talán a körlevél felolvasása sem biztosított volna nehéz tárgyalásaiknak, mert a két közlésből az egész ország megtudja, hogy a püspöki kar ezekben a súlyos kérdésekben teljesítette a kötelességét.

A pásztorlevél fölolvasása

A pásztorlevelet több helyen mégis felolvasták, részben talán azért, mert a rádió közlését nem hallották, részben pedig azért, mert nem adtak neki hitelt. Meg kell itt említenünk, hogy a két protestáns egyház, a református és evangélikus, szintén nyilvános tiltakozásra készült, de Antal igazságügyminiszternek a hercegprimással történt megállapodásra hivatkozva sikerült ezt megakadályozni, s meglepedtek ők is egy hasonló szószéki közlemény felolvasásával.

A hercegprimás tájékoztatásában említett bizonyos más erők a svéd király június 30-i Horthyhoz intézett táviratára, a nuncius ismertetett lépéseire, a pápa június 25-i üzenetére és egyéb külföldi tiltakozásokra és kivándoroltatási akciókra vonatkoztak. De kétségtelen, hogy a deportálások megszüntetésére a legdőntőbb hatással a pásztorlevél volt. Erre mutat a július 12-i minisztertanács jegyzőkönyve, mely kiemelte, hogy a pásztorlevél a legsúlyosabb bírálatot tartalmazta a kormány zsidórendeleteivel szemben. Még határozottabban bizonyítja ezt az a közlemény, hogy a budapesti zsidóság deportálásának felfüggesztését július 6-án, közvetlenül Antal miniszter esztergomi útja előtt határozták el s tudatták még aznap a nunciussal. Csak ezután, július 7-én, erősítette meg e határozatot Horthy utasítása a deportálások megszüntetésére. Az ígéretek megtartását megkönnyítette azután, hogy a főváros zsidóságának deportálására már összpontosított csendőrséget sikerült Budapestről eltávolítani, s a kormányzó utasítására megvonták már előzőleg a két belügyi államtitkártól a zsidóügyek feletti intézkedési jogot. Csak rajtaütésszerűen tudták Kistarcsáról július 19-én, majd öt nappal utóbb az ország nyugati határszélétől, Sárvárról, az ott internáltakat deportálni. A budapesti zsidóság fellélegzett, és Stern Samu a Zsidók Szövetségének nevében július 24-én így írt a primásnak: „Kegyeskedjék úgy a saját, mint az általunk képviselt közösség nevében szívünk mélyéből fakadó leghálásabb köszönetünk nyilvánítását fogadni azért a kegyes pártfogásért, amelyben a magyar zsidóságot történelmének legváltásosabb helyzetében részesíteni méltóztatott. Meggyőződésünk, hogy Eminenciád és az egyház magas közbenjárásának igen nagy része van abban, hogy a hazai zsidóság — köztük sokezer ártatlan gyermek — feje felől elhárult a további deportálások réme.”

A budapesti zsidóság levele a primáshoz

A keresztség szentsége

A hercegprimás közölte a nunciussal Sztójay ígéreteit, de szkeptikusan ítélte meg reális értéküket. Július 27-én nyilatkozatot tett közzé, hogy a keresztség szentségét felnőttekre csak kellő

előkészítés és a komoly szándék felismerése után lehet kiszolgáltatni, ami előreláthatólag több mint három hónapot igényel. Sürgős keresztelési engedélyt csak nagyon rendkívüli esetekben, így pl. súlyos betegség esetében adhatnak. Július 30-án pedig a hercegprimási iroda figyelmeztette a plébániák és lelkeszések vezetőit, hogy az egyházi álláspontot a leglelkiismeretesebben kötelesek megtartani. „A keresztesség szentségét tehát a megfelelő próba-idő lelkiismeretes megtartása után csak olyanok szabadon kiszolgáltatni, akinél remélhető, hogy nem a keresztlevelet, hanem Krisztus lélekmegújító és üdvözítő kegyelmét keresi, tehát nem azok számát gyarapítja, akik csak úgynevezett anyakönyvi keresztények, de Krisztus egyházával közösséget vállalni nem akarnak.” E korrekt figyelmeztetés ellenére augusztus 6-án egy színdarab plakátján két kaftános zsidó között a háttérben a hercegprimás arcára emlékeztető alak jelent meg a házfalakon és hirdető oszlopokon.

**A kormány a
megszállás idején**

A kormányzónak és a kormánynak természetesen nehéz küzdelmet kellett még a megszálló hatalom képviselőivel megvívnia az ígéretek beváltása érdekében. Augusztus második felében a nunciatúra a külügyminisztériumtól megtudta, hogy a német követség erőszakolni kezdi újból a deportálásokat folytatását. Rotta ekkor magához kérte tanácskozásra a semleges hatalmak képviselőit, s a svéd követ társaságában augusztus 21-én erélyes hangú közös tiltakozó jegyzéket adott át a miniszterelnök-helyettesnek, melynek másolatát eljuttatták a kormányzóhoz is. Ugyanakkor a nunciatúra uditoréja az új belügyminisztert, Bonczos Miklóst kereste fel, de tőle meglehetősen elcsüggesztő választ kapott. A kormányzó azonban, akit a nuncius és a primás is igyekeztek megerősíteni, szilárdan megmaradt elhatározása mellett, s így újabb deportálásra nem került sor. Az országban lévő zsidóság feje felől a közvetlen életveszély október 15-ig, a Szálasi-kormány uralomra jutásáig elmúlt.

Szálasi ígérete

Mivel a hatalomnak a nyilasok kezébe jutásával a zsidóság élete újból veszélybe került, a nuncius mindjárt az új kormány megalakulása után, október 18-án, felkereste az új külügyminisztert, báró Kemény Gábort, s „nagy mérsékletre” intette. Három nappal utóbb magával Szálasival tárgyalt hosszan a zsidók védelmében, s Szálasi megígérte akkor, hogy sem deportálásukra, sem megsemmisítésükre nem kerül sor. Szálasi október 24-i esztergomi bemutatkozó látogatása alkalmával a primás is kérte őt a már újból megkezdődött atrocitások azonnali beszüntetésére. Részletesen kifejtette ekkor neki a primás, hogy őt és a püspöki kart az ún. zsidókérdés megoldásában mindig az igazságosság és a nemzet igazi java irányította. Az igazságosság okán helyezkedtek szembe minden jogfosztással, akár zsidó, akár nemzsidó származású magyar állampolgárokról volt szó. Megismételte a Sztójaynak írt leveleiben mondottakat, s figyelmeztette Szálasit, hogy az igazságtalan rendelkezésekkel a magyar nemzet ellen fordítják az Istent

és az egész keresztény világot, s egy szóval sem tiltakozhatik majd a kormány, ha a zsidó származású magyar állampolgárokkal szemben elkövetett jogfosztásokat nemcsak azokon fogják megtorolni, akik ezeket elkövették, hanem azokon is, akiknek ebben semmi részük sem volt, sőt talán helytelenítették és tiltakoztak ellene.

A deportálások újramezdése

Az új belügyminiszter már október 19-én kijelentette, hogy nem ismer keresztény vagy izraelita hitfelekezethez tartozó zsidót, hanem csak zsidó fajúakat. Megszűntek a megkeresztelkedetteknek biztosított kedvezmények. Munkaszolgálat címén újból megkezdődtek a deportálások. A zsidó származásúak vagyonaát vallásukra való tekintet nélkül az államra szállottnak nyilvánították. A közzétett kormányprogram a zsidókkal kötött házasságokat érvénytelennek s szabadon felbonthatóknak mondotta, s azt aki ezt nem teszi, gyermekeivel együtt zsidónak tekintette. A primás október 27-én élőszóval, majd november 2-án és 8-án írásban fordult újból Szálasihoz egyrészt a zsidóság érdekében, másrészt a hadihelyzet okozta kiürítések, továbbá Budapest és Esztergom nyílt várossá deklarálása ügyében. Az utóbbi beadványában felsorakoztatta a zsidókkal való emberi bánásmód, életbiztonságuk érdekében összes korábbi érveit, élesen elítélte az újabb deportálásokat s óvást emelt az ellen, hogy az őskeresztény házastársat elválasszák megkeresztelt házafelétől. Újból figyelmeztette Szálasit, hogy a gyűlölet bosszút, az üldözés üldöztetést fog eredményezni. A primás felszólalásai eredménytelenek maradtak, s így a Zsidók Szövetségének november 14-i távirati kérelmére, hogy akadályozza meg nemre és egészségre való tekintet nélküli összefogdosásukat és elvitelüket, azt válaszolta, hogy miután ismételt lépései sikertelenek maradtak, sajnos, hiába való lenne újabb megismétlésük.

A nunciatúra jegyzéke

A primástól függetlenül a nunciatúra is hosszabb szóbeli jegyzékben követelte, hogy a zsidók munkaszolgálatára emberi feltételek között történjék. Közbenjárt a korábbi mentesítések és könnyítések érvényben maradása érdekében, s kapott is ígéreteket, s a diplomáciai testületek védnöksége alatt álló házakban elhelyezettekre vonatkozólag engedményeket is ért el. Rotta ezt kiaknázva nagyszámú vallási intézményt és házat helyezett a nunciatúra különleges védelme alá, s ezekben néhány ezren találtak menedéket. November első napjaiban, amikor beleegyezett a kormány a külföldi védetteknek a munkaszolgálatból való elbocsátásába, Rotta elrendelte, hogy a zsidónak számító katolikus vallású személyeknek kérelmükre pápai védőlevelet adjon a nunciatura. Ezeket a védőleveleket, melyek az illetőket a Vatikán-állam polgáraként a nunciatura védelme alatt állóknak nyilvánították, gyors ütemben tömegesen adták ki. A plébánosoknak is adtak híveik részére ilyen védőleveleket, s az engedélyezett 2500 helyett hamarosan 15 000 volt forgalomban. A keresztlevelek felmutatását megkívánták, de valóságukat már nem ellenőrizték. Ez az akció sok embernek mentette meg az életét annak ellenére, hogy a nyi-

lasok a védelem alá helyezett házak mentességét gyakran megsértették, s elhurcoltak védőlevéllel rendelkező személyeket is. Az atrocitások miatt a nunciaturának naponta néha többször is kellett tiltakoznia, s így viszonya a kormánnyal feszültté vált. Rotta ezért november 16-án újabb megbeszélésre hívta egybe a semleges diplomatákat, s abban a reményben, hogy közös fellépésük eredményesebb lesz, másnap a svéd követ társaságában egy újabb közös memorandumot adott át Szálasinak. Felpanaszolták ebben, hogy Szálas és az új kormány ígérete ellenére, hogy nem lesz deportálás, biztos forrásból értesültek arról, hogy az összes zsidók deportálását újból elhatározták, s ezt kegyetlen szigorúsággal hajtják végre. Azt az állítást, hogy nincs szó deportálásról, hanem csak külföldi munkaszolgálatról, eleve megcáfolja ugyanis a borzalmas valóság, a kisgyermek, aggastyánok, betegek elhurcolása. Kérték ezért, hogy vonja vissza a kormány a deportálásra vonatkozó határozatát, függeszse fel a folyamatban lévő intézkedéseket, térhessenek az otthonaikból már eltávolítottak a legrövidebb idő alatt oda vissza, részesítsék a koncentrációs táborokban lévőket emberi bánásmódban, biztosítva vallási ellátásukat is, s hajtsák végre teljesen és lojálisan a követségek védnöksége alatt állók érdekében hozott rendelkezéseket. Remélték végül, hogy a kormány jól megérti diplomáciai lépésüket s visszatér Szálas kijelentéseihez és ígéreteihez.

Figyelmeztették a kormányt felelősségére, a hatalmak részéről várható megtorlásra, arra, hogy Magyarország megszállói a zsidókkal szemben alkalmazott módszereket alkalmazhatnák a magyar néppel szemben.

A zsidóság nyilas osztályozása

Szálas a memorandumra válaszul végleges elhatározásaként közölte, hogy a magyarországi zsidókat hat csoportra osztotta. Röviden összefoglalva: 1. Külföldi menlevés zsidókra, akiket elutazásukig védett házakba tömörítenek, s létszámuk a megállapodásokon felül nem emelhető. 2. A német kormány részére kölcsönadott munkaképes zsidókra. 3. A Magyarországon egyelőre visszamaradó zsidókra, akiket gettóban koncentrálnak, s a tervek szerint négy csoportra oszlanak: a) A 2. pontban említett, de valamilyen okból elszállításra még nem kerültekre. b) a szállításra vagy gyaloglásra képtelen gyermekekre, aggokra, betegekre, c) a Vörös kereszt védelme alatt álló gyermekotthonokban elhelyezett gyermekekre és felügyelőikre, d) keresztény vallású zsidókra, akik részére a gettóban külön, kereszttel ellátható épületeket kell kijelölni, csillag helyett foltot hordanak és saját tanácsuk van. A 4. csoportba sorozta Szálas válasza a belügyminiszter által elismert mentességi bizonyítvánnyal ellátottakat, akik a fajvédelmi és vagyoni megszorításokon kívül a többi rendelkezések alól mentesítve voltak. Az 5. csoportot a teljes mentességet élvező egyházi személyek, papok, apácák alkották, akiket azonban valamelyik rendházban kellett volna elkülöníteni s belátható időn belül külföldre áthelyezni, ill. átvétetni. A 6. csoportba tartozó külföldi állampolgárságú és azok a magyar honos zsidók,

A nyilasok támadása a
Szent Kereszt
Egyesület ellen

akik útleveleket már jegyzékbe vétették, kötelesek lettek volna az országot december 1-ig elhagyni.

Ugyanaznap, hogy Szálasi e válaszát átadta, a nyilasok megrohanták a Szent Kereszt Egyesület helyiségeit, Cavalliert, az Egyesület vezetőjét megsebesítették, s a nuncius védőlevelére vagy ügyeinek elintézése várakozó mintegy 150 emberrel együtt elhurcolták. A nuncius tiltakozására Cavalliert elengedték, a többieket azonban deportálták.

A primás november 8-i, valamint Ravasz református püspök hasonló átiratára Szálasi helyett november 24-én Szöllösi Jenő miniszterelnök-helyettes válaszolt. Közölte velük, hogy Szálasi „kijárta” a Führrnél a vegyesházások jogi helyzetének változatlanul hagyását. Tudatta egyúttal, hogy a zsidókat Budapesten elkülönítik, a munkaszolgálatosokat pedig a német határ felé viszik, mert attól tartanak, hogy orosz megszállás esetén a magyarokkal kegyetlenkedni fognak. Mindezt azonban emberségesen hajtják végre.

Ravasz László
őszintzése

Ravasz e válasz után a svéd Waldemar Langlet közvetítésével levélben kérte a primást, hogy vezesse őt az evangélikus egyház képviselőjével együtt az államfő elé s közösen adjanak át neki egy tiltakozó memorandumot. A már ekkor súlyosan beteg primás a sok hiábavaló tiltakozás után ettől sem várt eredményt, s azt válaszolta, hogy már eljárt Szálásinál s nincs kedve ezt harmadmagával megismételni. De mindjárt terjedelmes memorandummal fordult újból Szálásihoz, melyben megismételte a neki október 24-én előszóval mondottakat, s felpanaszolta, hogy az előző kormányoknál elért bizonyos enyhítéseket eltörölték.

„Püspöktársaimmal együtt bíztam ezekben a hivatalos miniszterelnöki ígéretekben. Azonban most sajnálattal vagyok kénytelen megállapítani, hogy ezeket a hivatalos írásban is kapott ígéréteket nem követi a beváltás, hanem annak éppen ellenkezője, hiszen az atrocitások napirenden vannak, és a zsidó vallású magyar állampolgárokkal együtt a keresztény vallású, de zsidó származású híveiket is, akár öregek, akár betegek, akár gyenge asszonyok, akár apró gyermekek, télvíz idején, több száz kilométeres úton gyalogosan hajtják ki az országból a bizonytalanságba. Mind-ezekért a felelősséget püspöktársaimmal együtt az 1944:X tc. ellenére is elhárítjuk magunktól. (...)

Mikor a fent felsorolt és fel nem sorolt igazságtalan rendelkezések ellen az Isten iratlan és írott törvényei, az igazságosság és a nemzet igazi érdekei alapján a magam és püspöktársaim nevében az utolsó pillanatban is ünnepélyesen óvást emelek: az igazságtalan rendelkezések hatálytalanítását és ezek végrehajtásának azonnali felfüggesztését, az érdekelteknek pedig — ha jogfosztásukkal arányos egyéni büntettet nem követtek el — jogaikba való visszahelyezését kérem.”

Másnap, november 26-án, megküldte a primás memorandumja másolatát Rottnak, valamint három példányban Langletnek is, kérve őt, hogy egy-egy példányt adjon át Ravasz és Raffay protestáns püspököknek azzal, hogy esetleg ők is hasonló írásbeli til-

takozással éljenek. Ez volt a primás utolsó lépése ez ügyben, mert Szálasi már nem is válaszolt memorandumára.

A nuncius még tovább folytatta tevékenységét. Kitértetlenül adott védleveleivel a lazarista P.Köhlernek még a német határnál is sikerült kiszabadítani vallásukra való tekintet nélkül vagy 4700 szerencsétlen deportáltat. Apor Vilmos is mindent elkövetett, hogy az egyházmegyéjén átvonuló deportáltakon segítsen. S nem igen akadt az országban, különösen Budapesten, egyházi intézmény vagy szerzetház, ahol ne rejtegettek volna üldözötteket, akiknek legnagyobb részét sikerült is megmenteni.

Budapesten a Lazaristák 30 férfit rejtegettek és mentettek meg rendházukban. Az Irgalmas Nővérek anyaházában 150 gyermek és 50 felnőtt talált menedéket. A gyermekek deportált szülők gyermekei voltak. A Sophianumban a Szent Szív Társaság nővérei 80 nőt, 40 gyermeket és 10 férfit mentettek meg. A Bencés Obláták 10 politikai menekültet és 82 faji, illetve vallási okból üldözöttet fogadtak falaik közé. A sashegyi Sion-zárda nővéreinek sikerült a náluk rejtőző 110 védencüket a Gestapo elől kimenekíteni és máshol elhelyezni. A Ferences Missziós Nővéreknél rejtőzködő 120 gyermekre és 30 felnőttre december 10-én rátörtek azonban a nyilasok, a legtöbbjüket elhurcolták. A Szent Erzsébet-apácák viszont a kórházukba befogadott 100 zsidó beteget a nyilasok kutatásai ellenére is meg tudták menteni. A Jézus Szíve Népleányok könyvkereskedésükben, a Kordában a bujkálók elhelyezésével foglalkoztak s mintegy 2000 zsidót juttattak hamis iratokhoz és lakáshoz. A Kollégium Marianumban 100 zsidó származású leány maradt épségben. A Szent Anna Kollegium jóakarató rendőrök segítségével 150, nagyobb részét vidékről menekült üldözöttet rejtegetett. A Kollegium Theresianumban a nyilasok ismételt házkutatásai ellenére is sikerült megmenteni 30 üldözöttet. Megmenekült az Angolkisasszonyok két rendházába befogadott 100 gyermek és 40 felnőtt is. A Központi Papnevelde is rejtegetett gyermekeket s átmenetileg adott bujdosóknak is hajlékot. Az Óbudai Irgalomháznak sikerült a nyilasok által karácsony előtt ott felfedezett rejtőzködőket, 25 felnőttet és 15 gyermeket a pesti oldalra védett házakba átjuttatni. A Jó Pásztor szerzetesnőknek is sikerült a zárdájukban rejtegetett 112 leányt a nyilasok razziai ellenére egy szomszédba vezető ajtónyílás segítségével megmenteni. A Maristák Champagnat intézetére azonban a náluk bujkáló francia katonák közül az egyik árulása folytán rátört egy éjjel a Gestapo negyven embere s száz bennlakó növendékük kétharmadát, s a gyermekek ott rejtőzködő ötven szülőjét nagyobb részét hat szerzetessel együtt a Várba hurcolták. A szerzeteseket csak megkínózták, az elhurcolt zsidókat azonban megölték. Az intézetben felejtett néhány felnőtt és gyermek azonban megmenekült. Elhurcolták s részben a Dunába hajszolták, részben deportálták a nyilasok és a Gestapo emberei az Isteni Megváltó Leányainak svábhegyi anya-

Kütfők és irodalom.

E fejezetben mondottakhoz felhasználtuk az országgyűlési nyomtatványokat s az idézett püspöki konferenciák jegyzőkönyveit. Előadásunk elősősorban a primási levélárnak lefilmezett s Budapesten az Országos Levéltár filmtárának 1623-1626. sz. dobozaiban található anyagán alapul. Felhasználtuk ehhez kiegészítésül Lévai Jenő:

Fekete könyv, Szürke könyv, Fehér könyv c. 1946-ban és Zsidósors Magyarországon c. 1948-ban megjelent köteteit. A zsidóság térfoglalásáról adatok Pezenhoffer Antal: Csonkamagyarország értelmiségének összetétele c. művében (Magyar Katolikus Almanach, IV. V. évf., 1930-31, 581-593) és a Katolikus Szemle 1938 májusi számának 279-288. lapjain megjelent névtelen tanulmánya: A hazai zsidóság foglalkozási megoszlása és a „zsidótörvény” várható kihatásai.

Az 1944. október 15-ig megjelent rendeleteket és dokumentumokat egybegyűjtve hozza Benešofsky-Karsai: Vádirat a náciizmus ellen c. eddig megjelent három kötetet (Bp. 1958, 1960, 1967). Az üldözöttek védelmében résztvevő főpapok és egyházi intézmények mentőmunkájáról a Meszlényi Antal által szerkesztett és részben írt: A magyar katolikus egyház az emberi jogok védelmében (Bp. 1947) c. kötet. Serédinek a kormánnyal folytatott tárgyalásairól július 9-én püspöktársainak írt levelét közölte Bánk József a Vigilia 1978 áprilisi számában a 266-69. lapon. Sok adat a német megszállók követeléseire s a deportálásokra vonatkozóan A Wilhelmstrasse és Magyarország c. (Bp. 1968) okmánygyűjteményében. L. még Bereczky Albert: A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen (Bp. 1945) c. füzetét, valamint Kónya István: A magyar református egyház felső vezetésének politikai ideológiája a Horthy-korszakban (Bp. 1967) 189-196.

házában menedéket talált 150 gyermeket is. Felfedezték az Isteni Szeretet Leányainak zárdájában elrejtőzött 110 menekültet is, s a háztetőn át elmenekült öt bujdosó kivételével elhurcolták őket. A Ranolder Intézetnek viszont sikerült a fiktív hadiüzemükben alkalmazott száz zsidó származású leányt megmentenie. A jezsuiták rendházában vagy 150 üldözött talált menedékre. A nyilasok ismétlődő razziainak azzal sikerült véget vetniük, hogy az ugyancsak náluk rejtőzködő keresztény katonaszökevények közül kettőt-kettőt rendőregyenruhába öltöztetve s a portásfülkét rendőrszobává átalakítva megakadályozták a további kutatásokat. A Szent Szív Társaság István úti zárdájában 200 nő és gyermek élte át az ostromot. A Szociális Testvérek által megmentettek száma kétezer. 25 üldözöttet rejtegettek a vezetésük alatt álló Bokréta utcai női otthonukban, innét azonban a feljelentésre megjelent nyilasok hatot hurcoltak el közülük, akiknek az iratait nem találták rendben, de magukkal vitték az otthon vezetőjét, Schalkház Sára nővért és vele együtt Bernovics Vilma hitoktatónőt, akik életükkel fizettek mentési akciójukért. Nagyarányúan foglalkozott a Szent Teréz Intézet bujdosóknak menlevelekkel, hamis iratokkal való ellátásával s rejtékhelyre juttatásával. Magában az intézetben harmincan találtak menedéket. A Szatmári Irgalmas Nővérek Otthonában húsz zsidót rejtegettek. A Caritas-központ kicsiny helységében 11 üldözöttet sikerült elrejteni. A Josophinumban 60 gyermek és két felnőtt, az Unio Eucharistica kis kórházában pedig 20 üldözött kapott menedéket. Az utóbbi helyről azonban elhurcolták őket. A kórház vezető nővére ezután új lakást bérelt s újból zsidó rejtőzőkkel vette magát körül, Pataky Arnold teológiai tanár is átadta a lakását e célra. A szaléziánusok 12 felnőttnek s 40 gyermeknek adtak oltalmat, de háromszor is rájuk törtek. A házfőnököt és helyettesét véresre verték s csak a nuncius közbenjárása mentette meg életüket. A bencések székházának légoltalmi pincéjében nyolcvan, a ciszterciák rendházában pedig 15 üldözött vészelte át az ostromot. Az Irgalmasok budai kórházában is sokan találtak menedéket. A mentési akciók egyik legfőbb irányítója P. Köhler mellett a jezsuita P. Raile volt, rendtársai: P. Reisz és P. Jánosi segítségével. Mikor a zsidókat gettóba zárták P. Köhler külön engedéllyel állandóan velük volt s 14 szükségházban és két kápolnában viselte gondjukat. Január 6-án a nunciatura védelme alatt álló házak lakóit is bekísérték a gettóba, mert megtagadták vatikáni állampolgárságuk elismerését. Ez szerencséjükké vált, mert a nagy pusztulásban a pesti gettó a főváros ostromát csodálatos módon túlélte.

A nuncius a semleges hatalmak képviselőivel december 23-án még egy utolsó közös jegyzékben kérte a kormánytól, hogy a gyermekeket ne kényszerítsék a gettóba, s a követségek által felállított vagy védelembe vett menedékhelyeken vagy a Vöröskereszt különféle intézményeiben maradhassanak. Rotta nem távozott el a kormánnyal az orosz előnyomulás elől Budapestről s folytatta emberbaráti tevékenységét, amíg módjában volt.

Avignon díszletei

I.rész

Született 1925-ben Jánoshalmán. Újságíró, történész. A Magyar Rádió Vallási Műsorok Önálló Szerkesztőségének vezetője. Számos művelődéstörténeti cikk és könyv szerzője.

„Egyszer egy ember találkozott egy várossal. Megszerették egymást, örök hűséget fogadtak, és a házasságukból egy gyermek született: a fesztivál.” Jean Vilar, a francia színházi avantgárd legendás alakja (1912-1971) ezzel a kis mesével szokta kezdeni válaszát, ha megkérdezték: hogy sikerült megteremtenie az avignoni fesztivált.

Napjainkban majd minden francia megyében rendeznek kulturális hagyományokat bemutató ünnepi játékot, az országos fesztivál-katalógus hetvenegy fontosabb eseményt sorol fel. Avignon helyzete egészen más. Ez volt a kezdet, a teremtés, az aranykor és ez a mindig megújuló folytatás. A főtér közelében, az egykori l’Hôtel de Crochans-ban berendezett Jean Vilar-emlékház színház-tudományi, művészeti központ. Könyvtára az avignoni fesztiválok teljes dokumentációja. Tanulmányok, tapasztalatok, levelek, műszaki rajzok, kosztümtervek, hang- és fénykazetták, plakátok. Jelen van itt századunk második felének minden jelentős művészi műfaja és alkotója. A plakátok háttere mindig a pápai palota valamelyik részlete.

Először 1947-ben „avignoni művészeti hét” címmel, szeptember 4-11-ig mutatta be „fesztivál-gyermekeit” Vilar. „Valóságos kihívás volt számára a középkori környezet, melyhez nem kell semmiféle kulissza, mert a falak, a bástyák, a kapuívék, a szabad égbolt és a rafináltan elhelyezett reflektorok között a szereplők egy időt nem ismerő, de mindig érvényes drámai világot teremtenek” — írta Claude Roy. Az 1947-es produkciók helyszíne bizonyítja, hogy Vilar zseniálisan választotta ki a művek számára leghatásosabb atmoszférát.

A régi és az új pápai palotát összekötő díszudvaron Shakespeare királydrámája, a *II. Richárd*. A régi palota külső falánál, V. Orbán pápa gyümölcsöskertjében Paul Claudel *Tóbiás és Sára története*, a városi színházban Maurice Clavel tragédiája, *A déli terasz*, a *Hamlet* felújítása modern környezetben.

Ugyanakkor a pápai palota nagykápolnájában rendezett tárlaton kortárs szobrászok és festők alkotásait mutatták be. A *chapelle Clémentin*, az új palotát építő Kelemen pápa (1342-1352) reprezentatív fogadóterme, nagybédlője csak szerénységből mondható kápolnának. 52 méter hosszú, 15 méter széles és 20 méter magas lenyűgöző hatású gótikus terem, homlokfalánál oltár. A falak csupaszok voltak VI. Kelemen idejében is, csak fogadások, ünnepek alkalmával borították értékes kárpitok, szőnyegek. A bencés rendi Pierre Roger, a negyedik avignoni pápa nemcsak kiváló jog-

tudós volt, hanem a „babiloni fogság” legelegánsabb főpásztora. „Elődeim nem tudták, hogyan kell élni a pápának” — mondta és művészi ízléssel, de mérhetetlen költekezéssel kialakította Európa akkoriban legfényesebb uralkodói udvarát. Rajongói, a vendégeskedő francia nemesek *Le magnifique* titulussal hízelegtek, de róla szólt a korabeli csípős szólásmondás: *Vit comme Dieu en France*, úgy él, mint az Isten Franciaországban.

A Vilar-körhöz tartozó Yvonne Zervos művészettörténész két esztendővel a második világháború után olyan kollekción mutatott be a Kelemen-kápolnában, amitől elámul a látogató. Mintegy ötven művészi alkotás, huszonhét művész eredeti műve, köztük Arp, Braque, Chagall, Max Ernst, Kandinsky, Klee, Léger, Masson, Matisse, Miró, Picasso.

Öt és fél évszázaddal azután, hogy a menekülő XIII. Benedek hajóját új cél felé sodorta a Rhône, az első avignoni fesztivál életre keltette a várost. A régi öltözékben megmaradt Avignon új történelmi szerepet kapott. Spirituális háttér, mozdíthatatlan díszlet minden művészi alkotáshoz, mely kiállja az idő próbáját.

Intra muros

Avignon a félmillió lakosú 84. département, Vaucluse megye székhelye, kisváros. A fallal övezett, urbanizált *ville historique*, a történelmi város nem sokkal nagyobb, mint a Margitsziget. Amikor felülről is rátekintettem, megdöbentett, hogy mennyire sűrű, szövevényes. Hiába minden becsvágy, elveszek a kanyargós, szűk utcák hálójában. Elkeseřit, a sok tatarozás, renoválás. A Calvet múzeum zárva, a Petit Palais gyűjteményeknek csak az első emelete látogatható. Ide, a toronyóra alatti erkélyre is a kőművesek szívességéből jutottam fel, hogy közlőrl láthassam a fából faragott házaspárt, Jacotte és Jacquemarad figuráját. Szerepük és munkájuk nélkülözhetetlen. Egy *flamboyant* tetejű házikóban óránként elütik az idő múlását. Aligha kerülök még egyszer ilyen közel az ornamentikában kifogyhatatlan „lángoló gótikához”. Talán az lesz a legjobb, ha Walter Benjamin példáját követve, mint igazi *flauneur*, jelentéktelen sétáló, „egy pap méltóságával és egy detektív szimatával” szemügyre veszem ezt az ovális várost. A színjáték, melynek epizódjait keresem, történelmi, de nem végtelen: a keltáktól csak a reformáció hajnaláig tart.

Van társaságom is, velük ülök reggelente egy kávéházi asztalnál, a *place de l'Horloge* platánjai alatt. Ahányan annyifélék. Lát-szatra tapasztalt korú, derős nyugdíjasok, valójában külön-külön tiszteletre méltó személyiségek, a város legrégebb polgárainak leszármazottai. Címerük nincs, de számon tartják családfájukat és egymást. Szerintük azok a legrégebbek, akik már itt laktak az 1856-os nagy árvíz idején, amikor városfalat szakított át a Rhône,

és III. Napoleon csónakkal járta a folyóvá duzzadt utcákat. Az *intra muros* mintegy ötvenezer lakosából talán ezer olyan akad, aki helybéli őseit a múlt század közepére datálhatja. Ha ebben a sajátos demográfiában az első világháborút vennénk kezdetnek, tizenötezer családot számíthatnának. Ez nem sok. A falon kívüli kerületek, a kertes zöldövezet elvonja a fiatalokat. A történelmi város fokozatosan öregszik, lakóinak egyötöde hatvanöt éven fe-
lüli.

Számomra ez a társaság a fanszék. Elbűvöl, hogy személyes közük van minden kőhöz, utcához, épülethez. Meg az, ahogy szemüveg nélkül olvassák, hosszan, figyelmesen a *Le Provençal*-t, a *Midi* híreit. Közben a tér túlsó végén, a parádésra pingált körhintánál felcsendül a zongoraverkli. A vidám régi melódia azt ismételteti, hogy az avignoni kisasszonyok tizenöt éven túl, éde-
sebbek, mint a megérett dinnye.

Jaquemart

La place de l'Horloge a városháza óratornyáról kapta a nevét, de a helybelieknek egyszerűen *Jaquemart*. A harangjáték két figurája városi polgárnak számít. Bár 1918-tól hivatalosan Clémanceau tér, nem szokták így nevezni. Ez a város szíve, a hajdani római fórum. Széles, hangulatos sétatér, virágok, székek, kávéházak, útikönyvet böngésző turisták. Itt mindig szezon van. A tornyot magába záró városháza a távol- és közelmúlt építészetének szép egysége. A *Hôtel de Ville* archívumában grafikák, vázlatok őrzik előtörténetét.

Az avignoni korszakban kétemeletes bíborosi palota állt itt. A magas egyházi méltóság lakása meg a hozzá tartozó számos melléképület gyűjtőneve a középkori latinban *librata*, „környék”, mert a kardinális és nagyszámú kísérete olykor egész városrészt foglalt el. A francia nyelvű pápai Avignonban *livrée*-nek mondták, és ma is így nevezik az egykor bíborosi épületegyüttest. A mai városháza elődje Pierre Colonna bíboros palotája volt. Pierre és nagybátyja, az ugyancsak bíboros Jacques Colonna számára Avignon a teljes rehabilitációt nyújtotta. Érvényét veszítette, hogy tíz évvel aze-
lőtt, még a római korszakban, VIII. Bonifác, kiközösítve a belviszályokat folyamatosan felszító egész Colonna családot, a két bíborost is megfosztotta méltóságától.

Pierre halála után a kúria más-más bíborosa lakott a palotában, majd Étienne Aubert kardinális és házanépe. Amikor 1252 decemberében VI. Ince néven ő került a pápai trónra, unokaöccsét, Audoin-t bíborossá emelte és ráhagyta a palotát. Az új birtokos ennek emlékére építtette a mintegy harmincméteres, négyszög alaprajzú tornyot. Kívülről olyan, mint egy vastag falú erőd, bástya, csak a díszes párkány és az ablakok mutatják, hogy békés főúri épület. Belül csigalépcső, emeletekre osztott lakótorony, átlag 25

négyzetméteres szobák, vörös-fekete-azúr-arany festésű faldekoráció. Van kápolnája is. A letisztított lámpatartó oszlopfőkön Robert Bouquin restaurátor 1986-ban tárta fel VI. Ince szép szakállas fejét és az unokaöcs derűs kerek arcát. Audoin bíboros végrendeletében a lakótornyot a bencés rendi Szent Lőrinc-apácáknak adományozta. A palota továbbra is főpapi rezidencia maradt. Utolsó lakója, Nicolas de Brancas albanói érsek 1412-ben halt meg. Érdekes, hogy a történeti műemlékek katalógusában az ő érseki székvárosa adott nevet a később lebontott palotának: *La livrée d'Albano*. Az avignoni pápaság elmúltával világi tulajdonba került, ez lett a városháza. Lebontottak néhány régi épületet, bővítették a teret, majd 1471-ben a kolostori lakóbástyára harangtornyot emeltek. Az építmény 45 méterre nőtt. A hagyomány szerint ekkor szerelte fel az órát és az időt jelző figurákat egy Jacques Marc nevű mester, és száz esztendőn át az ő leszármazottai gondozták a szerkezetet.

A Bastille lerombolása, a párizsi forradalom, de főként a pápaság polgári alkotmányának törvénye felkavarta az egyházi államhoz tartozó Comtat Venaissin tartomány és Avignon életét. A városi kormányzat 1791 februárjában, más szerzetesházakkal együtt, a Szent Lőrinc-apácák kolostorát is bezáratta, berendezését elárvezték. A forradalom után még fél évszázadig ebben a középkori épületegyüttesben maradt a polgármesteri hivatal. 1844-45-ben lebontották a palotát, ismét rendezték a környéket, és kialakult az a tér, melyet ma ismerünk. Csak a torony maradt meg, magába zárta az új városháza. Olyan, mint Pithiviers-ban a fogolypásterom, melyből kinyúlik a madár nyaka — mondta Prosper Mérimée. Az avignoniakat nem sértette, mert az író, akkoriban a műemlékek országos felügyelője, bejárta az egész országot, és neki köszönhető számos elhanyagolt történelmi épület, műalkotás megmentése.

Aueniön

A városházától pár lépésre van a színház. Bejáratánál Corneille és Molière üldögél. Francia színházat aligha találunk kettőjük alakja nélkül, de Molière az avignoniak számára valamivel több. Emléktábla hitelesíti vendégjogát a közeli rue de la Bouquerie egyik épületén. Itt volt a labdaház, ezt a játszótermet bérelte, és utazó társulata több héten át játszotta két sikeres darabját, *A szeleburdi* és a *Szerelmi bosszúság* komédiákat, a szerző felléptével.

A Jaquemarton álló színház az 1846-os tűzvész után kapta mai, kétemeletes, klasszicista külsejét, de a régészeti meglepetést 1824-ben, az előző színház alapozása hozta felszínre. Egy cserépedényben talált pénzdarabok között előkerült néhány AOYE feliratú ezüst obulus. A Kr.e. 2. századból származó érmeket ezen a

településen verték. A város első névjegyei. Nyelvészek szerint a Rhône és a Durance folyók között lakó kavár törzs a névadó és az összetett szó a birtokjogot jelzi: „a vizek urai”. Aouen-Aouenion-Avenio Cavarum. Ezekből a kelta-ligur-latin változatokból formálódott a város mai neve.

A szép kis obulus ijesztő kortársa a *Tarasque de Noves*, a novesi szörny. Laura szülőhelyén, a közeli Noves-ban feltárt kelta szobrászati műhely terméke a római hódítás előtt. A gall, görög, római emlékek, letört császárfekék, domborművek és szarkofágok között ő a legrejtélyesebb figura a visszhangos, bűvös kőtárban. Mondhatnám „templomi csendjében”, mert ez volt a jezsuita kollégium nagykápolnája. A Jézus-társaság 1773-as eltörlése után líceum, állami középiskola került az épületbe, majd 1933-tól a Calvet múzeum lapidáriuma.

A szörny teste oroslánhoz hasonlít, rémisztő fogai egy emberi alsókart marcangolnak. Egyenesen áll (vagy ül), hosszú karmú mancsai két szakállas emberfejet fognak. A kísérőtábla röviden tájékoztat: 112 cm magas, koponyakultuszra utaló, helyi természetből faragott kultikus szobor.

A legenda nem tűri a rémület uralmát. Tarasque egy csúf, nagy testű, sárkány formájú emberevő szörnyeteg volt, és itt garázdálkodott a Rhône partján. Arra járt Szent Márta, meghintette szenteltvízzel és felmutatta a keresztet. A vadállat nyomban elvesztette erejét, tehetetlenné vált és hagyta, hogy láncra verjék. Azt a helyet, ahol a lakosság agyonverte a fenevadat, később Tarascon-nak nevezték.

Provence-i legendárium

A közeli Tarascon a Rhône-part egyik lehangulatosabb kisvárosa. Ma is sajnálom, hogy csak egy napot tölthettem ott. Vízittem egy félelmet nem ismerő provence-i hősnél, akit kalandjai révén ismerősömnnek tekintettem. Tarasconi Tartarin, a nagy vadász, Daudet legnépszerűbb regényhőse kertes, szépen berendezett emeletes házában, szerepének minden kellékével körülvéve múlatja irodalmi életét. Méltó utóda mondabeli őseinek, akik a város mocsaraiban bujkáló Tarasque nevű sárkány ellen is hajtvadászatot rendeztek.

Felkerestem a második világháborúban alaposan megsérült, román kori külsejében felújított káptalani templomot. A kriptában fejet hajtottam Szent Márta relikviái előtt a márványszarkofágnál. Térdelt itt Szent IX. Lajos, Anjou Károly, Lotharingia és Toulouse grófja, megszámlálhatatlan zarándok. Alig felfogható, hogy mi mindent teremtett a középkor népi hitvilágának a szentkultusz egyik fő inspirátora, a *Legenda Aurea* gyűjtemény.

Jézus mennybemenetele után a pogányok hajóra rakták a betáni családot: Lázárt, két leánytestvérét, Mártát és Mária Magdol-

nát, szolgálóleányukat, Martillát és sok más keresztényt. Kormányos és evezőlapátok nélkül bocsátották őket a nyílt tengerre, hogy mindahányan odavesszenek. Isteni rendelésből Marseille-be jutottak, partra szálltak, és ettől fogva mindegyikükről külön legendák szólnak.

Márta a tarasconiak gyengéd szeretettel tisztelt szentje. A középkorban évente két alkalommal tartották ünnepét. Pütkösd utáni második vasárnap a Tarasque legyőzésének emlékére, és július 29-én, mert a ferencesek 1262 évi kalendáriumára erre a napra rögzítette tiszteletét. A 13. században Róma is átvette, azóta nem változott. Napjainkban június utolsó vasárnapján, minden évben új ötletekkel, nagy parádéval játsszák el a zöld és piros papírmásból, műanyagból formált Tarasque látványos pusztulását.

Emlékezetes marad hosszúra nyúlt társalgásunk a káplán úrral, „jó René király” elegáns várának szomszédságában, a Rhône-parti sétányon. A káplán fiatal ember, magatartása és beszéde imponálóan pallérozott. Még közel van hozzá az Angers-i katolikus egyetem, nincsenek kétségei, Isten egyenesen ír a görbe vonalakon is. Tanult vallásszociológiát, irodalmat, megértően fejtegeti a legendák erkölcsi, tudatformáló hatását, és a szakrális folklórt a nép lelki kincstárának tartja. Gallia keresztény hagyományai apokrif tükörben is elragadóak. Hallgatom.

Josephus Flaviustól tudjuk, hogy Claudius a galliai Lugdunumba, Lyonba száműzte Heródes Antipast, és felesége, kinek vétkeit ismerjük az Evangéliumból, önként követte, ami még a császárt is meglepte. Pilátus sorsáról is tud más befejezést a legenda. Stendhal hallotta és feljegyezte Vienne-ban, hogy az antik Augustus-templomról az ottaniak azt hiszik, hogy a praetoriumban a száműzött Pontius Pilatus ítélkezett. Számomra nem ezek a megkövült kuriózumok a feltűnőek, hanem a naponként viruló legenda, folytatta a káplán. Itt van közel, a Rhône torkolatánál *Les-Saintes-Maries de la Mer*, a cigányok zarándokhelye. A francia cigányok többsége katolikus, első nagy búcsújárásuk Lourdes-ba vezetett, 1957-ben. Bíborosi engedéllyel muzsikálhattak is a föld alatti bazilikában. Legjelentősebb zarándokútjuk azonban a tengerparti Szent Mária-kegyhely évente két alkalommal: május 24-25-én, és ősszel, október 22-hez legközelebb eső vasárnapon. Erődnek is beillő boltíves templomukban van egy házikó formájú, szépmívű ereklyetartó. Ebben őrzik a két Mária és Sára relikviáit. A fiatalabb Jakab és József anyja az egyik Mária, az idősebb Jakab és János apostol anyja, Mária Saloma a másik. Az evangéliumokból ismert nevekhez társul még egy ismeretlen: Sára. A cigánymese továbbszötte az *Aranylegendát*. A két Mária és szolgálóleányuk, Sára ugyanazon a hajón sodródtak Marseille-be, mint a betániai család. Míg a többieknek másfelé vitt az útja, ők otthont találtak a tengerparton. Sára, a szép, fekete arcú „Sara le Kali” a cigányok maguknak teremtett védőszentje. Körmeneteken

éneklő, kiáltozó, valósággal elragadtatott tömeg kíséri színesbe öltöztetett, gyöngypártás szobrát...

Alkonyodott, amikor elbúcsúztam a rokonszenves káplántól. A legendák szertefutó szálait felkapó gondolatai próbára tették a mesélőt is, a hallgatót is.

Sur le pont d'Avignon...

Lehet, hogy táncoltak is az avignoni hídon, de valószínűbb, hogy *sous le pont*, a híd alatti Barthelasse szigeten lejtették vidám körtáncukat a mulatozók. Persze azután, amikor már felépült a híd. Korábban nem sokan keltek át a folyó két ága között fekvő szárazföldre, melyet provanszál nyelven *bartalasse*-nak mondtak, mert jórészt bozótos cserje borította. Sűrűjében megbujt az üldözött, a füves területen pásztorok laktak, de a 7 km hosszú szigeten zöldséges-kertre, gyümölcsösre és szőlőtermelésre is jutott hely. Barthelesse már régóta nem sziget, hozzátapadt a túlsparti Villeneuve-höz, a csonka híd sem ugyanaz, mint nyolcszáz évvel ezelőtt, de Saint Bénézet szép legendája, és a kedvelt gyermekdalként ismert középkori melódia konzerválta, szerte a világon népszerűsítette az avignoni hidat.

Messze a várostól, a túlsó part ligetes vidékén élt egy Bénézet nevű pásztor (provanszál változata a Benoit-Benedek névnek) és békésen legeltette nyáját. Egy napon mennyei sugallat arra ösztönözte, hogy induljon Avignonba és építsen hidat a féktelen folyó felett. A jámbor ifjú sosem járt még más tájon, fogalma sem volt, hogy hol van az a város. Védangyala nemcsak útba igazította, hanem vele együtt tette meg a több mint száz kilométeres utat. Avignon érseke és a tartományi főbíró bolondságnak tartották a pásztorlegény szándékát, hiszen ez még a híres Charlemagne-nak, Nagy Károly frank királynak sem sikerült. Arcátlan, elbizakodott viselkedése miatt verést érdemelt volna, de büntetésül inkább próbára tették. Megparancsolták, hogy az összegyűlt tömeg előtt egy hatalmas sziklát cipeljen le a vízpartra. Nostradamus, aki ugyancsak provence-i volt, igazolta, hogy harminc ember sem tudta volna felemelni a tizenhárom méter hosszú, hét lépés széles kötömeget. Bénézet könnyedén legörgette arra a helyre, ahová az első pillér került. A bámuló népet elragadta a lelkesedés, munkához fogtak, pénzt gyűjtöttek, és tíz év múlva, 1185 januárjában készen állt a híd.

A legenda csodába burkolja a valóságot. Valószínűleg egy korábbi római híd megmaradt elemeit használták fel, de tény, hogy a középkorban Lyon és a tenger között ez volt az egyetlen híd a Rhône felett. Negyven év múlva büntetésből lerombolták, mert Avignon hűbérura, VII. Rajmond toulouse-i gróf az albigenes mozgalommal szimpatizált, és a város nem akarta átengedni az eret-

nekek ellen indult VIII. Lajos keresztes hadait. Később többször újr épült, de a 22 pilléren nyugvó, 900 méter hosszú hidat a folyó sebes sodra annyira megrongálta, hogy megmentése reménytelen volt. Avignon túlpartra nyújtott karja 1660 óta csonkán mered a Rhône felett.

Bénézet, a legendás hídépítő, a munka befejezése előtt meghalt, és a második pillér feletti kétszintes kápolnába temették. Relikviáit 1674-ben átszállították a celesztinusok temetőjébe. A forradalom idején nyoma veszett, de emléknapiját, április 14-ét ma is megtartják a helybeliek.

A pápák városa

Az egyháztörténet mai kutatója a középkori Európa eszmei és politikai küzdelmeinek tükrében, elődeinél árnyaltabban értékeli a pápák avignoni tartózkodásának időszakát. Az egyház legfelsőbb vezetését kiemelte az itáliai politika ádáz viszályai közül és egy kevésbé feszült politikai légkörbe helyezte, nagyobb biztonságot nyújtott, mint bármelyik itáliai város. Jól működő kormányzati központja, hatósági és hivatalszervezete már az újkori közigazgatás típusjegyeit mutatta.

Sokszor elnéztem az avignoni pápák arcképeit a katedrális apszisában, az oltár körül és a palota kőnizisztórium termében. Henry Serrur múlt századi romantikus olajképein az életrajzokban említett arcvonásokkal, történelmi szerepükhöz illő öltözékekben és méltóságban sorakoznak egymás mellett. Mindegyik pápa külön kérdés. Milyen volt a sorsa, hol van a sírja? Az itáliai adatokban mindig megbízható Gregorovius csak pár sorban ír róluk. „Nem költik fel élénk részvétünket. Rómában egyetlen emlék sem jelzi történetüket egészen XI. Gergelyig, mert mindannyiuk sírja Franciaországban volt”.

Avignon történelmi díszítő jelzője ma „a pápák városa”. Megkísérlem bemutatni egykori uralkodóit.

(Folytatjuk.)

Vándormadarak

„Talán már egyre megy, hogy nem küldjük el,
de lehetetlen, hogy ne írjunk kedvesünknek...”
(Határ Győző)

1.

Született 1935-ben Buda-
pesten. Író, történész.
1964 óta a Puerto Ricó-i
Egyetem tanára. Első ma-
gyarországi könyve (*Sze-
recsenségem története*)
1988-ban jelent meg.
Gratulálunk szerzőnknek
idei József Attila-díjához.

Ha jól emlékszem, Yzeure-nek hívták Moulins elővárosát. Bol-
gárkertészetek között, kavicsos töltésen kanyargott az ösvény a két
öreg háza felé.

— Ez az! — mondta feleségem.

Takaros villa volt, abból a fajtából, amit pavilonnak becéznek a
franciák. Apró kert vette körül, a bejárat előtt az elmaradhatatlan
üvegkalitka, és az ugyancsak elmaradhatatlan rózsalugas.

Clo kiugrott a kocsiból, és keresztülszaladt az udvaron. Befarol-
tam a ház elé.

A két öreg már kint várt a lépcsőn:

— Hagyhattad volna! — kiabálták. — Hétközben nem jár erre
senki!

— Ez itt Dédapátok! — mondta a gyerekeknek az asszony. —
Én meg a Dédike vagyok.

— Jöjjön, fiam! — az öregúr megragadta a karomat. — Muta-
tok magának valamit.

Megérkeztünk Yzeure-be, feleségem nagyszüleihez.

Az öreg Dániel mögött léptem be a házba, ő pedig egyenesen
a dolgozószobájába vezetett. „Bella-künn!” — mondta büszkén,
és a kezembe nyomott egy képet, ami Kun Bélát ábrázolta, és ere-
detileg röpcédula lehetett.

Így köszön vissza a múlt, a legváratlanabb helyeken.

— Ő az! — bólintottam.

Egy darabig még beszélgettünk a kommünről. Később megit-
tunk egy pohár fűszeres bort, és Clo lefektette a két gyereket.

— Holnap kirándulni megyünk! — ígérte az öreg.

A szobánk fent volt az emeleten. Meleg szél csapott be az ab-
lakon, az égbolt közepén kocsonyás telihold remegett.

— Tanítók voltak — mondta feleségem. — Bresnayben éltek.
Kifaggatott az öreg?

— Mindenre kíváncsi.

— Hát még Julie! — kuncogta Clo. — Képzeld, megkérdezte
tőlem, hogy jó-e veled!

Dédike árvalány volt, pontosabban talált gyerek. A Bourbonok
kastélya ott állt Bresnay közelében. Régi mende-monda volt a
családban, hogy a nagymama ebben a kastélyban született.

Másnap Dániel zakót vett fel, mellényt, kalapot, és beült mel-
lém a kocsiba.

— Itt volt a vám! — mondta az Allier fölött. — Eddig tartott a
megszállt övezet.

Elmeséltem, hogy Magyarországot is megszállták a németek.

— Pihenő! — jelentette ki Bresnay főterén. — Iszunk egy po-
hár fehérbort. Én fizetek!

Apró kocsmá volt, megálltunk a pult előtt.

— Monsieur Berthon? — kérdezte hitetlenkedve a csapos, és
Dániel úr visszakérdezett:

— Hogy megy a bolt, Lajos fiam?

— Ezek itt — mondta — mind az én tanítványaim.

Valóban, a faluban mindenki ismerte az öreget.

— Berthon úr! — kérdezték. — Hány éve is, hogy nyugdíj-
ba ment?

— Hát igen! Félévszázadon át tanítottam őket. Három nemze-
dek ment át a kezemen.

— Megnézzük a kastélyt? — kérdezte hirtelen.

A Bourbonok és a Habsburg-család — mondta — szegről-vég-
re rokonok. Lehet, hogy egy pillanatra úgy képzelte: bekanyaro-
dunk a főbejáraton.

Másnap pedig megnéztük a Tronçais-i erdő évszázados tölgye-
it. Egy penzióban ebédeltünk, itt is mindenki ismerte Berthon
urat.

Szép napok voltak. Nem tudom, mi hatott meg inkább: ez a
napsugaras öregség, vagy a tisztelet, ami körülvette a két öreget.

Mióta eljöttem hazulról, dolgoztam Kölnben, Elzász-Lotaringi-
ában. Kipróbáltam, hogyan élnek a strasbourgi rakodómunkások
és a dijoni kőművesek. Most pedig elképzeltem, hogy egyszer
olyan leszek én is, mint Berthonék.

Nem is tudom, miért jutott ez a két nap az eszembe. Talán
mert az utunk ezúttal is Moulins-en át vezetett.

A régi látogatás óta elmúltak az évek. Tudtam már, hogy aki
nem kapaszkodik, letapossák. A boldog középszer a benszülöt-
tek birtoka. Hiába volt francia feleségem, kívül maradtam a tojá-
son, jött-ment, fura idegen.

Spanyolországból jöttünk, délen meleg volt, és olcsóbb volt az
élet. Ott írtam meg a disszertációmát. Már csak ez a dolgozat hi-
ányzott, hogy befejezzem az egyetemet.

Útban hazafelé megálltunk Hendayeban, a határon, és felad-
tam az ötszáz oldalas kéziratot. Egy hetem volt a szigorlatig, de
előbb még el kellett szállásolnom Cló-t és a két gyereket. A foly-
tatás már rendben volt: vendégtanárnak hívott meg egy amerikai
egyetem.

Ilyen furcsa az élet. Évekig nem történik semmi, dagonyázik
az ember a középszer állóvizeiben. Azután hirtelen meglódul a
szerencsekerék, és a véletlenekből sors lesz néhány nap alatt.

Aznap reggel, Hendayeban azt hittem, hogy már túl vagyok a nehezen. Letelepeltünk egy kávéház teraszán, kiteríttem a térképet:

— Hol szállunk meg? — kérdezte feleségem.

— Moulins-ig mindenképpen eljutunk.

Arra gondoltam, hogy ha már az Yzeure-i pavilonban nem is, legalább a temetőben meglátogatjuk a két öregot.

Illatos, meleg májusi nap volt. Kasztília kopár fennsíkja után buja virágoskert volt Franciaország. Délben Clo megterített a fűben, és míg én lehűtöttem a bort, elkészítette a szendvicseket. Már elmaradt mögöttünk Limoge és Guéret.

Naplemente után — kutya és farkas között — asszonyom énekelni szokott. Egy idő óta gyakran eszembe jutnak ezek a lágy, boldogságtól terhes pillanatok.

2.

A régi pavilont meg se néztük. Apósom eladta, amikor meghalt a két kisöreg. Clo nem is volt rá kíváncsi. Ő mindenütt ott-hon volt ebben a világban. A temetőben pedig nem találtuk meg a sírokat.

Burgundiában álltunk meg. Épinacban, a kéttornyú vár alatt volt egy eladó ház. A tulajdonos szívesen bérbe adta, a nyári szünet előtt úgysem járt erre idegen. Este kicipeltük a konyhaasztalt a kertbe, a két gyerek megterített.

Bárhová vetett a sors, Clo otthont teremtett körülöttünk néhány óra alatt. Most is, míg én megraktam a tüzet, az asztal közepére állította a frissen szedett vadvirágokat.

Mire megvacsoráztunk, a völgy mélyéből már emelkedett a pára. A legelőkön szuszogva kérődzött a jószág. Azután felkelt a hold és kivilágította ezt a puha csendéletet.

Csak reggel vettük észre, hogy lent a kert végében halad el a micheline, a motorosvonat. A szerelvény mindössze két kocsiból állt, és piros volt, mint az Árpád-sínautó a szerencsi szárnyvonalon. Apám gyakran mesélte, hogy gyerekkorában minden reggel lerohant a kert végébe, integetni, amikor áthaladt Hidasnémetin a kassai gyors vagy a miskolci vonat. A piros Árpád-sínautó pedig éppen ott tért le Gönc felé, a régi kert alatt.

Este összecsomagoltam. Abban maradtunk, hogy Michel velem jön, Veronika pedig Cló-val marad.

Strasbourggal furcsán álltam, mióta — immár tizenkét éve — a pályaudvaron hagyott a menekülteket szállító bécsi vonat. Egyrészt ez a Rajna-parti város lett volna a második, a választott hazám. A hely, ahol az újdonsült hontalan a legkönnyebben megragad. A székesegyház rozsdabarna tornya alá tulajdonképpen még ma is visszavágyom. Másrészt azonban túl sok megaláztatás ért

itt a Rajna partján. A rossz emlékek felülkerekednek, valahányszor visszalátogatok.

A régi vámmal szemben, az Ill partján volt a szállodánk. Lefekvés előtt még körbejártuk az Óvárost, ittunk egy pohár fehérbort az árkádok alatt. Tíz órakor a székesegyház tornyában megkondul az esti harangszó. Régen ilyenkor zárták be a városkapukat.

Másnap bementem az egyetemre, ahol már meghirdették a szigorlatomat. Délután pedig megérkezett Alex; öcsém, akitől tizenkét éve szakított el a forradalom.

Gimnazista volt, amikor utoljára láttam. Most harmincéves ember, akinek háza, felesége, és veszedelmesen ritkuló szürke haja van.

Vizsgáim nyilvánosak voltak, az egyetemre mégsem vittem el őt. Ha jól emlékszem, moziba ment a két fiú, az öcsém és a fiam. Közös nyelvük ugyan nem volt, de valószínűleg jobban szórakoztak, mint ha elkísérnek.

Lámpalázam volt, ez volt az igazság. Mi lesz, ha nem fogadják el a dolgozatomat? Kit érdekelnek itt a Rajna partján Remenyik Zsigmond latin-amerikai évei? Ha jól meggondolom, még csak nem is haragudhatok, ha elutasítanak.

A teremben már gyülekezett a közönség. Többnyire diákok, spanyol-szakosok, de ültek mögöttem idősebbek is, a témára kíváncsi, vadidegen hölgyek és urak.

Előttem pedig a háromtagú vizsgálbizottság, és Livet úr, az elnök, fent a pódiumon. Először tanárom, Lafaye Jakab beszélt. Felsorolta a kutatás nehézségeit. Peruban Remenyik idejében nem működött se könyvtár, se levéltár, Pesten pedig senki sem ismerte a spanyol nyelvű Remenyik-kéziratokat.

A bizottság másik tagja Párizsból érkezett. Apró emberke volt, soha nem felejttem el, a bécsi aktivisták között kereste Párizst és Adyt. Tény, hogy kevés idő telt el Ady és Kassák között. De a század elején sok minden történt tíz év alatt. Ady még a boldog békeidők utazgató úriembere. Kassákék pedig egy proletárforradalom menekültjei.

Elfogott a hiábavalóság érzése. Franciaország is részt vett az első világháborúban, utána azonban minden ott folytatódott, ahol abbamaradt. Itt magyarázzam, hogy nálunk ez a folytonosság — éppen őmiattuk — megszakadt?!

A terem mocorgásán pontosan lemértem, hogy nem győztem meg a hallgatóságot. Nem fejtettem ki a téma helyi vonatkozásait. Hazai pályán a franciák mindig jobban tudják a dolgokat.

Utolsóinak egy fiatal tanársegéd beszélt. Ezzel a bornírt filosszal már a felvételin is meggyúlt a bajom. Szokásom szerint rosszul használtam a múltidőket, ő pedig azt hitte, elzászi vagyok.

Most úgy döntött, hogy megvédi Remenyiket. Zseniálisnak tartotta a három dőcögő perui eposzt. A magyar író hét évet élt spanyol nyelvterületen, úgy éreztem, joggal kérem rajta számon a tudást, amit ennyi idő alatt mégiscsak elsajátíthatott.

Emlékszem, nagyon elkeseredtem. Még az sem derített fel, hogy a bizottság végül is Livet úr, a dékán szavazatával elfogadta a dolgozatomat. Summa, cum és laude nélkül, de úgy mentem ki a teremből, hogy az irodalomtudományok doktora vagyok.

Valahová nyilván beültem, talán a Gránátosba vagy a Republikába. Ez a két hely, ahol Strasbourgban zene van. Késő éjjel értem vissza a régi vám elé, az apró, vízparti szállodába, ahol már mélyen aludt az öcsém és a fiam.

Régen nem éreztem ennyire értelmetlennek az életemet, ennyire magányosnak és fölöslegesnek magam.

3.

Másnap reggel pedig elhagytuk a várost, ahol annak idején kihívtam magam ellen, és ahol most mégiscsak kétvállra fektettem a vadnyugatot.

Nem emlékszem, hol ebédelttettem meg Alexet és a fiamat. Valahol a Doubs völgyében. Sült halat ettünk Clerval és Baume-les-Dames között.

Felvidultam már. Akárcsak Clo, Burgundia közelében én is mindig otthon éreztem magam. Még nem tudtam, hogy milyen sérülékenyek ezek az asszonyom emlékeiből táplálkozó hajszálygyökerek. Hogy nélkülük idegen lesz ismét a világ, fájdalmasan, elviselhetetlenül idegen.

Épinacban már szöttesek fedték a csupasz falakat, és fényképek álltak az íróasztalomon. Békés, jótékony napok következtek. Megnéztük újra magunknak ezt a párás, illatos vidéket Vézelay és a Cluny apátság között.

Egy délután kettesben mászkáltunk az öcsémmel, és Autun közelében — minden nagy dolog így kezdődik — eltévesztettem az utat. Csendes völgyatlanban találtuk magunkat, fehér charollais-i ökrök legelésztek a medence mélyén, az út szélén, tüskés som és sűrű vadvadkőcserje között, zömök terméskő falak.

Leállítottam a motort, kiszálltunk. Néma csendben bámultuk ezt a lélegzetelállító csendéletet.

Hát igen. Az első években gyakran álmodtam, hogy ismét Budán, a régi kertben vagyok. Később magamra hagytak az álmok. Most, ezekben a napokban, ez volt itt a hazám. Ez a lágy, illatos vidék, amit nemsokára végleg elhagyok.

Gyorsan elmúlt ez a két hét. Öcsém Párizsból indult vissza Budapestre. Abban maradtunk, hogy elviszem a Gare de l'Est-re, így még a várost is látni fogja, ha elég korán indulok.

Párizsban aztán módosítottunk a műsoron. Nem Alex, ő rám bízta magát. Én kaptam észbe. Ez a hallgatag fiú volt itt az egyetlen rokonom. Tetszett-e neki ez a kirándulás? Ma sem tudom. De nagyon magányos volt, és nagyon kiszolgáltatott.

Megállapodtunk, hogy egy nappal tovább maradunk. A görög-

nél vacsoráztunk, utána pedig átsétáltunk a rue des Cannelles-be, zenét hallgatni, Djurihoz.

Telt ház volt, a felirat alatt ültünk, amin — ha jól emlékszem — ez állt: „Ne dohányozzon! Segítsen megmenteni az életemet!”

Őcsém egész este némán hallgatott. Szánalmas volt és félelmetes. Nem tudta elengedni magát egy pillanatra sem.

— Nem tetszett? — kérdeztem tőle kint az utcán.

— Elfelejtett magyarul! — felelte sötéten. — Idegen kiejtése van!

— Miért ne lenne! — nevettem. Djuri nem magyar!

— Hát mi?!

— Görög! Érted? Csak a te kedvedért játszott cigánydalokat.

Rossz beszélgetés volt. Lehet, hogy ennek a komor fiúnak már én is idegen vagyok? Némán sírtunk mind a ketten, amikor kikanyarodott a Gare de l'Est-ről a pesti vonat.

— Hol voltál? — kérdezte feleségem.

Az ebédet főzte, mintha csak tudta volna, hogy beállítok.

— Párizsban — feleltem. Alex lekéste a vonatot.

— Lekéste?! — kérdezte villámló szemekkel. — És Párizsban nincsen telefon?!

Teljesen jogos volt a szemrehányás. — Erre van pénzed! — mondta Clo. Tésztát forralt, szállt a konyhában a pára. Valami kifogást dadogtam, amikor kitört belőle a visszafojtott indulat. A fejemre borította a makarónit, az egész gőzölgő fazekat.

A gyerekek az ajtóban szepegték. De most, a csőtésztával a hajamban, furcsa látvány lehettem, mert mind a hárman elnevelték magukat.

Nevettem én is, de a tekintélyemen, akárhogyan is vesszük, csorba esett. Megtörülköztem, azután felkaptam, a térdemre fektettem, és jól elfenekeltem az asszonyomat.

Clo térfelére került át a labda. De ő ismerte az eredményes, a gyorsan ölő szavakat. Nem ütött vissza. Némán hallgatott.

Kenyérrel ettük meg a húst, makaróni helyett. Ebéd után pedig bezárkóztunk a szobánkba, és én — hosszú idő először — megöleltem a feleségemet.

4.

Nagyon szerettük egymást, most utólag legalábbis így gondolom. De valahogyan mégsem úgy, mint a fiatal házások. Ritkán kerültünk, úgy mint ma, testközelbe. Clo a társam volt, nem az asszonyom.

Amikor felébredtem, már megfőzte a kávé, a konyhában uzsonnáztak a gyerekek. „Kirándulni megyünk!” — mondtam. Ő pedig, mint aki fél, hogy rajtakapják, lopva megsimogatta a fejemet.

A völgykatlant nem volt könnyű megtalálni. Másodszorra is el

kellett tévesztenem az utat. De ezúttal bementünk a romok közé. Szobáról-szobára, Clo berendezkedett. Néhány órára visszatért a múlt. Terveket szőttünk, mint a szerelmesek.

Nem volt bölcs dolog, néhány nappal az kivándorlás előtt. De talán éppen ezért volt elkerülhetetlen. Nehéz nekivágni a vakvilágnak, ha nincs egy biztos pont, amiben megkapaszkodhat az ember. Ahová visszajöhet.

Gyorsan, határozottan cselekedtünk. A faluban megtudtuk, hogy a tanya a kastélyhoz tartozik. A kastély ura végighallgatott, azután megígérte, hogy a család elé viszi az ajánlatomat. Hamarosan meg is született a döntés: két évig fogom törleszteni a részleteket.

Soha nem felejttem el a jegyző fintorát, amikor — az adás-vételi szerződés aláírása után — nem tudtam kifizetni az első havi részletet. Emlékszem, visszamentünk a völgybe. Ültünk, szemben a romokkal, amíg csak ránk nem esteledett. Később nagy fehér bagoly ereszkedett a kerekeskút tetejére. Nézett minket, riadtan, me-reven.

Ilyen furcsa az élet. Évekig nem történik semmi, dagonyázik az ember a középszer állóvizeiben. Aztán hirtelen meglódul a szerencsekerék. Most már volt okunk rá, hogy áthajózzunk az Újvilágba. Két évre — mondtam. Amíg kifizetjük a részleteket.

Apósomnak volt egy háza Rambouillet közelében, ahonnan félóra alatt bevitt Párizsba a vonat. Ésszerűbb volt innen, Párizs közeléből intézni a vízumokat. Az autót már eladtam, hétről-hétre gyalog tettem meg a vasútállomáshoz vezető tíz kilométeres utat.

A falut Gazerannak hívták. Ez volt a harmadik otthonunk másfél hónap alatt. Épicanban, a kéttornyú vár alatt azóta se jártam. A ház is csak mostanában jut néha eszembe. A keskeny töltes, ahol minden reggel elpöfögött a motoros vonat.

Apósom az Orsay-i természettudományi tanszéken dolgozott. Hozzá érkezett a postám, ő hozta át az egyetem levelét, és azon nyomban meg is hívott minket vacsorára, hogy — mint mondta — megünnepeljük az új állásomat.

A borítékban azonban nem volt se szerződés, se hajójegy. Gondoljam meg jól — írta a dékán — most, hogy doktor vagyok. Ők nem tudnak többet fizetni, megértik, ha lemondok a meghívásomat.

— Meggondolták magukat! — nyögtem ki kétségbeesetten.

— Dehogyan! — vigasztalt apósom. — Holnap felhívod őket, és közlöd, hogy a feltételeket elfogadod.

Csak azért is elvitt vacsorázni. „Van egy másik lehetőség” — mondta a desszertnél óvatosan. Egy diákothton házmestert keresett a természettudományi karon. Ösztöndíjat ajánlottak fel, és ingyen lakást. „Van időd állást keresni — mondta —, ha elfogadod.”

Kis híján kicsordult a könny a szememből. Nem mertem meg-

mondani ennek a tapintatos, komoly úrnak, hogy mi csak úgy hozomra megvettünk egy birtokot.

— Beiratkozol az orvosira — mondta Clo, aki tudta, hogy ha rajtam állt volna, már rég faképnél hagytam volna az irodalomtudományokat.

Ha bajban voltam, asszonyom mindig mellettem állt. Magában most is lemondott már Amerikáról. De én nem hagytam ilyen könnyen meggyőzni magam.

Másnap bementem a postahivatalba, és amikor a kurblis készülékben megszólalt a dékán, beolvastam, hogy a feltételeket elfogadom.

Nem mondhatnám, hogy örült volna. De hivatalos minőségben örülhet-e egy közalkalmazott? Udvariasan közölte, hogy a hajójegyeket postafordultával megkapom.

Fáradt voltam és nyugtalan. Most jutott először eszembe, hogy nem tudok semmit az Újvilágról. Hogyan fogom bírni ezt a negyedik újrakezdést? A spanyolt és az angolt a német és a francia után, az elkerülhetetlen huzavonákat, zaklatásokat. Nem lenne biztosabb ez a házmesterállás? Szép álom maradna a völgykatlan, meg a ház. Talán mégiscsak szaván kellene fognom az apósomat!

Vasárnap kijött hozzánk Szabó Ákos, a barátom. A felesége kísérte, és két apró gyerek. Csak nemrég fogadta be őket Franciaország, mert 1956-ban, a forradalom idején, Ákos otthonmaradt. Festő lett belőle, és Párizsban is — stílusosan — szobafestéssel foglalkozott.

— Ne menj tovább! — mondta nekem ő is. Ez itt még a mi világunk. Magad ellen vétesz, ha kiteped belőle magad. Mit adhat Amerika — tette hozzá — egy európainak?

Annak idején rajzoltunk mind a ketten. De én túl korán kikerültem a nagyvilágba. Mégcsak nem is magyarul: franciául közöltem az első írásaimat.

— Megmondtad nekik? — kérdezte apósom.

Elmeséltem, hogy milyen Amerikával beszélni egy ilyen kétrészes, kurblis fatelefonon.

— Hát ez még elhúzódhat — mondta ő, és mikor elment, egy csekket hagyott nekünk az asztalon.

Azon kaptam magam, hogy egy cseppet se bánám, ha nem érkeznének meg a hajójegyek. Legfeljebb szobafestő leszek én is. Legfeljebb én is Párizsban maradok.

Hétfőn begyalogoltam a vasútállomásra. Meleg nap ígérkezett, az út Rambouillet felé izzó búzatáblák között kanyarog. A Chevreuse-i elágazásnál felvett egy teherautó, amikor odaértem, éppen beállt a pályaudvarra a párizsi vonat.

Montparnasse-ról metróon mentem át a Champs Élysées-re. Igaza volt Ákosnak: ez itt még a mi világunk, ez a város. Valaha ide készültem jómagam is. Már Budán betéve tudtam minden párizsi metróvonalat.

A követségen ezúttal beengedett és helytel kínált az alkalmazott. „Megérkezett — mondta — a meghívólevél. Egy hét múlva készen lesznek a vízumok.”

5.

Kimentem a Tuileries platánfái alá. Rágyújtottam. Remegett a kezem. El volt hát vetve a kocka. Akkor, ott, a Tuileries sétányán hánytam. Csak most, utólag jutnak eszembe ilyen szép, kerek mondatok.

Emlékszem, gyalog mentem át a Latin negyedbe. Dél volt, a magyar követség ilyenkor még nyitva van. A konzul azonban csak pénzutasvány ellenében és csak nyolc napon belül adott volna vízumot. „Próbálja meg a határon!” — mondta az alkalmazott.

Ausztrián nem mehettem keresztül. Ha kilépek a szabad világból, elveszítem a menedékjogomat. Belgrád volt az egyetlen lehetőség. Jugoszlávia azokban az időkben félig-meddig szabad országnak számított, és a jugoszlávok nem jelentették, ha valaki csak átutazott.

Orlyban szállt fel velem a belgrádi járat. Lent a mélyben már koromsötét volt, csak az Alpok csúcsain süttött még a nap. Nem gondoltam semmire. Csak néztem a kabin ablakából ezt a néma, narancssárga havat.

A gép nyolckor landolt, amikor a pályaudvarra értem, éppen indulóban volt a pesti vonat. A taxit már útközben kifizettem, most csak átrohantam valami üres telken, és megkapaszkodtam az utolsó kocsiban.

Szerencsém volt: a fülkében egy szófiai szimfonikus zenekar utazott. „Szintén zenész?” — kérdezték nevetve. Egyikük jól beszélt franciául, Krisztónak hívták, vagy ez lett volna az utca? Mert később a címét is megadta ez a jólelkű fiú, akit magamban azóta is Krisztó Kabarcievnek szólítok.

Amikor éjfél után, Újvidéken lecsavarták a kupéban a lámpát, Krisztó a zenészek útlevelei közé csúsztatta a világoskék menekültpasszusomat. Fel sem ébresztettek a határon. Reggel ötkor pedig befutott a Keletibe a vonat.

Végigsétáltam a frissen mosott peronon. Itthon voltam. És nem volt se menetjegyem, se vízumom.

Egyenesen a rendőrségre mentem. Be kellett jelentkeznem, útközben szereztem is egy bejelentőlapot. Békés, zavartalan volt ez a hajnali séta. Furcsa csendélet: mint egy könnyű, illatos álom. Azt gondoltam, lesz, ami lesz. Meglátogatom a múltat. Keresztül-sétálok a szülővárosomon.

A portán egy bádogszámot adtak. Korán volt, talán egy órát is ácsorogtam a folyosón, mire egy egyenruhás fiatal nő beszólított: — Ütlevél! — mondta, miután kipipálta a bejelentőlapot.

— Vízum! — Én pedig bevallottam, hogy nincsen vízumom.

— Lévai elvtárs! — szólt át a szomszéd szobába bosszúsan.

Kövér, szőke tiszt jelent meg az ajtó keretében:

— Vízum? — kérdezte ő is, én pedig újra elmeséltem, hogy Párizs csak egy hét múlva adott volna vízumot.

— Jó, jó! — türelmetlenkedett. — De hol lépett be? Hogyan került ide, uram?

Visszament a belső szobába, telefonált. Jól hallottam, hogy szabályosan lejelentkezett.

— Kávé? — kérdezte, amikor visszajött.

Megittam a feketét, jól esett.

— Miért jött vissza? — kérdezte a tiszt. — Úgy értem: kihez?

— Elbúcsúzni — feleltem.

— És... elbúcsúzott már? Mert abból — tette hozzá — most már semmi se lesz!

Kilenc után végre megszólalt a telefon:

— Értettem! — hallottam. — Kiutasítás! — mondta, amikor visszatért. — A kék blanketta. Piszok nagy szerencséje van!

Akkor már többen is álltak az irodában:

— Jól nézzétek meg! — mondta Lévai elvtárs. — Egy ilyen hogyismondják, visszidenset még úgysem láttatok!

— Na jól van! — tette hozzá. — Amint lesz autó, indulunk. De addig itt van még ez a bolgár konyak!

A konyak jó volt. Meg voltam elégedve magammal: Krisztórol senki se faggatott. Később beültünk egy sárga Ladába, a kapuőr visszavette a bádogszámot.

— Irány Ferihegy! — mondta a tiszt, azután hozzám fordult:

— Nos? — kérdezte. — Melyik hídon?

Másodszorra is keresztülhaladtam a szülővárosomon.

Ferihegyen a határőrök vettek át:

— Na — mondta egy őszhajú őrnagy — lesz a jugó határon fejmosás!

Észre se vettem, és fent voltam a Maléven. Első osztályon, és mégcsak jegyet se kellett váltanom. Elmaradt mögöttem az ország, amiről minden éjjel álmodoztam száműzetésem tizenkét éve alatt.

Később még Linzet láttam, a passai hidat. Azután elnyomott az álom. Amikor felébredtem, lent a földön már koromsötét volt, csak a Mont Blanc csúcsán süttött még a nap. Emlékszem, nem gondoltam semmire. Csak néztem ezt a néma, narancssárga havat.

Majd leszálltunk, és huszonnégy órával az indulás után, itt voltam újra Orlyban.

— Rien à déclarer? — kérdezték a vámon.

Még soha nem estek ilyen jól ezek a francia szavak.

Mentem Gazeran felé. A völgy mélyéből már emelkedett a pára, a föld ilyenkor fanyar, illatos. Később a tücskök kórusa elhallgatott. Éjfél volt, amikor egy kanyarban észrevettem az első házakat.

A gyerekek már aludtak, de Clo még a konyhában olvasott.

— Minden rendben? — kérdeztem esetlenül, ő pedig válaszra se méltatott.

— Itt vagyok! — szólaltam meg újra, és ő azt felelte:

— Látom.

Tudtam, hogy nincs messze a robbanás. Hogy ha másnak nem is, ennek a gyilkos csendnek nemsokára vége szakad. Jó lenne tudni, hogy mit mondtunk egymásnak vagy mi történt. De hiába gyötöröm magam, ami a lényegét illeti, egyetlen mondatunkra, egyetlen mozdulatra sem emlékezem.

Eleinte még csak rám se nézett.

— Írt az özvegy! — jegyezte meg gúnyosan.

Valóban, Remenyikné borítékja ott hevert az asztalon.

Megmutattam a repülőjegyet.

— Tudom, hogy nála voltál! — mondta Clo komoran.

Ahogy múltak az évek, minden utazásom mögött egyre inkább valami sötét árulást gyanított. A kettős kötődés férfi találmány: nehezen viselik el az idegen asszonyok.

— És most — kérdezte — mi lesz? Megjössz, és azt mondd: hipp-hopp, itt vagyok?

Ilyenkor szokta bevallani, hogy kivel fekszik le, míg én távol vagyok. A forgatókönyv egy kaptafára ment minden esetben: Clo az arcomba vágta a hódításait. Én pedig hallgattam. Nekem nem volt mit bevallanom.

Aznap éjjel egy andalúz halász volt soron. Antónió is beállt a menetbe, ott áll azóta is, egy orvostanhallgató és egy hajóskapitány között. A spanyol kaland.

Egyik hihetlenebb volt, mint a másik. Én azonban elhittem valamennyit. Némán vártam, hogy felszívódjon a méreg. Volt úgy, hogy napokig fel se tudtam emelni a karomat.

Amikor így végzett velem, asszonyom megnyugodott. Várt egy-két napot, azután kibékültünk. Clo megbocsátott. Eszébe se jutott, hogy nekem kellene megbocsátanom.

Ezekről a dolgokról soha nem beszéltünk. Ezúttal különben sem volt rá időnk, hogy végigjártsszuk az egész darabot:

— Hétfőre — mondtam — készen lesznek a vízumok.

— Azt hiszed — sóhajtotta Clo —, hogy én nem mentem volna el?

— Hová? — kérdeztem riadtan. Clo a hazájában élt. Az, hogy most kivándorol ő is, eddig eszembe se jutott.

— Sehová! — legyintett kétségbeesetten.

Kint már szürke volt az ég. Misi kiment a fürdőszobába. Nemsokára felkel a nap.

Éppen csak megborotválkoztam, és visszamentem a vasútállomásra. Még kilenc óra se volt, amikor letett Párizsban a vonat. A

Montparnasse-szal szemben, az avenue du Maine-en volt egy garázs, ahol az autókat bérelték az utasok.

Kiválasztottam egy nagy, fekete Citroënt, azt a típust, amivel a köztársasági elnök utazott. Vadonatúj kocsit volt, fényes, illatos. Olyan halk, hogy ha tudni akartam: jár-e a motor, le kellett csavarnom az ablakot. A legtöbb mérőt, mutatót most láttam először a zsúfolt műszerfalon.

A két gyerek felüvöltött, amikor megálltam a kapuban.

— Hová megyünk? — kérdezte feleségem.

— Ahová akarod.

— Én? — kérdezte riadtan, de azután rögtön hozzátette: — Ne hidd, hogy ezzel most már minden rendben van!

Biztos voltam benne, hogy Burgundiát választja. Még egyszer utoljára meglátogatjuk a birtokot. De Clo nem múltban és nem jövőben gondolkodott:

— Itt van — mondta — nem messze, a tenger. La Baule! Ha si-etünk, lent leszünk fél nap alatt!

Ő a szendvicseket csinálta, mi bepakoltuk a fekete limuzinba a színes elemózsiás kosarat. A tengerparton álltunk, amikor meg-érintette a láthatárt a nap:

— Aranyhíd! — mondta kisfiam.

És mi négyen útnak indultunk ezen az izzó aranyhídon.

Eleget garaszkodtunk Andalúziában, úgy gondoltam, hogy az utolsó fillérig elköltjük a pénzt, ami apósom csekkjéből maradt. La Baule kellős közepén vettünk ki szobát. A balkonnál a nagy, sötét vízre nyílt a kilátás, álmos hullámok locsogtak az ablak alatt.

A szálló teraszán vacsoráztunk. Kikanalaztuk a tengeri sünök lágy belsőségeit, diótörővel zúztuk össze a piros rákokat. Clo minden apró szörnyetegnek tudta a nevét. Szegény kis asszonyom! Mielőtt hozzám jött volna feleségül, nyilván sosem garaszkodott.

Később lefektette a két gyereket. A kaszinó előtt szmokingos groom nyitotta ki a Citroën ajtaját. Végigsétáltunk a fénytől rogyadozó csillárok alatt.

A terem végében éppen nyitott egy asztal. Odaültem. Fiala fiú volt a krupié, miközben osztott, elmagyarázta a szabályokat. Clo mögöttem állt. Nem engedte, hogy megduplázzam a tétet, minden játszma után elvette a nyereségemet. Emlékszem, összenevettünk a krupiéval, és az idős úr, aki mellénk telepedett, velünk nevetett.

— Elég volt! — mondtam egy idő után.

Felálltunk.

— Meghívhatom önöket? — kérdezte szomszédom.

Bemutatkozott, azután elmagyarázta, hogy a pilótahal mi fán terem.

— Láttam — mondta —, hogy szerencséje van. Azt játszottam, amit maga, ifjú barátom. Egész idő alatt.

— Csak hússzoros tétellel! — súgta Clo.

Mi visszanyertük egy hajójegy árát, ő pedig új autót vehetett a régi helyett. — Ideje volt! — mondta kedvesen.

Champagne-t ittunk, kis híján másodszor is megvacsoráztunk. Öreg barátunk mesélt, fizetett. — Kár, hogy elmennek! — mondta végül.

Fent, az emeleti szobában, szuszogva aludt a két gyerek.

A tengerparton töltöttük a második napot. Most láttam először, hogy az Óceánnak feneké van. Mélyen begyalogoltunk, a gyerekek kagylókat gyűjtöttek, apró tengeri csillagokat.

Este indultunk haza. Halkan, békésen beszélgettünk hajnalig, a némán sikló koromfekete gengszter-gépkocsiban. Olyanok voltunk, mint a többi ember. Komoly, megfontolt ifjú házások. Csak arról nem beszélünk, ami történt. Úgy véltem, hogy ez a diszkrét hallgatás is a megbocsátás mechanizmusához tartozott.

Másnap bementünk Párizsba. Az Avenue du Maine-en visszaadtuk az autót, a követségen felesketett egy alkalmazott. Emlékszem, még a két gyerek is megígérte, hogy nem ölik meg az Elnököt.

Aláírtam én is, hogy se kurva, se kommunista nem vagyok. Indulhattunk, felemelkedett a sorompó. Megkaptuk a négy beutazó vízumot.

Epilógus

Véget ért ez az évszak. Ebből a régi nyárból csak egy amatőrképem maradt. A tanyát ábrázolja, a réten ökrök legelésznek. A felvétel öreg, de a tüskés som és a vadkökénycserje alatt most is jól látszanak az árva terméskőfalak.

Valahányszor felnézek, ezt a békés völgyet látom. Öreg Ádám, bámulom a paradicsomot.

Napnyugta után kiállok a ház elé. Ilyenkor a trópuson is illatozni kezd a rózsalugas. Akárcsak a vén Dániel, várom én is a gyermekeimet.

Csakhogy ide, hozzám, nem jön látogatóba senki.

Tessék, itt vagyok. Egyedül, és mégsem egészen. Napló nélkül Robinson sem létezett. Így élek. Papíron. Furcsa história, nem igaz? Mondjam azt, hogy más is lehetett volna? Esteledik. Ilyenkor, kutya és farkas között, asszonyom énekelni szokott.

SCHEIN GÁBOR

Madárijesztő

*Volt valaki, aki meggyógyította a sérült
madarakat. Én nem ismertem őt, de tudtam
róla, és el is képzeltem, mert ha találtunk
a Királyfürdő melletti parkban egy törött szárnyú*

*verebet, barátom azt mondta, elviszi valakihez,
aki meggyógyítja. Nem akartam tudni, ki az. Így
nyitott tenyere megmaradhatott olyannak, mint
egy sík mező, amelyből ki tudja mikor, kirepülhetett*

*a veréb. Egy-két év múlva azután barátoméék
egy másik városba költöztek. Unalmamban akkor
találtam ki azt a játékot, hogy bemásztam a*

*bokrok közé, és kitárt karral álltam, mint egy
madárijesztő, próbáltam úgy tenni, mintha nem
élnék, s vártam, hogy a karomra üljenek a verebek.*

BÁTHORI CSABA

Különkenyér

I

*török mi nem török
tündérek a diót
nyakunkra tűrt örök
emberi fikciók*

II

*kérdez ha kinyílik a rózsa
lepereg később vonakodva
lassú válasz sár és szírom
merőleges bonyodalom*

III

*élj és magad oldd meg a hurkot
viseld a lány zsugorodást
lökés-e vagy lövés az élet
villámgyors rövid és kegyetlen
tágabb a föld de a csont keményebb*

IV

*aki szeretsz hátamba döftél
hosszan élsz te ebben a kis halálban
míg szabad földi örömbé érsz
fájdalmak kötnek örömök oldanak*

V

*rózsák dáliák háttérben barack
virágból gyümölcs gyümölcsből virág
eres kezeken függő dáliák
belül szeretik egymást a sugarak*

VI

*nem kő karima biciklipumpa
nem csupán valódi
a vers valami más
csőlátomás*

VII

*föl a hegyen le a völgyön
csak a csillagok felé csörömpöl
esztendők alján vacog az ember
ég negatívja fekete gleccser*

Weöres: „Salve Regina”

ROCHLITZ KYRA

Született 1968-ban Budapesten. Az ELTE magyar–filozófia szakos hallgatója, a pannonhalmi benoés gimnázium filozófia-tanára.

- A megváltott megváltatlanság költeménye
„... Az idő kezdete előtt terád gondolt már Ó, ki Bátyád és Fiad, Ó nemzett és benned fogant: Atyád anyja, Teremtőd teremője vagy; sötétbe zárva fénylik ékesen Méhed klastromában a végtelen.”¹

(John Donne)

¹ John Donne: *Angyali üdvözlöt*, in: John Donne: *Negatív szerelem*, Helikon, 1987, 37.

² Török Endre: *Lírai mozdulat — A végtelenben*, in: *Magyar Orpheus, Weöres Sándor emlékezetére*, Budapest, 1990, 377.

„Nincs magyar poéta, akinél a költészet mitikus erői annyira hatnának, mint Weöresnél; nyelv és zene annyira egymásba ömlene, hogy a zene szavakká változik, a szó pedig zenévé; akinél kezdet és vég, az ősi ritmika és a modern lírai képletek annyira összeolvadnának, hogy ezáltal őszállapot és intellektualitás talál egymásra, s szinte a széthullott világ áll helyre az idők felett”² — írta a mintegy Weöres költői lehetőségeinek foglalataként megjelent *Tűzkútról* (1964) szólva a kötet kiadásának évében Török Endre, s valóban: e költészet formailag lenyűgözően virtuóz, mégis ösztönszerűen természetes megfogalmazása a realitáson túli valóság egységét ostromló egzisztenciális én teljesség-vágyának.

Nemcsak a kötet, de talán Weöres Sándor egész költészetének egyik legkiemelkedőbb alkotása a *Salve Regina* című hosszúvers. Bár a cím- és a műfajválasztás egyértelműen körülhatárolható keresztény hagyomány jelenlétére utal, amint ez már az 50-es évek mítoszi ihletettséggű, szintén egy-egy központi figurára rájátszó költeményeire is jellemző volt, Weöres hagyomány- és mítoszkézése erősen variábilis. Az általa felsorakoztatott, időtlenségbe ágyazott cselekménymozzanatok nem egy már ismert történet újraéneklésének eszközei, hanem sokkal inkább a szabadon szárnyaló költői képzelet formába öntésének lehetőségei a versben. Vagyis e káprázatos, érzéken eleven és mégis mély gondolati tartalmakat hordozó, fel-felvillanó erotikus képzelet is azonnal metafizikai síkra emelő képzuhatag korántsem érthető meg pusztán a hagyomány ismerete által. Nincsenek sem eredeti jelentésükre visszafordítható, vagy legalábbis könnyen magyarázható metaforák, sem nehézségek nélkül értelmezhető, egyszerű emblémák és allegóriák. Csupán „fényfoltokat érzékelünk, amelyek e költészet hatalmas erdejéből elő-előcsillannak; képeket látunk, melyek ön-

³ Beney Zsuzsa: *Salve Regina*, in: *Vigilia*, 1973. 6. 386-387.

magukra világítanak, s egyben önmagukon túlmutató jelképek is; újra és újra felbukkanó témákra figyelünk fel, melyek egyre szűkülő körökben közelítik a végső, a legfontosabb mondanivalót; személyek és jelenségek áttünéseinek, örvényszerű kavargásának leszünk tanúivá, olyan forgatagnak, melyben elmosódik én és te, férfi és nő, múlt és jövő körvonala”.³ Ugyanakkor, a költemény magában hordja nemcsak Weöres gondolati lírájának általában is jellemző, titokzatos, sejtelmes, utalásszerű megnyilvánulásokba és alliterációkkal erősített akusztikumba rejtett, rendkívüli szuggesztivitását, de ezen belül a majd két évtizeddel korábbi *Háromrészes ének* — látszólagosan naiv hangvétele ellenére egységkeresés és állandó ellenpontozás feszültségétől átítatott — belső drámaiságát és a *Medeia* (1954) időtlen, a legemelkedettebb gondolatokat szinte horror-elemekkel vegyítő látomásosságát is.

Bár nem cselekményre, csupán cselekménymozzanatokra utaltam az imént, a Máriához forduló, magasztalást panaszolkodással és könyörgéssel váltakoztató beszélőnek a megszólítotthoz való viszonyában mégis kirajzolódnak valamiféle belső történés állomásai. „Ezentúl hadd maradjak közeledben” — hangzik fel mindjárt az első sorban a kérés — „bár fátylad elmúlását nem ígéred, / csak orkánban felszáradt harmatot (...) s a szörny-maszkot melyben nyomod követtem / erdőn hol nincs kimélet, / de puszta homlokod / állandó tájra nyit fehér oszlopszatot.” „Ezentúl hadd maradjak közeledben” — e sóhajtásban a változtatás szándéka, a különválasztottság megszüntetésének vágya ég: „De tőlem vedd el külön sorsomat, / mihelyt méltó leszek rá: nem kívánom, / elválaszt tőled, kis burokba vet, / mely mint úszó sziget / fátylad habján halad.” A beszélő a különlét távolságát mint negatívumot éli meg, mert a „burok”, mely „jelmez” és „álruha” is egyben, pokoli, démonikus és már-már brutalitásba hajló világba kényszeríti őt. Ez a gyötrelmekkel teli korlátozottság, amelyben élnie kell, a valódi, transzcendens ego-létét elfedő árnyék, az individuális én világa: „De járkált forróbb konyhán jelmezem / a sok-szarvú sok-karmú árnyalak / idegen és saját vértől csorogva, / ... / lében puhult buzogva / húsom, kiforrt velóm, s kivájt szemem vak odva.” Hamis, ugyanakkor nagyon is eleven világ, amellyel együtt önnön individualitásától is megszabadulva, a transzcendenciát érintő megszólítottal áhított egybeolvadása révén az egyetemesség végtelen távlatainak birodalmába szeretne átlépni: „te légy az én Halálom, / add nékem Életed!”.

De vajon ki lehet ez az egyszerre hétköznapi, gyöngéd, ugyanakkor mégis a lét fölé emelkedő, elérhetetlen nőalak? („piciny vagy, Gyöngeségem, / de parányabb a tér, / a sors, a lét: belé fátylad egy csücske fér”) Ki ez az élő, mégis látomászerű, szelíden hívogató, ugyanakkor távolságot tartó, halandó és örök életű asszony? („Élő tested falként körülövez / bizonytalan-messze, mégis húsomban / s mindened egyszerre ajk, kéz, kebel, szem; /

test, mely anyagi Szellem, / szellem, mely tiszta Test; / minden tagod fátyol- s ékkő-burokban / csonton áthat s magához nem ereszt.“) Ki ez a jungi anima-képzet ezernyi árnyalatát felvillantó tünemény?

⁴ Bhaktivinód Thákur: *A Bhágavata*, Budapest, 1989, 30.

Mája, akinek fátyla a szövevényes és áttekinthetetlen világ örök igazságát elfedő és leplező⁴ realitása. „Erős” és „kezdetből- való” ósanya, Éva és esetleg Venus képében. Mohó és kéjsóvár, kiszámíthatatlan és veszedelmes kánaánita Hekaté. S végül, de nem utolsósorban az ölében csecsemőt tartó, tiszta és szent Szűz, aki egyidejűleg lehetett Isten leánya és anyja: „már nem vagy egymagad, / öledben Csecsemőd / és ringatod, majd Holtat tart karod, / ő fekszik minden szemfedő mögött; / pillantásod nyugodt: / Apád, aki Fiad, / magában oldja fel esengő szomjukat”.

A Mindenség istennője, ugyanakkor az anyai gondoskodás által önnön halála; a nőiség archetípusa és a személyes lét felszámolódása; a csoda keresésének folyamatában az élet megoldása, de végső realitásában mégis maga a homály: az anyagban láthatóvá váló anyagtalanság.

„A tiszta reggel rém-látás az éjnek” — amíg újra és újra eljön a Hajnal, addig a beszélő újra és újra visszakényszerül a lét teljességét továbbra is elfátyolózó személyesség világába. A paradoxon feloldhatatlan: az elérni vágyott személytelenség állapota az anyaghoz kötöttség folytán lehetetlen. A megváltás egyedül az ősegységben volna elérhető, vagyis még nem történt meg, csak zajlik folyamatosan. E tekintetben még a „Háromság” is „kopár”, s éppúgy nem jelenthet megoldást, mint a Weöres költészetében mindig negatív tartalommal bíró „Hatalmak” jelenléte. A teljesség érintésének és érinthetetlenségének ambivalenciája hűséges társként kíséri az individuális én-t a megpróbáltatások erdejében, „hol nincs kímélet”.

S itt mutatkozik meg valódi mivoltában Weöres Sándor költői zsenialitása. Hiszen a vers lírai műfaját tekintve a himnusz-költészethez kapcsolódik ugyan, formai szempontból mégis sokkal inkább az angol barokk líra strukturális megoldásaira emlékeztet. Az angol metafizikus költészet reminiscenciái sejtlenek föl nemcsak a conceitek váratlan, megdöbbentő és többértelmű, esetenként a legképtelenebb hasonlításokon alapuló összetett képeinek kínzó feszültségében és belső kontrasztjaiban, de a szövevényes és bonyolult, szigorúan zárt struktúrájú strófaszerkezetben is, melynek formai tökéletessége és virtuozitása szöges ellentétben áll a tartalmi megoldatlansággal. Amit itt Weöres csinál, azt nagyon kevesen tudják: az abszolút megoldott és magabiztos forma nyugalmaival beszél a végsőkig kétséges, bizonytalan és szüntelen gyötrelmet okozó, megváltott megváltatlanságról...

Civil teológus- hallgatókkal

BITSKEY BOTOND

Hat felső éves civil teológus-hallgató személyes beszélgetésben mondta el gondolatait, négy vidéki főiskola növendékei pedig — összesen 25-en — írásban fejtették ki véleményüket.

Miért jelentkeztek teológiára?

Jelenleg az országban a következő intézményekben folyik civil teológus-, illetve hittanár képzés:
A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán 100-100 teológus- és 100-110 hittanár szakos hallgató;
az Egri Hittudományi Főiskolán 135;
a nyíregyházi Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán 100;
a Pécsi Hittudományi Főiskolán 95;
a Szegedi Hittudományi Főiskolán 110-120;
a Veszprémi Hittudományi Főiskolán 180 nappali tagozatos hittanár szakos hallgató részesül önálló vagy párhuzamos képzésben.

Személyes érdeklődésből választottam ezt a szakot, és nem nagyon gondolkodtam azon, hogy mi lesz a megélhetésemmel, az iskola elvégzése után. Valami hihetetlen érdeklődés és a kor összes választási lehetőségeit kutató szenvedély indított arra, hogy ide jelentkezsem.

Több oka van annak, hogy idejöttem a teológiára. Egyrészt a család, amelyikben felnőttem. Négyen vagyunk testvérek, édesanyám és édesapám mindent megtettek értünk, és úgy éreztem, hogy valamilyen formában tovább kell adnom azt a szeretetet, amit adtak nekünk, azt a légkört, amiben felnőttem. A másik oka az a súlyos balesetem, amelyen hat éves koromban átestem. Faluhelyen történt, anyukám alig tudott elvinni a kórházba, majdnem elvéreztem. Csak halvány emlékfoszlányok maradtak meg bennem, de ez az élmény nagyon mély volt, és azóta bármikor, ha valaki meghal, még ha ismeretlen is, engem nagyon megérint. Ez a két élmény, tehát az otthoni szeretet és a gyerekkori halálélmény biztos közrejátszik abban, hogy teológiát hallgatok.

Érettségim Arany Jánosnak *Mindvégig* című versét kaptam tételül. Ez a vers a halálról szól, és a vizsgán mélyen megérintett. A felelet után a tanárom azt mondta: „Lehet, hogy magából teológus lesz.” Ez akkor nekem semmit nem mondott, azt sem tudtam, mi az, hogy teológus. Az érettségi után találkoztam olyan emberekkel, akik teológiát — nem katolikus teológiát — hallgattak, és akkor olyan hívó erőt éreztem, mint amikor egy lány nagyon szerelmes lesz egy fiúba, és csak neki akar élni.

Azt hiszem, azért jöttem ide, mert érdekelték a végső kérdések; akkoriban nem is érdekelt más. Ezen a korszakon mindannyian átesünk. Ma már nem érzem ezt a késztetést. Nem kaptam meg azt, amit — ha most visszaemlékszem — akkoriban kapni akartam. A mai eszemmel, úgy gondolom, már nem is mennék a teológiára.

Azt gondolom, hogy egyszerűen csak azért jelentkeztem teológiára, mert sok ilyen tárgyú kérdésem volt, és úgy éreztem, hogy ha itt nem is kapok rájuk választ, hiszen megválaszolni azokat úgyszólván nekem kell, de a teológia talán megkönnyíti a válaszadást.

Katolikus gimnáziumba jártam, és szerettem volna folytatni hittani ismereteim elmélyítését. Keresztényül akarok élni, és szeretném minél alaposabban megismerni és megérteni a hitemet.

Érettségi után nem vettem föl egyetemre, s a plébániánkon kezdtem dolgozni. Akkor jöttem rá, hogy sokkal hasznosabban végezhetem ezt a munkát, ha ismerem a teológiát. Sem a hitoktatást, sem a plébániai munkát nem lehet szakképzettség nélkül végezni. Megfelelő vitapartnere szeretnék lenni a hitetlen, az érdeklődő vagy eltévedt értelmes embereknek.

Bennem egészen váratlanul született meg a döntés, imádság közben. Azt mondhatnám, Isten indíttatására, hívására.

Az egyetemi, főiskolai tanulmányok mennyire feleltek meg a várakozásaitoknak? Jól érzitek magatokat teológus hallgatóként?

Ellentétben más tudományokkal ez olyan tudomány, ahol azon túl, hogy tudást szerzek, hiteles személyiségeket, a hitem szempontjából fontos embereket is találok, hiszen a tudás nagy részét végső soron könyvekből is meg tudom tanulni. Meg is találtam ezeket a személyeket: a professzorok és a kispapok közt is van néhány olyan ember, akikért érdemes volt odamenni. Ez a megtapasztalás a legfontosabb élmény számomra.

A végső kérdésekre az ember egyedül nem tudja megadni a választ, illetve az egyedül adott válaszok állandóan megkérdőjeleződnek. Tehát ezekre a kérdésekre nem a teológiától mint pusztán tudománytól kaphatok választ, hanem személyes kapcsolatokon keresztül.

Én jól érzem itt magam, mert olyan emberekkel, tanárokkal és hallgatókkal ismerkedtem meg, akik biztos, hogy az elkövetkező években is fontosak lesznek számomra. Másrészt pedig nem érzem magam jól, sokféle probléma miatt. De minden kellemetlenség mellett voltak és vannak olyan szellemi élmények is, amelyeket máshol biztosan nem kaptunk volna meg.

Engem, amikor idekerültem a teológiára, kezdetben nagy csalódások értek. A valóság másnak bizonyult, mint az én elképzelésem. De ahogy haladtam előre az évek során, rájöttem, hogy nem pusztán azokat az értékeket kell észrevenni, amelyek az ember szeme előtt vannak, hanem meg kell keresni a nehezebben láthatókat is. A hitet úgy érheti el az ember, hogy — mint a diót — megtöri a kemény burkot, és akkor megnyeri a gyümölcsöt. Én is így voltam: egyre több embert ismertem meg, és itt nemcsak hall-

gatókra gondolok, hanem a professzorokra is. Észrevettem, hogy a maszkok mögött azért vannak szívek is, s ezeket türelemmel, kellő tisztelettel és alázattal el lehet érni. Akkor kezdtem megérteni, hogy egy-egy ember sorsa hogyan alakul a teológián.

A kezdeti lelkesedés nálam is megtört, mikor megláttam, hogy mi a helyzet.

Az emberi vonatkozásokra gondolsz vagy a tananyagra?

Mind a kettőre. Az emberekben nem csalódtam, de más embereket vártam, egy kicsit meglepődtem a társaságon. Azután próbáltam elfogadni a növendékeket, közejük tartozni, meg beszélgetni velük. A tanárokkal kapcsolatban is hasonló élményeim voltak. Ami a tantárgyakat illeti, az első két év számomra kicsit nyűgös volt, száraznak tűnt, harmadiktól kezdve azonban már kezdett tetszeni, elsősorban a dogmatika illetve egy-két, ezzel a területtel kapcsolatos különelőadás.

Én a tudomány szárazságát, illetve ennek nyűgét nem nagyon éreztem, legalábbis saját magamon. Úgyhogy nekem nem is ezzel volt problémám, hanem inkább talán azt mondhatnám, hogy időnként a színvonallal. Bizonyos területeken a ténylegesnél komolyabb tananyagra, átfogóbb ismeretekre, felkészültebb tanárookra számítottam.

Szerintem érdeklődés és lelkialkat kérdése, hogy ki melyik tárgyon keresztül kap legtöbbet a hitéhez. Én a szentírástudományon és az egzegézisen keresztül tudom a legjobban fogni Isten üzenetét.

Azért jöttünk a teológiára, hogy jobban megismerjük hitünk tanítását. Engem azonban sokszor idegesít az a szörszálhasogató racionalista szemlélet, amelyet egyik-másik tárgyban tapasztalok. Ez inkább a hitbeli kétségek felé sodor el. Több gyakorlati, társadalomtudományi, lélektani ismeretet is kellene kapnunk.

Azt sajnálom, hogy a teológiában is egyre inkább az elsajátítandó anyagmennyiséget látjuk. Az előadások mellett több szemináriumra volna szükség, ahol megvitathatjuk, s a közös megbeszélés által jobban, személyesebben magunkévá tehetjük a tanulatokat.

Számomra a legnagyobb tapasztalat — és csalódás is — az volt, hogy a teológián is akadnak olyan emberek, akik lemondtak a szintézis igényéről. Ez nemegyszer elszomorított. Ugyanakkor viszont igazi hősöket is láthattam ez alatt az idő alatt, akik valami hatalmas belső erővel papi hivatásukban is folytonosan törekedtek a szintézisre. Akármilyen nehéz vagy kényelmetlen volt is

egy-egy adott pillanatban, mégis mindig a szintézis alapállásából beszéltek. Ezeknek az embereknek az előadásai, sőt pusztán jelenlétük, jelként való jelenlétük óriási élmény és nagyon nagy erőforrás volt. A hallgató társaimnál azonban még kétségbeesőbb volt azt látni, hogy sok esetben mennyien szakmának, szaktudományának tekintik a teológiát. Egyetemista létükre már most azt mondják, hogy csak partikuláris szempontok alapján lehet a teológiával foglalkozni. Persze nem gondolom azt, hogy nem fontos, hogy valaki jó szakember legyen a saját területén, de ha egy teológus csak szakember, illetve a teológiát csak szakmának tekinti, az számomra szomorú élmény.

A többi egyetemekhez hasonlóan itt is igaz: az egyetemi-főiskolai diploma még a teológián sem tesz valakit értelmiségivé. A keresztény értelmiség is életformát, gondolkodásmódot jelent.

A legtöbben végeztek másik szakot is a teológia mellett. Miért tartjátok fontosnak?

Szerintem ez mindenképpen szükséges. Úgy gondolom, hogy azt a tudást, amit megkapok itt a teológián, a kiegészítő szak egyrészt élővé teszi, másrészt elmélyíti. Én egyébként történelmet hallgatok az ELTÉ-n. Ha a világban nyílt párbeszédet akarunk folytatni bárkivel is, akkor ismernünk kell a nyelvét. Itt a teológián nem biztos, hogy megkapjuk ezt a képességet a párbeszédre. A másik ok pedig — legyünk őszinték — az, hogy előbb-utóbb valamiből élnünk kell. Ez jóval könnyebb, ha nem csak teológiai végzettséggel rendelkezünk.

Én szintén történelmet hallgatok az ELTÉ-n, személyes érdeklődésből. Vannak olyan kérdéseim, amelyekre csak úgy kapok választ, ha ismerem a létünk történetét. Tehát én nem kiegészítésként, nem mintegy segédtudományként hallgatom a történelmet, hanem önálló diszciplinaként. És ha szabad kitérnem egy rövid összehasonlítás erejéig az ott látottakra, el kell mondanom, hogy a bölcsészkaron másfajta diák-tanár kapcsolatot tapasztal meg az ember. Ennek megvannak az előnyei és a hátrányai is. Az előnye számomra az volt, hogy borzasztó gyorsan lehet haladni a tapasztalatok összegyűjtésében, elmélyítésében. Hátránya viszont, hogy nem neveli az embert önállóságra.

A történelmet azért tartom fontosnak, mert Jézus a történelemben jelent meg, s az egyház is a történelemben él. Az egyháznak mindig figyelembe kell vennie az őt körülvevő történelmi kereteket, amelyekben fejlődik, a történelmi kihívásokat, amelyekre választ kell adnia.

Én magyart hallgatok, s magyar-hittan szakos tanár szeretnék lenni. A két tárgy igen jól kiegészíti egymást, hiszen mindkettő az

ember életéről, a világban elfoglalt helyéről, hivatásáról, céljáról szól.

Nekem kémia a másik szakom. Azt is fontosnak tartom, hogy a hit és a tudás szintézisét megteremtjük magunkban s megmutassuk az embereknek. Főleg leendő hitoktatóknak fontos, hogy más tanári szakon is szerezzenek diplomát, hogy a tantestület teljes értékű tagjai lehessenek. Másrészt pedig a pedagógus azoknak a gyerekeknek is megmutathatja a keresztény életet, akik nem járnak hittanra, hiszen nevelni matematika vagy kémia órán is lehet.

Többen közülünk angol szakot végeznek. A teológiai diplomával aligha tudnánk megfelelő megélhetést biztosítani magunknak, még hittanárként sem. Másrészt viszont a nyelvtudás igen hasznos a teológiában. Hasznos lenne megnyújtani a teológiai stúdiumokat, s az első évet nyelvtanulásra fordítani.

Hogyan látjátok a teológia és egyéb szaktárgyak kapcsolatát? Melyiknek van szüksége a másikra?

Eddig főleg arról esett szó, hogy az egyéb szakok hogyan hasznosíthatók a teológiában. Most fordítsuk meg a kérdést. Történelem szakos vagyok, de igen fontosnak tartom a teológiát, hiszen része az általános műveltségnek, főleg Európában, ahol a kultúra a keresztény szellemiségre épült.

Ha történelemmel, filozófiával, irodalommal komolyabban akarunk foglalkozni, nem kerülhetők meg a kereszténységre vonatkozó kultúrtörténeti-teológiai ismeretek. A teológia integráns része az általános műveltségnek. A tudományokkal együtt pedig az igazságnak különféle oldalait jelenítik meg. Nem beszélnék itt a tudományágak alá- vagy fölérendeltségéről, hiszen minden tudomány csak a saját területén kompetens tételek felállítására, amikor más területre is átcsúszik, szerepzavarba kerül.

A művészetek jó része sem érthető meg a Biblia, a kereszténység ismerete nélkül.

A teológia tágítja a látókörömet, lehetővé teszi azt, hogy egészben szemléljem a világot. Enélkül gondolkodásmódom beszűkülne.

Azt gondolom, hogy a jövőben sokkal nagyobb szükség lesz mindazokra, akik itt tanulnak a teológián. Már csak ezért is nagyon fontosnak tartom a szakértelem követelményét a legtágabb, legsokoldalúbb értelemben. Ez végső soron egzisztenciális követelmény is.

Én az áthallgatást, a párhuzamos képzést máshonnan közelíteném meg. Minden tudománynak létezik saját nyelve, a teológián mi is megtanulunk egyfajta nyelvet, amely gyakorlatilag az egyháznak

is a nyelve. Úgy látom, hogy iszonyatos szakadék van a hétköznapis ember nyelve és e nyelv között. Ezt azért tartom különösen veszélyesnek, mert az egyház alapvető küldetését csak az emberek megszólításán keresztül tudja teljesíteni, tehát egy teológusnak nagyobb szüksége van a nyelvre, mint mondjuk egy biológusnak.

Véleményem szerint inkulturációs válságban van az egyház, hiszen az a nyelv, amit beszél, ma már nem élő nyelv. Ma például leírtam ezt a mondatot: „bensőséges kapcsolatot akarunk kialakítani embertársainkkal”. Aztán éreztem, hogy manapság nem használjuk az „embertárs” szót, s kijavítottam „ember”-re. Hogy meg tudjunk jelenni a világban, mi teológusok, ahhoz új, közérthetőbb nyelvre van szükség. Valahogy le kell tudnunk fordítani azt a nyelvet, amit itt tanulunk. Ebben fontos szerepük lehet a kiegészítő szakoknak is. Úgy vélem, a kulturális értékrendek, életformák versenyében az egyház is arra van kényszerítve, hogy közérthetőbb nyelven szólaljon meg.

Szerintem nem elég egy másfajta nyelvet megtanulni. Sajnos már elmúlt az az idő, amikor pusztán ezzel bármilyen helyzeti előnyre lehetett szert tenni. Véleményem szerint sokkal inkább egyfajta tanúságtétel az, ami megmaradt az egyház számára, vagy annak aki a teológiával foglalkozik. Ez az az eszköz, amellyel el lehet jutni az emberekhez. Arra gondolok, hogy valami különös jelet kell felmutatnia már pusztán léteével, és nem a szavaival. Valamilyen módon tükröznie kell egy olyan lételményt, hogy nem feltétlen és elsődleges módon vesz részt ebben a merőben tárgyiasító kultúránkban. Tehát azt az elményt kell nyújtania a korának, a környezetének, hogy azon kívül, hogy tárgyakat ismer, fenntart egy területet, fenntart egy nagyon is hangsúlyos teret annak, ami szent, egészen személyes, és nem tárgyiasítható. Szerintem egy ilyen „nyelvnek” a tökéletesítését — mely egyfajta őrzés, örökös és kiállítás — nem egy újabb szaktudomány elsajátításával érhetjük el.

Az egyház a Szent hordozója, de társadalmi intézmény is, egy adott kulturális játéktérben. Itt sokan megszólalnak, és csak azt hallgatják meg, akinek a szava érthető.

Én is úgy vélem, hogy a különböző tudományos nyelvek megtanulása nem elegendő a párbeszéd kialakítására. A valódi párbeszéd alulról építkezik, erkölcsi elvekre. Amit ma tapasztalunk dialógus címen, az nagyon erőltetett, csak az alapelveket hangoztatja és hangsúlyozza. Nem történészek és teológusok között kell párbeszédet folytatni, nem nyelveket kell egymástól megtanulni, mert ilyenkor csak szavakat mondunk, fogalmakat dobálunk, mindenki csak azt hajtogatja, amit erről vagy arról gondol, de ezek a jelentések elcsúsznak egymás mellett. Párbeszédet csak emberek tudnak folytatni egymással.

Én úgy érzem, hogy ha a teológusok és a lelkipásztorok nem változtatnak a beszédmódjukon, gettó lesz az egyházból. Ha vi-

szont gettó lesz, akkor nem teljesíthetjük a küldetést, amit mindnyájan megkaptunk a keresztségkor és a bérmeákozáskor.

A történelem során több esetben sikerült ez a váltás. A kereszténység például meg tudott jelenni a görög filozófia fegyverzetével, bele tudott illeszkedni az akkori kultúrába. Nem biztos, hogy mindig a legegyszerűbb nyelvet használta, de az biztos, hogy nem volt neveltséges. Mert ha ma valaki kvarkokról beszél a televízióban, lehet, hogy alig értik páran, de nem nevet rajta senki. Ellenben ha mi elkezdünk az angyalokról és ördögökről beszélni a televízióban — és mondhatnánk sok más témát —, akkor egyszerűen nevetnek rajta az emberek. De így van ez a humán tudományok területén is. Hiába, nehezen érthetőek ezek a szaknyelvek, az emberek máshogy tekintik, mint egy teológiai eszmevetuttást.

Az egyház által közvetített üzenetet a formája vagy a tartalma, az általa hordozott értékrend miatt érzik az emberek idegennek? Meg tud-e szólni az egyház úgy, hogy az általa közvetített igazságokat elfogadja a világ?

Ebben segítségül lehet-e hívni a szaktudományokat?

Bizonyos vagyok benne, hogy ezzel kapcsolatban ugyanazt választolnák a professzoraink, amit én: az egyház üzenetének van olyan része, amely nem alkalmazkodhat a társadalmi elvárásokhoz. Ha a nyelven változtatunk, ezt avval a felelősséggel kell tenni, hogy az alapigazságok megmaradjanak. A világ és az egyház értékrendje között mindig bizonyos feszültség áll fenn. Ez mindig is megvolt, ezt azonban bizonyos esetekben tompítani lehet, és kell is.

Szerintem igen. Beszéltünk már róla: a teológia a maga állításait mindig egy adott kor színvonalán, egy adott kor tudományos nyelvén fogalmazta meg. És akkor az ott nem volt neveltséges. Az akkor úgy hangzott, mint ahogyan ma a kvarkokról beszélnek, attól függetlenül, hogy értették-e azt, amit például Szent Tamás mondott, vagy sem.

Döntően fontos az, hogy éppen kinek szól az üzenet. A teológusok — úgy tűnik — a mindenkori szellemi elittel kívánnak párbeszédet folytatni. Az igazán lényeges kérdés azonban az, hogy a hétköznapi emberek meg tudjuk-e szólítani. Ehhez az kell, hogy életet tudjunk adni a szavainknak; hogy azok hitelesek legyenek. Ez lényegesen fontosabb, mint az, hogy otthon legyünk a doktorok nyelvében.

A farizeusok is használtak olyan szavakat, amelyeknek már nem volt értelmük, de jött Jézus Krisztus, és e szavaknak új értelmet adott. Szerintem ez lesz a jövő útja, mert különben a társadalom elidegenül az egyháztól. A fogalmaknak újra értelmet kell adni, és ezt elsősorban úgy lehet elérni, hogy azokat hiteles és élő, ugyanakkor érthető tartalommal töltjük ki.

Hogyan tervezitek: az itt szerzett végzettséget, tudást milyen téren, módon kívánjátok hasznosítani?

Szeretnék hittant tanítani. Tehát amikor idejöttem, már úgy jöttem ide, igenis ezzel a végzettséggel valamit kezdeni akarok.

Én is tanítani szeretnék, pontosabban nevelni az iskolában. S ebben nagy segítségemre lehet a másik szaktárgyam mellett a teológia is.

A hitoktatás mellett a szociális munkát tartom elsődlegesnek.

Amikor elkezdtem a teológiát, nem gondolkoztam azon, hogy ha majd az egyetem után elhelyezkedek, akkor mondjuk „E” vagy „F” kategóriás leszek, s ezért ennyi vagy annyi fizetést fogok kapni. Később nyilván mindannyiunkban megjelennek konkrétabb, valóságközelibb célok, tervek is. Engem például már évek óta fő célként az vezet, hogy ha megszereztem a kellő tudást, azt átadhassam másoknak.

Többen közületek hittanárok lesznek. Milyen más szerepet vállalhat egy civil teológus az egyházban?

Legfontosabbnak az ifjúság pasztorációját látom, minden szinten, a hitoktatástól az egyetemi lelkeszségek kiépítéséig. De testhezálló feladat lenne a karitatív munkák végzése és összefogása, egyesületek, szervezetek irányítása, illetve a megjelenés a médiában, talán elsősorban a katolikus sajtóban.

Főleg a növekvő paphiány miatt egyre nagyobb szükség van a civil teológusokra az egyházközségek életében, a lelkipásztori munka különféle területein. Fontos, hogy legyenek olyan magasan képzett és hiteles életű emberek, akik komolyan és elhivatottan felvállalják a klérus feladatainak egy részét. Nagy tudásukkal, dialógus-centrikus szellemiségükkel és hiteles életükkel helyreállíthatják a társadalomban a teológia tudományának tekintélyét is.

Nem tudom még, mit tudok majd kezdeni a teológiai végzettséggel, de úgy látom, hogy ez nem kitaposott út, hanem nagyrészt saját kezdeményező készségünkre, találékonyságunkra vagyunk hagyatva. Nincsenek ugyanis intézményes keretei a világi teológusok foglalkoztatásának.

Úgy látom, hogy lehetőségek lennének, csak nem nagyon bízunk a világi teológusokban.

Kik?

Sok múlik azokon, akik tulajdonképpen hasznosíthatnák a mi szellemi erőforrásainkat, és szabályozhatnák annak felhasználását. De a bizalom hiányán túl féltékenységet is tapasztaltam. Emiatt sokfelé nemhogy ajtót nyitnának, még az ablakokat is bereteszelek. Én azonban hosszú távon látok lehetőséget arra, hogy hasznosíthassuk majd ezt a tudást.

Úgy érzem, hogy a teológia erőteljesen különbözik a többi szaktól. Ha megnézzük például az orvosi vagy a tanári szakokat,

mindenki tudja azt, hogy körülbelül mi vár rá, hova mehet dolgozni, milyen lehetőségei vannak, de a civil teológus nálunk még kitaposatlan ösvényen, járatlan úton indul el. Lehetőségek adódnak ugyan, de ezek még kezdeti szinten vannak. Egyelőre nagyon nehéznek látom ezt a szolgálatot.

A nehézségek miből adódnak?

Az egyházban sokhelyütt nem szívesen fogadják a világiakat, persze vannak kivételek, bár nő lévén szerintem még nehezebb dolgom lesz, mint a férfiaknak. Társadalmi téren azonban mintha lassan rájönnének az emberek arra, hogy szükség van a teológusokra, legalábbis olyan szakmákban, ahol életről és halálról van szó, ahol érzik, hogy az orvos nem elég, szükség lesz a teológusra. Én egyébként hittant szeretnék tanítani, és szeretnék valamilyen egyházi szeretetszolgálatban tevékenykedni.

Nekem az a problémám a karitatív szolgálatokkal, hogy akkor minek tanultam négy vagy öt évig teológiát, többek között például görögöt vagy hébert, hiszen nem mint teológus megyek oda beteget ápolni, hanem mint hívő.

Hogy elmész a betegekhez vagy a gyerekekhez, abban közvetlenül valóban nincs benne a görög, de valahol mégiscsak benne van... Persze nem a görög szavakat meg a kifejezéseket oktatom vagy használod, de hogy a gondolkodásmódod olyan szinten legyen, hogy az egész újszövetségi gondolatvilágot átlásd, ahhoz igenis kell a görög meg a héber.

Én inkább úgy érzem, hogy a civil teológus létezésével mintha senki sem számolna. Mert amikor elmész sekrestyésnek, hitoktatónak vagy egyéb szolgálatba, nem úgy számítanak rád mint teológusra: senki nem várja el tőled, hogy teológiailag képzett légy. Biztos, hogy minden szakmát sokféleképpen lehet megélni, de ha mérnök lételemre takarítóknak vesznek fel, mondhatom azt, hogy ehhez nagyon hasznos volt, hogy elvégeztem az egyetemet, mert esetleg sokmindenről tudok beszélgetni a portással, de akkor mégsem mint mérnököt vettek oda föl.

Úgy látom, nincs ez másképp a hitoktatás területén sem. A tanítóképzőben azt tanítják, amire az általános iskolában a tanítóknak szüksége van. Amit viszont mi tanulunk, az egészen más. Semmi átfedés nincs a két intézmény tananyaga között. Mint hitoktató van jelen, nem mint teológus, ehhez elég lenne a hároméves hitoktatói szak, ahol pedagógiai képzést is kapnak.

Szüksége van-e az egyháznak a civil teológusokra?

A sajnálatos tény, amellyel mindnyájunknak szembe kell néznünk egyházunkban, a fokozódó paphiány. Így nagyobb lehetőség — sőt szükség — van arra, hogy a civilek egyre jobban kivegyék részüket az egyházi életben. A felsőfokú teológiai végzettsé-

get igénylő, de az atyák válláról levehető lelkipásztori feladatok a folyamatosan kikerülő végzős teológusokra várnak.

Véleményem szerint Magyarországon nem teológus, hanem papképzés folyik, és ennek egy területéhez kapcsolódhatnak civilek is. A legnagyobb probléma, hogy a civilek szerepével nem foglalkoznak komolyan. Szerepet legfeljebb a hitoktatásban szánnak nekik, a paphiány miatt, de ezt is inkább kénytelen-kelletlen. És távolról sem csak a klérus részéről van így, a hívek egy részében még a régi szemlélet él. A plébániánkon van egy civil ember, illetve már nem civil, pár éve felszentelték diakonusnak. Orvos, többgyermekes családapa, és ő prédikál misén. A hívek egy része szinte döbbenettel fogadja, miért nem a családjával foglalkozik, miért itt beszél. Sokan még ma sem tudják elképzelni, hogy egy civil például temessen.

Én egy civil teológus szerepét abban is látnám, hogy különböző fórumokon, tehát az egyházon belül és kívül a médiában a kritikai szerepet vállalja. Keresztény szempontból, kritikusan értékelje a társadalmi folyamatokat, de járuljon hozzá az egyházon belüli párbeszéd kialakulásához is. Ez nyilván nagyon nagy felelősséggel jár. S ehhez természetesen komoly szakmai felkészültség is kell, hiszen ebben az esetben a civil teológus a nyilvános megszólalás során esetenként mint az egyház véleményének képviselője jelenne meg a közönség előtt. Ki más, ha nem a teológus az, akinek az új szellemi irányzatokkal szemben, vagy éppen azok oldalán véleményt kell nyilvánítania, aki a híd szerepét láthatja el a keresztény értelmiség és a klérus között, és még sorolhatnánk; akinek meg kell jelenítenie az egyház prófétai, kritikai küldetését? Ez nem egy hittanárnak, nem egy gyakorló papnak a feladata, hanem annak az embernek, akit a hivatása, a végzettsége, a társadalomban elfoglalt helye pontosan erre tesz képessé: hogy képviselje a keresztény tanítást ebben a szellemi-kulturális kiszorításban.

Sajátos küldetésük van a társadalomban és az egyházban egyaránt, éppen azért, mert életmódjukban közelebb állnak a hívekhez, mint a papok. Ezt azonban nemcsak szellemi teljesítményükkel érhetik el, hanem hiteles, példaértékű életvitelükkel is. A valóságosság nem (csupán) magánügy, kell, hogy a civil teológusok aktív részesei legyenek a társadalmi élet formálásának, tagjai a keresztény értelmiségnek.

KISS SZEMÁN
RÓBERT

A háború fenomenológiájához

Született 1962-ben Salgótarjánban. Az ELTE magyar–szlovák szakán végzett 1985-ben. 1988 óta a Vigilia belső munkatársa, az ELTE és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészkarának tanára.

A kérdés megközelítése abban az értelemben nem jelent majd előrelépést, ahogyan azt a mai ember elvárná. Ugyanis nem szolgálok megoldásokkal, nem birkózom meg azzal a kérdéssel sem, hogy meg lehet-e szüntetni a háborúkat az emberiség történelmében stb. Sőt, éppenséggel hátrébb araszolok, és egy távolibb perspektívából igyekszem szemlélni a dolgot, még akkor is, amikor látszatra szórshálhasogató módon részletkérdések tárgyalásába bocsátkozom. A husserli filozófia „kézműves ethoszát” igyekszem ötvözni, mondjuk így, a történelemfilozófusok vizionárius látásmódjával, s megkísérlem az egészet részleteiben látni, a részleteket pedig az egészbe összeolvasztani. A kérdés megválaszolása helyett a kérdések fölvetését célzom meg, s ebben az értelemben nem jutok egyről a kettőre, legfeljebb az egyről a nullára. Ám ez az a szám, amely mégis kifordította sarkából a világot.

A jelenség megragadásának kísérlete

Úgy gondolom, történelmi koroktól függetlenül minden férfit, aki csak egyszer is kardot rántott, ágyút sütött el, vagy gépfegyvert szorított az oldalához, hasonló érzés kerítette hatalmába; az elnyomhatatlan és leplezhetetlen izgalom. Valami olyasmi lehetőségének az izgalma, amivel ezidáig a rendes életben nem rendelkezünk, amit egészen addig a pillanatig nem ismertünk, és most íme, mégiscsak megadatott nekünk. Ez az érzés bizsergető, s komponenseit tekintve a hódítás és a büszkeség dominál benne, egyáltalán, megnyilvánulási formáit tekintve hasonló természetű, mint a nemi gerjedelem. A láncait vesztett nemiség és a háborús akarat szoros összefonódásáról írt a délszláv háború kapcsán Ivan Colović, aki *A háborús kupleráj* című esszéjében¹ a szerb háborús folklór tárgyalása kapcsán világított rá a nemiség és a háborús erőszak összekapcsolódásának lényegi jelenségeire: eszerint az igazi szerb férfi, legalábbis ezt sugallják a tömegtájékoztató eszközök és a ponyvairodalom, nemcsak harcászati, hanem legalább olyan jól bevethető nemi fegyverrel is rendelkezik, s e kettő együtt a legteljesebb önmegvalósítás eszköze. E jelenség maga azonban nem csak és kizárólag

¹ *Magyar Napló* 1994. febr. 18. V. 3. 18-20.

konkrét háborúhoz kapcsolható, s nem tudható le azzal, hogy ha véget ér a háború, a jelenség maga is megszűnik, mert annál jóval elementárisabb erejű. Ennek az elemi erőnek a bizonyítéka a mai szlovák költő, Štefan Strážay verse, amely olyan társadalmi környezetben született, ahol a konkrét háborús élmény még kevésbé van jelen, mint hazánkban.

Zbran Literárny
tyzdenník, 1990 máj 25.
8.o Hizsnyj Zoltán
fordítása)

*Amikor a suhanc először / markol meg egy / élesre töltött fegyvert, /
nem az jut eszébe, / hogy a viláért sem / használná — ellenkezőleg, /
egész testét átjárja az /-új, logikus és váratlan / lehetőség keltette ámu-
lat: / fegyverrel a kézben / egész más a világ és hogy nem hihet / még
magának sem.*

A büszkeség, az öntudat hirtelen, ugrásszerű megnövekedése, a gátlásoktól való megszabadulás kíséri hát a fegyver birtoklásával járó izgalmat, s az egésznek meglehetősen baljós és sötét árnyalatot kölcsönöz az izgalom háttérében álló tagadhatatlan tény, hogy a fegyver egyéni hatalmunk olyan megnövekedését okozza, amelyet nem kísér tudatunk, szellemünk tágulása, sőt, olykor úgy látszik, mintha e kettő fordított arányosságban állna egymással.

E versbeli képre a későbbiekben időnként még vissza fogunk utalni, mint a harcos képének jellegzetes 20. századi megrajzolására. Olyan emblémának tekintem, amely a harcot és a háborút szimbolizálja. A fegyverét szorító fiatalember képében megragadhatjuk a harc és a háború legjellemzőbb jegyeit, melyek közül az első, amelyet szóba hozunk, a hatalom.

A hatalom és a fegyver mint az elidegenedés eszköze

A hatalom felfogásom szerint nem egyéb, mint önmagunk kivetítése, önmagunk tárgyiasítása, ha úgy tetszik, önmagunk szubsztanciájának térben való felhígítása. Hatalmunk annál nagyobb, minél szélesebb körben tudunk *hatni* (nyilván nem véletlen a magyarban a közös tő), minél messzebbre tudjuk magunkat kivetíteni, minél nagyobb területen tudjuk érvényesíteni akaratunkat. Mintegy kiterjesztjük szubjektumunk határait, s ezzel tágítjuk tevékenységünk kereteit. Célunk, hogy az életnek minél nagyobb területe tartozzék hozzánk, legyen hatalmunk alá rendelve.

Miután azonban e szándékunkban és törekvésünkben nem állunk magunkban a világon, miután nem lelketlen és passzív, hanem lelkes és aktív teremtményekkel is körül vagyunk véve, akik minden jel szerint hasonló expanzióra törekszenek, a földön nem létezik *der Wille zur...*, hanem csak *die Willen zur...* mert akaratom a másikéba ütközik, s az ütközések folyamatossága küzdőteret hoz létre — planetáris méretűt. Önmagunk „időbeli” kiterjesztésének eszköze a nemiség — különösen hangsúlyozzák ezt egyes biológusok, mint például Richard Dawkins — amellyel génjeinket örökítjük tovább, míg „térbeli” kiterjesztésünk eszköze a fegyver.

Mert a fegyver segítségével, a technika fejlődésének következményeként, egyre nagyobb terület fölött gyakorolhatom uralmamat. (Már ha hagyják.)

A fegyver általi *máshol* való jelenlét természetesen önmagunkra is visszahat, visszahat *jelen való létünkre*, s jelen nem valóvá változtatja át. Az ember számára ugyanakkor nem a kívülről rászegezett fegyver a legveszélyesebb. A fegyver természetének sokkal ártalmasabb sajátossága, hogy abban tesz leginkább kárt, aki kezében tartja. Ahhoz azonban, hogy ezt kifejthessük, vissza kell térnünk a fiatal fegyveres képéhez: képzeljük hozzá, amint egy mező közepén egyik lábát előre vetve fenyegetően, de mindenképpen feszülten néz a *távolba*, a horizontra szegezi pillantását, miközben egyik kezét a géppisztoly agyára szorítja, másik kezét annak ravaszán nyugtatja. Egy eszköz és az eszköz használatának tudása által olyan hatalom keletkezett így, amely egy másik hasonló fölbukkanását várja. Mind az eszköz, mind pedig a használni tudás mögött a társadalom áll, amely anyagi javainak és ismereteinek jelentős részét halmozta föl e fiatalember és a fegyverre szövetségében, tehát a fegyveres fiatal férfi nem egyéb, mint az emberi társadalom törekvéseinek egyik legjellemzőbb megnyilvánulása. Az eszköz és a tudás kettőséből most a tudást emeljük ki, amely azonos azzal, amely fölébe emelte az embert a jó és a rossz nem-tudásának. Mert a jó és a rossz tudása vagy nem-tudása körüli herce-hurca volt az, amely létrehozta az első hatalmi harcot az ember és Isten között, s elvezetett az első *villámháborúhoz*, amely egy fennálló status quo, jelen esetben a paradicsomi állapot megőrzésére vagy elvetésére irányult. Ezt a háborút az ember gyorsan elveszítette, mert hogyan is értékelhetnénk másként az Eden elhagyásának kényszerét?

És nyertünk-e azóta háborút? Amennyiben feltételezzük, hogy a háború mindig a fennálló viszonyok megváltozásához vezet, az ember régi status quo-jához képest minden változás veszteség. Ha valóban Isten képmásai vagyunk, minden rajtunk végbemenő változás veszteség, torzulás az eredetihez képest. Amikor a gépfegyverét szorító katona a szemhatárt pásztázza, azaz igazából több ezer méterrel *odébb* van jelen, akkor nem mondhatunk mást, mint hogy önmaga az adott pillanatban csökkent értékű személyként van önmagában jelen. Amikor valamilyen eszköz által a térben valahol máshol tárgyasulunk, akkor az eszközt önmagunk szubsztanciájának hígítására használjuk. Az emberi lényeg ilyen fajta megritkulása figyelmeztet bennünket arra, hogy a háborúnak a fegyver birtoklásával járó gerjedelmen kívül egy másik, igen fontos fenoménjához jutottunk el: az ember elsekélyesedésének, felhígulásának a fogalmához, 20. századi szóhasználattal élve: az *elidegenedéshez*. Az önmagunktól való elidegenedés annál teljesebb, annál nagyobb mértékű, minél hatékonyabb eszköz áll hozzá rendelkezésünkre. Az ember hitetlenkedve csóválja a fejét:

önmagunk kivetítésének, tárgyiasításának egyre hatékonyabb módja határozná meg történelmünk menetét? A hajítódárdányi távolsággal kezdődően a néhány száz lépésnyi puskalövésnyi messzeségen keresztül a planetáris katasztrófát előidézni képes kozmikus elidegenedés felé vezetne az utunk? És hol a vég?

E kérdés megválaszolására nem vállalkozom, csupán visszatérve kiinduló képünkhöz megkockáztatok egy feltevést, amely az emberi akarat szabadságán alapszik: önmagunk fegyver általi tárgyiasításának, kiterjesztésének lehetőségével nem *kell* feltétlenül élnünk, úgy is mondhatnánk, adva van a lehetőség igénybe nem vételének, sőt határozott elutasításának az útja-módja.

Ennyit előlegzésképpen azok számára, akik e téma tárgyalásának kanyargós ösvényén kitartottak mellettem, mielőtt újabb kaputóknak indulnánk.

A harc és a háború mint az eksztázis formája

Az emberi kultúra történetében nem volt mindig egyértelmű, hogy a gondolkodók a háborúval szemben a béke pártját fogták. Héralitosz számára a háború például „mindenek atyja és mindenek királya”, az emberi kiteljesedés formája, olyan tevékenység, amely során vagy istenkké, vagy rabszolgákká válunk: „gyerekeket istenkké tett meg, másokat emberekké, egyeseket rabszolgákká tett, másokat szabadokká” (D 53). E rövid töredékek első olvasatukban a környezetén uralkodni vágyó ókori ember önkifejeződési formái. A háborúnak és a harcnak ezt az alapvető jellegzetességét nemcsak hogy nem szabad szem elől tévesztenünk, hanem éppen ellenkezőleg — a harcoló emberről, a háborúzó nemzetekről ma is bizvást feltételezhetjük, hogy úrrá akarnak lenni valamin, amit a legfőbb veszélynek éreznek önmaguk létét illetően.

A héralitoszi mondat szövegén — különösen a második részen — átsüt annak tudása, hogy a harc és a háború elementáris erő az ember életében, amely képes őt kiragadni mindennapiságából, s átröpíteni valamiféle orgiasztikus szférába, amelyben valójában megmutatkozik, ki mennyit is ér: hiszen egyeseket a harc és a háború határhelyzetei istenekhez tettek hasonlatossá, illetve rabszolgákká változtattak. Válaszokat kell adnunk bizonyos kihívásokra, amelyek legmélyebb egzisztenciánkat érintik. E válaszadást pedig mindig meg kell előznie az önmagunkkal — lelkünkkel, lelkiismeretünkkel — való szembesülésnek. E szembesülés által válik a külvilággal, a létezőkkel való külső harc belső természetűvé. Olyan kérdésekre kell válaszolnunk, hogy ha eszközeinknél és értelmünknel fogva hatalmunkban áll megsemmisíteni másokat, megtehetjük-e. Nem csoda, ha e kérdés olyan felfokozott lelkiállapothoz vezet, amelynek semmi köze a megszokott mindennapisághoz. „A harcos szerepének az a sajátossága, hogy

³Patočka, Jan:
Přirození svět a
fenomenologie (A
természetes világ és a
fenomenológia)
Bratislava, Obzor, 1967
58. Németh István
fordítása

az embert ember voltának a peremére szorítja, a mindennapiság melegéből a nemlét fagyos birodalmába. Ebben a szembesülésben felbomlik az ember és a szerep egysége” — írja Jan Patočka.³

Patočkanak igaza van abban, hogy a mindennapiságból való kilépés egyben a benne játszott szerep elhagyását is jelenti, ugyanakkor azonban nem jelenti a teljes és tökéletes „lemeztele- nedést”, a szerepektől való végleges megszabadulást, mert a harc- nak és a háborúnak is megvan, létrejöhet a maga mindennapisá- ga, megszokottá válhat, sőt szerepek is kialakulhatnak benne. A háborús eksztatikon, a háborús magánkívüliség ugyanis csak rö- vid intervallum az ember életében, amit rövidesen az új, de már háborús mindennapiság követ. A harcosból zsoldos vagy rabszol- ga lesz, s a harci szellem csupán nehezen és mesterséges eszkö- zökkel tartható ébren. A háború és a harc mindennapiságának legékesebb példája a civil társadalmakba tagozódó fegyveres erő létezésének lehetősége: a foglalkozásként jelenlévő rendőrségé, katonaságé, fegyveres testületeké.

Harc vagy háború?

Mindezidáig együtt tárgyaltuk a harc és a háború fogalmát, s a kettő jelentésmezejének nagyrészt egybeeső területével foglalkoz- tunk. Most essék szó arról, amiben különböznek egymástól. A két fogalom között valójában közös jelenség húzódik meg — e jelen- séghez és egymáshoz való viszonyuk azonban eltérő. A harc való- jában elsődleges, a háború belőle származtatott másodlagos jelen- ség. Harcot az egyén folytat létéért, életéért, s mint ilyen, elválaszt- hatatlanul hozzátartozik az emberi lényeghez. A harcnál jóval újabb keletű jelenség a háború, amely már a történelmi ember jel- legzetessége. A háborút az emberi történelem szülte meg azáltal, hogy az egyéni és az esetleges harcokat közösségi és szisztematikus harcsorozattá szervezte. E harcsorozat, azaz a háború célja ugyan- az, mint a harcé: valaminek a megszerzésére irányul, ami azidáig nem volt a harcoló fél birtokában. A történelem előtti ember, aki idejének nagy részét létfenntartására fordította, csak annyi energiát fordíthatott a másikkal való harcra, amennyit valószínűleg pótol- hatott a megszerzett zsákmányból. A történelmi ember az egyre nagyobb zsákmány megszerzésének reményében egyre nagyobb energiát fordíthat háborúskodásra, amely során a felhalmozott em- beri és anyagi energiaforrások felszabadulnak. A háború nem egyéb társadalmilag magas szinten szervezett harcnál.

A harc és a háború mint önkifejeződési forma mai társadal- munkban is jelen van. Ennek csak egyik oka a térségünkben fo- lyó háború példája, ám vakság volna csupán erre visszavezetni a háborús akarat erősödését, amely most már a szubkultúra szférá- jából egyre inkább polgárjogot nyer a társadalmi életben is. Egy

budai gimnázium közelében álló buszmegálló falán láttam a következő firkát: „Háborút!” Szembeötlő, hogy e sürgető követelés nem tartalmaz célt, nem irányul senki és semmi ellen, csupán elemi erővel feltörő akaratot fejez ki. Alá egy kevésbé forrófejű kommentátor, akinek nemes indulata megbocsáthatóvá teszi szavait, a következőt írta: „Ha megkapnád, rinyálnál, mint a fürdős kurva...”

A háború, sőt, a háborúnak még csak gondolati szinten való akarása vagy elutasítása is a magánkivüliség állapotába kergeti az embert. Mennyivel eksztatikusabb hát a valóság maga. A harcoló ember, a háborúzó nép a magánkivüliség állapotában van. Ez az állapot értelmezhető pozitívan és negatívan egyaránt. Pozitívan annyiban, amennyiben általa elmenekülhetünk a nem-mindennapiságba, azaz a lét igazabb birtoklási módjába, ahol a mindennapiság törvényei hatályon kívül helyeztetnek. A kérdés csupán az, mi kerül e törvények és szabályok helyébe? Mert a harc és a háború egyszerre *lemondás és orgia*. Persze fölvetődik a kérdés, igazi nem-mindennapisághoz vezet-e a harc és a háború eksztázisa, vagy csupán jól álcázott kelepce, amelyben szirének tanyáznak, s a pszeudo-eksztázis dalát éneklük? Nem önmagára gyűjtja-e házát a háborúzó ember, hogy melegedhessen a tűzvésznél, amelyben minden java a lángok martalékává válik? A háborúzó nép nem ahhoz a gazdához hasonlatos-e, aki, amikor kigyulladt a tűzhelye, kiszaladt az udvarra, s kívülről látott neki az oltásnak a helyett, hogy belülről fogott volna hozzá?

Megkockáztathatjuk, hogy a harc és a háború önmagunkból, bensőnkéből fakad, s fő hajtóereje a vágy, a sóvárgás valamiféle *más*, valamiféle *teljesség* után. E más és teljesség az *Oszövetség* első könyveiben a Kánaán, az *Újszövetségben* az Éden: a földi és az égi haza. Így jelentkezik a *Bibliában* a jobbért folyó küzdelem: a külső ellenséggel, a leigázóval szembeni fizikai harc az önmagunkkal vívott *belső* küzdelemmé változik át. Míg a dávidi zsoltárok ereje és szépsége a külső és a belső ellenséggel folytatott küzdelem feszültségéből származik, a keresztények számára a Jóért folyó küzdelem végérvényesen a lélek mezejére terelődött. Ez a legabsztraktabb síkon vívott legvalóságosabb harc a legvalóságosabb ellenséggel: önmagunkkal. Kíméletes embertársunk iránt, s kegyetlen önmagunkkal szemben. Egyébként nem vagyunk több az ösztönlénynél, kakukkfiókánál, aki idegennek érezvén magát a fészekben, amelybe véletlen folytán *belévtetett*, meg akar szabadulni versenytársaitól, így kilökdösi őket a fészekből. Ezt az ösztönt pedig a létért való félelem és a bizalom hiánya táplálja. Mert ha nem bízunk abban, hogy nekünk is *jut*, úgy viselkedünk, mint a tanítványok a csodálatos kenyérszaporítás előtt. Holott, ha a végtelent valóban végtelenként, a mindenhatót valóban mindenhatóként képzeljük el, nem szenvedhetünk hiányt.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI
ÉVKÖNYV

Bertényi Iván és Dóka Klára szerkesztésében jelent meg a sorozat első kötete, Kumorovitz Bernát, a világhírű tudós emlékének szentelve tanulmányai egy részét. Kumorovitz Lajos (premontrei szerzetesként vette fel a Bernát nevet) 1900-ban született a szepességi Ötösbányán. Apja lengyel, édesanyja szlovák anyanyelvű volt, igazán jól lőcsei gimnáziumi évei alatt tanult meg magyarul. 1918-ban lett premontrei novícius Jászón, s 1921-ben tette le első fogadalmát. Itt kapta azokat az ösztönzéseket, amelyek a címer- és pecséttan felé fordították érdeklődését. A kiváló képességű fiatalemberre Szentpétery Imre is fölfigyelt, tőle kapta doktori értekezésének témáját. 1926-ban gödöllői tanár, de tovább dolgozott mentora mellett az egyetemen. Hatalmas érdemeket szerzett azzal, hogy rendje országosan ismert történészeit, Oszvald Arisztidet, Horváth Antalt, Hermann Egyedet és Gábritel Asztrikot munkaközösségbe kovácsolta. Valamennyien a hazai történettudomány meghatározó személyiségévé váltak, Hermann Egyed magyar katolikus egyháztörténete például ma is alapvető forrásmunka.

A második világháború végén a budapesti tanárképzőbe került, s megkezdte a premontrei rendtörténet megírásának előkészületeit. Ezt nem sikerült tető alá hoznia. Ráadásul rendje feloszlatakor Bécsben és Rómában összegyűjtött pecsétmásolatai, jegyzetei és kéziratjai elvesztek. Civil kutatóként dolgozott tovább, s mind több figyelem, nemzetközi elismerés kísérte tevékenységét. Akadémiai levelező tagságát azonban csak 1989-ben kapta vissza. 1992-ben hunyt el. Egy évvel később jelent meg *A magyar pecséthasználat története a középkorban* című munkája. Hogy a nehéz években is mennyire hűséges maradt rendjéhez, az is jelzi, hogy az Akadémiától kapott kárpótlását a gödöllői kápolna építésére ajánlotta föl. Amint Fényi Ottó, a rend perjele írja tanulmányában, ebből az összegből születtek a kápolna téglái. A nagy tudós hát a lelki újjáépítésből a szó legszorosabb értelmében vette ki részét.

RÓNAY LÁSZLÓ

THOMKA BEÁTA: TOLNAI OTTÓ

A Szegedy-Maszák Mihály által szerkesztett, 1994-ben indult könyvsorozat (*Tegnap és Ma — kortárs magyar írók*) második köteteként látott napvilágot Thomka Beáta monográfiája, amely Tolnai Ottó eddigi életművét kíséri nyomon. Annak ellenére, hogy az opus szerkezete Tolnai szövegeinek megjelenési kronológiáját követi, és helyenként túlságosan hangsúlyozza az író biográfiai adatait, Thomka Beáta munkája mégis irodalomtörténeti jelentőségű, hiszen elsőként kísérli meg feltárni a szerző alkotásainak poétikai összetettségét és alakulástörténetét. Tegyük mindjárt hozzá: sikerrel, ugyanis képes megmutatni azokat a vonatkozási pontokat, melyeket az életmű belső logikája diktál (például motívumok át- illetve újraprendeződése) és azokat a kontextuális tényezőket, melyeket a hatástörténeti szituáció alakít ki (például különböző diszkurzusnyelvek egyidejűsége Tolnai művészetében).

Thomka Beáta interpretációja szerint az életmű „irányzatokkal nehezen jelölhető, az irodalomtörténeti korszakalkotásnak ellenálló törekvések jegyében alakul”, s így egyfajta „klasszicizálás elleni magatartás” jellemzi. A Tolnai-szövegek karakterisztikumának vizsgálata éppen ezért soktényezős szempontrendszerek hálózatában lehetséges. És valóban e monográfia egyik legfontosabb jellemzője az a látásmód, mely együtt tudja mozgatni a megalkotás világszerűségének, a szöveg partitúrájának és a befogadás lehetséges értelemkonkretizációinak kérdésirányait.

Ha utalni szeretnénk e könyv főbb tanulságaira (és persze azokat egyúttal vissza is vonatkoztatjuk Tolnai életművére), akkor nem kerülhetjük meg például a következő észrevételeket: „minden lehetséges empirikus forrás hatása tökéletesen elenyészik az imagináció ereje következtében, s mintha nem a valós ismeret, hanem a fikció működtetné nemcsak e teremtett univerzumot, hanem az emlékekben elraktározott anyagot is. A fikció teremt meg Észak-Bácska térségét, történetét, alakjait s magát a költői szubjektumot is”; vagy: az elsősorban (kezdetben) avantgarde ihletésű Tolnai beilleszthető azon alkotók közé is, akik „a Kosztolányi típusú szellemi-

ségben ismertek a mai affinitással rokon művészeti orientációra és továbbírható hagyományra." Amellett, hogy ezen észrevételek a kortárs irodalom alapvetőnek mondható jelenségeire utalnak, azt is meggyőzően példázzák, hogy az esztétikum a tradíció, az egyes művek és a recepció függvényében tapasztalható meg. (*Kalligram*)

H. NAGY PÉTER

RATZINGER — SCHÖNBORN: BEVEZETÉS A KATOLIKUS EGYHÁZ KATEKIZMUSÁBA

A II. Vatikáni zsinat megújulási szándéka, az „aggiornamento” szükségessége tette, hogy a teológusok újra végiggondolják a katolikus tanítás egészét. Ezt a nagyszabású feladatot természetesen nem lehetett sietve megvalósítani, a megoldáshoz ezért csak a zsinat után húsz évvel összeülő szinódus kezdett hozzá. Át kellett gondolnia a zsinati akarat lényegét, elemeznie kellett az egyház mai helyzetét, és a katekizist, az ígéhirdetést ebben a szellemben kellett megújítani. Így merült fel a világ-egyház katekizmusának eszméje. Ennek volt némi előzménye, hiszen a holland püspöki kar már 1966 márciusában kiadta a megújult szellemiséget hirdető katekizmusát, ám ezzel kapcsolatban — noha nagy várakozás előzte meg — sok vitatott kérdés merül fel, és több helyen pontosításra szorult.

Az új katekizmus létrehozása előtt számtalan problémát kellett megoldani. Ratzinger bíboros részletesen elemzi, milyen nehézségekkel kellett szembenézniük a műfaj, a módszerek és a stílus megválasztásakor. Röviden bemutatja, milyen elvek alapján hozták létre ezt az alapvető munkát, hogyan alakították ki a végleges szerkezetet, miféle tartalmi szempontok vezérelték őket. A kötet második részében Christoph Schönborn püspök vázolja a katekizmus vezéreszméit és legfontosabb tematikai kérdéseit, a harmadik részben pedig röviden összefoglalja az új katekizmusban kifejtett katolikus tanítás lényegét.

Minden nagy horderejű vállalkozás, így a *Katolikus Egyház Katekizmus*a is vitákra adhat alkalmat. Ratzinger bíboros és Schönborn püspök írása igyekszik rávilágítani azokra a pontokra, ahol eltért a teológusok véleménye, és megpróbál magyarázatot adni a végső döntésekre. A könyv nagy segítséget jelenhet mindazoknak, akiknek kétségeik támadnak az új katekizmussal kapcsolatban, illetve akik

igyekeznek jobban megérteni a szöveget. (*Ecclesia*)

MONA KRISZTINA

JOHN UPDIKE: BÍZZÁL BENNEM

A szerző „talán a legismertebb és legnépszerűbb kortárs amerikai író ma Magyarországon. És méltán” — állítja az Európa Kiadó *Bízzál bennem* című Updike-novelláskötetének fűlszövege. Csupán parányi kiegészítés kívánkozik a minősítésbe: a most 63 éves elbeszélő a nagyepika mestere. A *kentaur*, vagy főként a Harry Angstrom személye köré font *Nyúl-regények* mutatták őt tehetsége teljében. Novellái is: elharapott regények; nem számítva természetesen az olyan jelentéktelen újgyakorlatokat, mint a *Pygmalion*, vagy a percek alatt végigszántható *Korhely bandánk édeszűrös leánykái* című rutinmunkát. Az évtizedeket átfogó gyűjtemény java termése azonban amolyan mikroregény. A *másik aszszony* című elbeszélés megcsalás-története például kiolvastja a baráti négyesből a két erősebb egyeniséget, és a gyöngébbekből meg az inneni-onnani gyerekekből létrehoz egy új családot. Valamiképp mindenki elégedett. Az olvasó is, mert ezt az éles szemmel, biztos stílussal és fölényes kritikával követett szerelmi ábrát már jól ismerheti az igazi, a regényíró Updike mértánából.

A novellák mindegyikének tárgya: élethelyzetek, lelkek, kapcsolatok földrengése. Esetleg csak földmozgása, vagy a mozgás tévképzete. A *Földcsuszamlás* első mondata a Richter-skála szerinti 5,4-es rengésről tudósít — ami viszont az öregedő professzorról, a korábbról ugyancsak ismerős Morissonal történik ifjú felesége oldalán és karrierje végpontján, azt csak a kiváló epikus műszere: a páratlan élet- és emberismeret mutathatja ki. John Updike hasonlíthatatlanul földközeli, tárgyszerű, a kis tények és megfigyelések tömegével dolgozó prózista. Egyébként ez az írás a legjobbak közül való, s nem csupán azért, mert hozzánk is „hazabeszél”: Morison „szakterületéről, az Osztrák-Magyar Monarchiáról kiderült, hogy csak operetti tákolmány..., amely szigorítások és engedmények papírförgetegei közt tántorog, a tehetetlenség és a szétesés tanulmánya...” Updike ki-kitekint — meglepő tájékozottsággal — Európára, de persze jobbára vérbeli „amerikai novellákat” kapunk tőle, mint amilyen a *Pókerparti*

„pénzénél maradó”, csak „mellékesen” már halálos betegségét is tudó főalakjának esete.

Az *Emberöléstől* a *Szabaduláson* át a *Szép férjekig* a világ egyik legjobb regényírója porciózza anyagát maradandó vagy kevésbé maradandó novellákba. Olyan szerző, aki képes föltenni a „kit kell hívni földrengéskor?” valóban fura és nehéz kérdését, és képes kimondatni a „földrengéses” férjét már nem csekély mértében unó Morissonnéval, hogy „Egyéb-ként hülyeség *bárkit* is hívni földrengéskor”.

Ha mást nem, az író tán mégis érdemes „hívni”. *Bízzunk benne*, hogy — mint évtizedek óta mindig — Updike-ot, a nagyepikust feltétlenül. (*Európa*)

TARJÁN TAMÁS

FEKETE ANTAL: KERESZTNEVEINK, VÉDŐSZENTJEINK

A névadás szinte egyidős az emberiség történetével. Óriási jelentősége volt a *Szentírásban* is: utalhatott arra a különleges megbizatra, amelyet Istentől kapott kiválasztottja. Ábrahám például a sokaság atyja. Izsák annyit jelent, mint „nevetett” (idős szülei nevettek, amikor megtudták: gyermekük születik). Jézus a „szabadító”. Mária Istent szerető, kísérőnek ellenálló. A 18. századig a névadás szoros kapcsolatban volt a szentek tiszteletével: a névválasztás azt jelentette, hogy a megnevezettnek védőszentet is választottak. Utóbb, kivált a nyelvújítás korából e kapcsolat kezdett elhomályosodni, a nemzeti érzés erősbödésével párhuzamosan a szülők mind gyakrabban választottak magyar eredetű nevet gyermekeiknek. Az egyház azt javasolta, hogy másodiknak adjanak olyan nevet, amely valamelyik szentre utal, a kettős névhasználat azonban súlyos zavarokat okozott.

Meglehetősen sok zavart okoz napjainkban is, hogy az egyházi és világi naptárban a keresztnéveket nem ugyanazon a napon ünneplik. Ezt természetesen nem oszlatta el Fekete Antal kiváló könyvének húsz éve megjelent első kiadása sem. Ez a második a régebbinek lényegesen átdolgozott, módosított változata. Amabból több elhomályosult, népszerűtlenné vált nevet kihagyott, felvett viszont újabbakat.

A lexikon struktúrája jól áttekinthető. Az ábécérendben egymásra következő neveknek megadja magyar jelentését — ha erre szükség van —, megvilágítja eredetét, felsorolja rokon eredetű változatait, s rövid történeti összefog-

alást ad neves viselőjéről, akihez a nevet kötik. A magyar eredetű nevek esetében megnevezi a védőszentet is.

Az egy éve elhunyt piarista szerző nemzedékek hosszú sorát nevelte módszerességre, rendszerességre, nyelvszeretetre és a szép magyar beszédre. Nem véletlen, hogy sok tanítványa hivatásszerűen foglalkozik a magyar nyelvvel és irodalommal. Ismert erényei teszik e könyvét megbízható, tanulságos és érdekes olvasmánnyá, a papság és a világiak nélkülözhetetlen segédkönyvévé. (*Szent István Társulat*)

RÓNAY LÁSZLÓ

ZEKE GYULA: IDŐSB HÖLGY HÁROM UJJA VÁLLAMON

Egytel megint gyarapodott becses Budapest-regényeink száma, bár a *József Attila Kör* és a *Balassi Kiadó JAK-füzetek* sorozatában megjelentetett kitűnő mű, az első kötetes szerző novellafüzérré lazított, de szervesen egyanyagú epikája a nyitó fejezet, a *Városálmom*, s a vallo-másos, „város-szerelmes” részletek ellenére sem hazánk szívét (vagy vízfejét?) választotta tárgyául. A történésznek indult, negyven felé közeledő Zeke Gyula így bocsátotta útjára könyvét, a sorozatban épp a 77. számút: „Ajánlom mindazoknak, kikkel valaha is együtt kávéztam.” Nem lehetek az ajánlás címzettje, mert kávé sosem iszom, miért is innék a hosszasan szürcsölgethető, párálló tea, avagy a nálam már harminc éve is divatozó *icetea* helyett — de Zekét azért jól ismerem, hiszen húsz évvel ezelőtt, elég különös körülmények közepette, a tanítványom volt, s vele és diáktársaival jó egy éven át szinte minden napot együtt töltöttünk, tanulásban, vitában, verekedésben, szerelemben, itthon és külföldön. Mivel erről a korszakról lényegében egy árva szó sem esik a különben túl erősen is önéletrajzi tapadású, lengeteg regény lapjain, megveszekedett kávénemivőként mégiscsak tárgyilagosan állíthatom: ritka az ilyen jelentékeny bemutatkozó prózakötet. Az külön szerencsénk, hogy párját keresve mégsem kell nagyon visszahátrálnunk az időbe, mivel például Darvasi László indulása is csak a minap történt.

Zeke Gyula alakmása, Broccoli Atanáz Krúdytól és Kosztolányitól, Rezeda Kázmértől és Esti Kornéltól eredeztethető figura, bár a hős, mint megtudjuk, sose járt Nyíregyházán (talán Szabadkán se), ám az említett mes-

terekről azért akadnak közvetett és közvetlen elismerések. Omló-foszló — utóbb összeomló-szertefoszló — világban jár-ke, szeret, szemlélődik Broccoli, ama hatvanas-nyolcvanas évek főként budapesti közegében, egyre kevesebb illúzióval A Nagy Hazugságban. Az író jellegzetes, noha nem mindig öntörvényű halmozó szerkezetei közül az egyik legkisebb struktúra egyértelműen rávall a megélt időre és törtélemre: „A buszmegállóban álldogált, Székesfehérvárott, István király, hodu utu, Szekfű Gyula, Videoton.” Lírai hangokat szakaszt föl a férfias, visszaérző fájdalom („az est, kormos póniló...”), pompás szavak jellemeznek elsuhanó alakokat: „dűftinhangú nénikét”, rumivó, nagybetűs Tanár Urat; „piszkosbarokk” épület az egyik díszlet, „abbafejezett” cselekvés az egyik folyamat. Némi posztEsterházy szín a stílári kölcsönzésektől vissza nem riadó, mégis saját hangú könyvben az ilyesmi: Broccoli „valami málnán ivódott”.

A mű enyhén nyomasztó, de erkölcsileg nemesítő, a fejezetcímekekből is sejlő testamentumszerűsége a Broccoli-féle hősök állandó búcsúzódásán, bölcs elvágyódásán és simogató otthontalanságán kívül — és inkább — egy haladó-változó város, vele az ország és a világ végrendelkezése. A legemlékezetesebb szövegbetét Zeke Gyula Broccolijának fiaihoz intézett hagyatkozása, tapasztalat, vélekedés, indulat és ironia e mintaszerű elege, mely talán műfaji címkével is ellátja a műfaji címére egyáltalán nem pályázó novellalánc-regényt. Az *Idősb hölgy három ujsa vállamon*, ez a címével is archaizáló ezredvégi textus a keserű tudás átadásának könyve: *parainesis*. (József Attila Kör — Balassi Kiadó)

TARJÁN TAMÁS

G. ISTVÁN LÁSZLÓ: ÖT AJTÓN ÁT

A mai magyar líra poétikai sokszínűségének összetevői közül számos olyan jegyre (vonásra) lehetne utalni, mely a versbeszéd originalitásának elvére épül, s így csak nyomokban mutat némi kortársi befolyást. Mivel (s ez nem csak irodalomra érvényes) különböző világok léteznek, s tegyük mindjárt hozzá: férnek meg egymás mellett, a művészi alkotások is eltérő diszkurzív logikák ismérveit mutatják. Első kötetes költő szövegeinek esetében ez azért is szembetűnő, mert az újdonsült implicit szerzővel létesíthető párbeszédben a befogadót nem előzik meg az olvasott műre

jellemző auktoritás alanyi pozíciói. Éppen ezért G. István László verseiről mint líratörténeti beszédsszituációról ejtünk néhány szót.

Az *Öt ajtón át* allúziói — ha szabad így fogalmazni — toposzok automatikus átvételére épülnek. Vagyis e versek képkinccse (például évszakok, természeti elemek, mitológiai és bibliai narratívák stb.) megszokott irodalmi jelentéseket idéz. Ezzel nyilvánvalóan összefügg, hogy a relativálhatóság (például *Csomók*) és az utólagosság (például *Nekem az utca*) negatív tapasztalatként nyeri el értelmét e darabok modalitásában. Ha ehhez hozzátesszük, hogy több vers tematikája bizonyos „örök törvényeket” tételez, s az alkotások nem reflektálnak magára a nyelvre; akkor (ha óvatosan is) azt megállapíthatjuk, hogy e kötet kérdésirányait nem határozzák meg a disszemináció kihívásai. Annak ellenére persze, hogy az *Öt ajtón át* című verseskötet költeményeinek túlnyomó többsége egy már kitéjesedett (de ezek szerint még nem „lefutott”) irodalmi korszak gyümölcse; jónéhány szöveg (*Mesterkurzus*, *Átmenet*, *Betlehemi út*) aktualizálható és továbbgondolható rétegeivel kétségtelenül jelzi G. István László tehetőségét és poétikai kultúrájának kibontakozását. (Liget, 1994.)

H. NAGY PÉTER

JÖRG MÜLICH: BESCHREIBUNG DER HEILIGEN STÄTTEN ZU JERUSALEM UND PILGERREISE NACH JERUSALEM, HG. VON ULRICH SEELBACH

A Kummerle Kiadó *Göppinger Arbeiten zur Germanistik* című sorozatában kizárólag mediavisztikai tárgyú könyveket ad ki. Tanulmánykötetek, monográfiák mellett igen gyakran jelennek meg e sorozatban szövegkiadások is. A sorozat egyik legújabb kötete Jörg Mülich úti beszámolójának kritikai kiadását tartalmazza.

Jörg Mülich, a gazdag augsburgi kereskedő 1449-ben néhány társával Bozen, Trento, Verona, Vicenza, Padua, Velence, Korfu, Kréta és Rodosz érintésével elzarándokolt a Szentföldre. Az utazást szülővárosába visszatérve írásban is megörökítette. Voltaképpen nem is egy, hanem két műről van itt szó: az elsőben a jeruzsálemi és a Jeruzsálem környéki szent helyek felsorolása, a másodikban magának az utazásnak a leírása található. A szerző mindig pontosan közli, hogy az adott hely felkeresésével hány évnyi búcsú nyerhető. Leírásának

egyik érdekessége, hogy Korfuval kapcsolatban igen részletesen beszámol az ortodox keresztények szokásairól.

Seelbach betűhív átirásban közli a szöveget. A kötet végén gazdag kommentár található. Külön előnyére válik a kiadásnak, hogy Seelbach modern útikönyvek segítségével megpróbálja lokalizálni az egyes szent helyeket, így akár térképen is követhetjük az utat.

Jóllehet Mülich itineráriuma nem tartozik a legismertebbek közé, kritikai kiadása mindenképpen üdvözlendő, mert az egyébként rendkívül gazdag késő középkori német nyelvű itinerárium-irodalomnak sajnos még mindig igen kevés alkotása férhető hozzá megbízható, modern szövegkiadásban. A kis kötetet vélhetően nem csak germanisták fogják haszonnal forgatni. (*Kümmerle Verlag, Göttingen, G.A.G. 577*)

LÓKÓS PÉTER

DIZSERI ESZTER: ZSINDELYNÉ TÜDŐS KLÁRA

Egy rendkívüli tehetséggel megáldott asszony történetét rajzolja meg e könyv. Tüdős Klára debreceni református családban kapta polgári nevelését, amely nemcsak mély hittel ajándékozta meg, hanem megismertette a művészetekkel és a magyar néphagyomány tiszteletével is. Már lánykorában kitért rajz- és táncművészetére, és már ekkor mindig ügyet szolgált; az első világháború idején például többször fellépett szőlőtáncosként a hadsegélyező rendezvényeken. Sokat foglalkozott a textilművészettel, ruhákat tervezett, a divat történetét tanulmányozta, közben a néprajzra is nagy figyelmet fordított. Harmincéves korára a Magyar Állami Operaház jelmeztárának vezetője, rendszeresen tervez kosztümöket, jelmezeket. Saját divatszalon nyit, amelynek magyaros ruhamodelljei hatalmas sikereket aratnak, olyannyira, hogy az előkelő családok asszonyai és lányai már vele tervezetik ruháikat.

Nemcsak az öltözködésben nyújtott segítséget nőtársainak. Részt vett a Református Nőszövetség munkájában, és hamarosan vezetője lett. A háborúban is aktívan tevékenykedett: menekült gyerekeket fogadott be, vilájlukban kisgyermekes családoknak teremtett otthont. Erős jelleme a későbbi megpróbáltatások, a zaklatások és a kitelepítés idején sem hagyta cserben. Példamutató türelemmel és alázattal fogadta a neki rendelt sorsot, és

igyekezett egész életében hasznosítani a kapott talentumokat.

Dizseri Eszter rendkívül gazdag dokumentumanyagot válogatott össze: leveleket, visszaemlékezéseket és beszélgetéseket, amelyek mind egy tiszteletreméltó asszony tartásáról és hitéről tanúskodnak. A kötet érdekessége a sokszínű képanyag, amely megismerteti Tüdős Klára ruhaterveivel, a korabeli társasági események egy-egy pillanatával, barátaival és sok vele kapcsolatos tárggyal. (*Kálvin Kiadó*)

MONA KRISZTINA

SZINOPSZIS (Máté, Márk, Lukács és János evangéliumának párhuzamos szövege)

Ez a kitűnő összeállítás, a négy Evangélium párhuzamos szövegeit tartalmazza. Az elmélyült Szentírás-olvasáshoz és -ismerethez szinte nélkülözhetetlen. A kutatók már régóta forgatják a görög szinopszis angol és német változatait, de az egyszerű olvasó számára e magyar kiadás révén válik egyértelművé, hogy az elmélyülten, párhuzamosan tanulmányozott szövegek tulajdonképpen önmagukat magyarázzák.

Az a változat, amelyet e kiadás alapjául vettek, minden lehetséges helyen bevonja a variánsok közé János evangéliumát is. Tehát az úgynevezett szinoptikus szerzők párhuzamos helyei mellett a negyedik evangélium megfelelő helyeit is olvashatjuk. Rádásul számtalan nyomdai „trükkel” is segítik tájékozódásunkat.

A könyv is fejezetre osztva adja a párhuzamos szövegrészeket: az első természetesen az evangéliumok bevezetése, az utolsó pedig befejezéseiket tartalmazza. A többi rész az előtörténettől Jézus feltámadása utáni megjelenéséig mutatja be anyagát. A párhuzamosságok megmutatása azt igazolja, hogy az evangélisták megbízható tanúk voltak, a közöttük lévő különbségeket az is okozta, hogy különféle befogadói környezet hívei számára írtak.

Örülünk annak, hogy kézbe vehetjük Kurt Aland szinopszisének magyar változatát, s az eddigieknél alaposabban, mélyebben értelmezhetjük Jézus üzenetét. (*A magyar Biblia Társulat megbízásából a Magyar Református Egyház Kálvin János kiadója*)

RÓNAY LÁSZLÓ

SOMMAIRE

JÓZSEF PÁL:	Endre Hamvas et la déportation des allemands de Hongrie
FERENC TOMKA:	La naissance de la communauté paroissiale
PIERO CODA:	La théologie de la communauté
LÁSZLÓ RAPCSÁNYI:	Les coulisses d'Avignon
■	Entretien avec les étudiants laïcs de la théologie
RÓBERT KISS SZEMÁN:	La phénoménologie de la guerre

INHALT

JÓZSEF PÁL:	Endre Hamvas und die Verschleppung der Ungarndeutschen
FERENC TOMKA:	Zur Geburt der Pfarrgemeinde
PIERO CODA:	Die Theologie der Gemeinschaft
LÁSZLÓ RAPCSÁNYI:	Die Kulissen von Avignon
■	Gespräch mit weltlichen Theologiestudenten
RÓBERT KISS SZEMÁN:	Die Phänomenologie des Krieges

CONTENTS

JÓZSEF PÁL:	Bishop Hamvas and the expulsion of the Germans from Hungary
FERENC TOMKA:	The birth of a parish community
PIERO CODA:	The theology of communion
LÁSZLÓ RAPCSÁNYI:	The scenery of Avignon
■	Interview with student lay theologians
RÓBERT KISS SZEMÁN:	To a phenomenology of war

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ; Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
A szerkesztőség munkatársai: JUTH LENKE, MORVAY EDIT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT.; Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 828,— Ft, fél évre 414,— Ft, negyed évre 207,— Ft egyes szám ára 69,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 69 Ft

VIGILIA

SZEMLE

■	Magyar Egyháztörténeti Évkönyv
THOMKA BEÁTA	Tolnai Ottó
RATZINGER-SCHÖNBORN	Bevezetés
	a Katolikus Egyház Katekizmusába
JOHN UPDIKE	Bízzál bennem
FEKETE ANTAL	Keresztneveink, védőszentjeink
ZEKE GYULA	Idősb hölgy három ujjá vállamon
G. ISTVÁN LÁSZLÓ	Öt ajtón át
JÖRG MÜLICH	Beschreibung der heiligen Stätten
	zu Jerusalem
DIZSERI ESZTER	Zsindelyné Tüdös Klára
■	Szinopszis
A SZEMLÉKET ÍRTÁK	H. Nagy Péter, Lőkös Péter, Mona Krisztina,
Rónay László és Tarján Tamás

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

■	A szép öregségről
■	Magyarság és európaiság
■	Az új katekizmusról
■	A szociális helyzet Magyarországon
■	A II. Vatikáni zsinat
	harmincadik évfordulója
RÓZSA HUBA	A bibliai teremtéstörténet tanítása
SZABÓ MAGDA	Für Elise